

Tartalom

LXVIII. évfolyam, 10. szám / 2014. október

BENEDEK MIKLÓS	fél hét. lassan megvirrad	3
NYERGES ANDRÁS	Batyú (részlet a készülő regényből)	8
SOPOTNIK ZOLTÁN	Hamvas Béla/film/nap/kert; Hamvas Béla/film/nap/ vízöntő	16
FARKAS ÁRNOLD LEVENTE	versei	17
BOD PÉTER	Addig tart, amíg élek	20
ADAM WIEDEMANN	***; Intervenció vers; Gyöngyvirág; *** str. 14; A pap- rika második fiatalága; Vers Brigitte Bardot-nak (For- dította: Karaba Márta Alexandra)	35
MAURITS FERENC	Arcversek (Vázlatok egy mappához)	38
MESTYÁN ÁDÁM	A ráncok között a vér	41
BENCsik ORSOLYA	Zsigerrealizmus (couleur local)	42
TŐZSÉR ÁRPÁD	Boszorkány-pentagramma (Naplójegyzetek 2005 és 2006-ból)	44
„Pfuj, egy konzervatív anarchista?!“ (Fenyvesi Ottó és Orcsik Roland levélváltá- sa)		52
VLADIMIR KOPICL	Epochális blues a Pannon tenger felett (Előszó Feny- vesi Ottó A káosz angyala című szerb nyelvű köteté- hez) Bartuc Gabriella fordítása	67
SZAJBÉLY MIHÁLY	A homok stabilitása (Danilo Kiš Fövenyóra című re- gényének prologusa)	74
GYIMESI TÍMEA	Kiś-képek	81
VÉGEL LÁSZLÓ	Kiś úr gesztusai	88

mérlegen

LÁSZLÓ SZABOLCS	Bérmocsival az Ígéret Földjén (Végl László: Neoplanta avagy az Ígéret Földje. Városregény) 98
LENKES LÁSZLÓ	Vad, kerek, egész (Fenyvesi Ottó: Tele van a memória) 101
BERÉNYI EMŐKE	Egy provincia válsága (Bencsik Orsolya: Akció van!) 106
NOVÁK ANIKÓ	A néző nézi a nézőt (Tolnai Ottó: Kalapdoboz. Képzőművészeti írások) 110
HUSZÁR TAMARA	Igazzá váló történetek (Mirko Kovač: Nives Koen rózsái) 113
FÖRKÖLI GÁBOR	Regénytelen regény – avagy „mi az a plöm-plöm?” (Balázs Attila: Pokol mélyén rózsakert, avagy az ezredes úr golyóstolla) 116
ILLUSZTRÁCIÓK	MAURITS FERENC alkotásai a címlapon, a 73., 87., 105., 112. és a 115. oldalon. FENYVESI OTTÓ alkotásai a belső és a hátsó borítón.

BENEDEK MIKLÓS

fél hét. lassan megvirrad

korai ébredés
egy egyedül töltött
egy újabb egyedül töltött
éjszaka után
majd a kihalt utcák
időnként felhangzó kutyaugatás
mintegy intró
a továbbiakhoz
amikor arra gondolsz
csak verset

NE!

NE!

NE!

hanyatt dőlve néztem ahogy telik
gondtalannak tűnt
boldog kilencvenes évek
hisz nyolcvannégyben születtem
akárha orwell
de ez csak véletlen
kilencvenhétben
versben vesztettem el a szüzességem
és verssel
csakis verssel
azóta is
hetente legalább egyszer

közben
és azóta se
nem írtam ötvenhatról
(kellett volna)
hatvanhétről sem sikerült
hatvannyolcra sem
hatvankilencről szintén
gondolj amire akarsz

a vers csupán játszik
kenderkötelet nyakamon
légyszart a papíron
alvó szeget a jéghideg homokban
vérző lábon forgó kastélyt
és csak dühöng e szarrágó bábel
testedet ráchel
a férgek rágcsálják el
persze csak ebben a versben
valójában férfiak
más férfiak
számodra is ismeretlen férfiak
használnak el
használják el

míg én a verset
e torzszülöttet álmodom
a kihalt
sötét vasútállomáson
teddeddel együtt álmodom
a vonat fényei
már tíz perce csak közelednek
erősödik a fény
de még hangját nem hallani
ó, hülye bácskai síkság
erről tájverset?
na ne vicceljünk már

csak én szállok fel
ketten le
fél hét
megyek a duna utcába
boldog voltam a duna utcában?
talán soha nem láttam
mint ahogy a rue de rivolit sem
pedig ott is boldog voltam
lehettem volna
ha egy vers nem visz velencébe
ebbe a koszfészekbe
ahol idiótán vigyorognak
vagy legalább valami giccses félmélységbe

ahonnan nincs kiút
ami csak arra jó hogy szökni tudjak
szökni előled
szökni a gondolatod elől
na tessék!
már ez sem megy!
már itt is megjelentél
ezért nem éri meg
el kellene dobni az egészet
és csak rád gondolni
ebben az évtizedben csak rád gondolni
semmi másra
senki másra

de még mindig fél hét van
a nap még sehol
a jegyet kérik tőlem
a vonatban veszem meg
így drágább
és már megint
drágám
erről a hülye szóról
megint csak te

nyald ki a szívem

vagy talán csak anna
a petőfi brigád utcából
aki egyedül járja a bárkat
minden este
és már nem is köszön
csak biccent
megint hánynia kell
ilyenkor szerettem
kellettem neki hogy a haját fogjam
most már erre sem
csak arra hogy elforduljon

a fűtés maximumon
vetkőzőm
az ablakot is kinyitom

vörös csík az ég alján
malom meg templomok a távolban
más semmi
meg egy rakás cementes zsák
egy falu fényei a völgyben
félig már alattam
ahogy csak itt
és csakis sötétben
míg hátul a vörös csík az ég alján

és andrea
ahogy hanyattfeküdt
a szoborparkban
két bronz között
mondtuk
és nevettünk
magunkon
én legalábbis kettőnkön
és főleg magamon
mind a mai napig
mert akkor még itt volt
a kezem alatt volt
továbblépett
átlépett rajtam
én ugyanaz maradtam
csak egy fokkal még halkabban

tömeg száll fel
tele a kabin
a hőség kibírhatatlan
a folyosón cigiznek
jó lenne ha én is
de csak összehúzódva
a legbelső ülésen
olvasnék de túl hangosak
alázatosan köszönnék
a füstölgő trágyaszekerek

mielőtt leszálnék
megcsap egy régi reggel illata
mindig együtt reggeliztünk

Tiffany kávét hozott
amit a hófehér lepedőre öntöttem
ő ráült
és nevetett mindig nevetett
és a párnával ütötte a fejemet
mindig a párnával ütötte a fejemet
és ettől én is nevettem
vele mindig nevettem
talán éppen ezért
versben soha nem említettem
most is csak véletlenül
ahogy az illat

fél hét
megvirradt
leszálok a vonatról
lábam alatt a duna utca betonja
de körülöttem sehol egy ház
talán boldog voltam
és néha csak ez bánt
mikor verset
vagy valami hasonlót
persze csak szárazon

NYERGES ANDRÁS

Batyú

(RÉSZLET A KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL)

1. Hóka az általa sűrűn látogatott antikváriumban, egy könyvkupac tetején vékonyka, 1948-ban kiadott *Éljen* című versantológiát talált, melynek címlapján – tizenegy másik költő között – meglepődve fedezte fel a Földes Etelka nevet. Számára egyetlen percig sem volt kétséges, hogy ez az Etelka – Etivel azonos. A lelettől értelmet nyert a nőnek egy korábban elejtett megjegyzése, miszerint megérti, hogy rühell a barátai között legfiatalabbnak lenni – annak idején ő is volt úgynevezett csodagyerek, és alig várta, hogy ezt a dicséretnek álcázott, valójában lekezelő titulust valaki más viselje. A kérdésre, hogy miáltal került csodagyerek hírébe, annyit felelt, hogy tizenhat évesen lefordított franciából egy esszékötetet, ami rögtön meg is jelent és a fordító életkora avatta szenzációvá. Arról bezzeg, hogy költői ambíciókat is táplált, mélyen hallgatott, nyilván abban bízva, hogy nincs emberfia, aki a hajdani bűnjelnek nyomába eredne, olyan meg különösen nincs, aki rá is bukkanna. Eti egyszerem versét Hóka nem találta sem izgalmasan jónak, sem botrányosan rossznak, arra azonban – legalább is neki – alkalmas volt, hogy baráti körükben elterjessze: a filozófus Granicsárinének nincs erkölcsi alapja lekezelően nyilatkozni róluk, „költők”-ről, mert lám, ő is versekkel kezdte a pályát. A lelke mélyén reménykedett, hogy a vers megtalálásának (és az ő rosszmájú kommentárjának) híre visszajut Eti fülébe, aki majd felháborodik, és bosszankodva megüzeni, többé a szeme elé ne kerüljön! Ez minden erkölcsi dilemmáját megoldaná, egyszer s mindenkorra lehetetlenné téve, hogy Eti részéről kísértések érvén, s egyáltalán, hogy ellent kelljen állnia valaminek, aminek ellenszegülni nehezebbre esik. Ha nincs több találkozás, különféle olyan jeleneteket sem képzelne maga elé, melyek akár meg is történhetnének, például hogy *csak úgy* beállít Granicsáriékhoz, mondjuk egy könyvet kölcsönkérni, és *véletlenül* egyedül találja Etit. Az efféle fantáziahistóriáknak a vége mindig az, hogy ők ketten az ágyat döngetik. Legszívesebben megtiltotta volna magának az efféle képzelgést, noha ezzel még semmit sem vett el Gézától, de mégis, az ilyen ábrándozás már majdnem tervszövegetés, ami pedig máskor is ocsmányság volna, de különösen az most, amikor Géza írói léte és politikai hovatartozása egyszerre került válságba. Új könyvet egyhamar nem tud írni, a régit megbecsülés címén megalázták a harmadik fokozattal, s amikor erről egy író-olvasó találkozó közönsége előtt, kérdésre válaszolva mesélt, a jelenlévők egyike utólag, mint mondta, *hivatalból* feljelentette azzal, hogy nagy nyilvánosság előtt a szovjet párt döntéseinek helyességét

kétségbevonó kijelentéseket tett. Emiatt figyelmeztetésben részesítették, Tóth elvtárs, tőled, mint régi párttagtól, nem ezt vártuk. Az ügynek még ezzel sem lett vége, mert jött az adminisztratív következmény, noha arról nem vallották be, hogy büntetés volna: a kiadó könyvheti újdonságként beharangozott prózai antológiájából kivétették a betördelt novelláját. Géza valóságos indulatspirálba került, van pofájuk azt mondani, hogy *legyek észnél*, ordibálta, de közben direkt vadítanak!

2. Hóka úgy látta, a sok rossz, ami mostanság Gézával történik, Etit semmitől sem tartaná vissza. Nem érzi, hogy talán nem kellene az önérzetében megalázott, önértékelésében megsérült Gézát még férfiúi minőségében is tönkretenni. De ha Etiben, mint feleségben, nincs annyi együttérzés, hogy távol tartsa ettől, akkor (bár nem ő foglalkozik hivatásszerűen etikával) neki kell beszüntetnie azt a fajta kokettálást, ami egyelőre csak szórakoztató játék közöttük, de benne bujkál a komollyá válás eshetősége is. Tartott tőle, hogy ezt ilyen nyíltan nem mondhatja meg Etinek, mert a nő kinevetné, honnét veszed egyáltalán, hogy egy percig is komolyan vettek, eszembe sincs úgy gondolni rád, mint férfira, számomra te gyerek vagy. Az sem lenne megoldása a helyzetnek, ha ő egyszerűen csak elmaradna a szalon pénteki összejöveteleiről, olyan akadályt kell állítania kettőjük közé, ami a további kapcsolatot érzelmileg teszi lehetetlenné, például magára haragítja, vérig sérti Etit a tizenhárom évvel ezelőtt írt klapanciája előbányászásával és meglobogtatásával. Ebbéli várakozásában azonban csalódnia kellett, mert a barátai, akikre úgy számított, mint minden olyasmi kifecsegőire, ami őrá nézve ártalmas lehet, ezúttal kivételesen diszkretnak bizonyultak, vagy csak érdektelennek találták a hírt, és nem terjesztették el, nem mondtak vissza senkinek semmit. Hogy így van, sajtóságos módon Eti üzenetéből derült ki, amely úgy szólt, hogy haragszik rá, de csak azért, mert *eltűnt, mint szürke csacs a ködben*. Nem tudom, miről volt szó köztetek, mondta Milassin, de Eti szeretne emlékeztetni rá, hogy ígéretet tettél neki „egy bizonyos dolgot” illetően, és azt üzeni, hogy emlékezz a közmondásra: „...ha betartják úgy jó”.

3. Belátta, hogy jogos a figyelmeztetés, de ügyelnie kellett, hogy a gyanakvásra mindenkiel szemben hajlamos Géza meg ne sejttesse, miért keresi őt, az meg végképp ne derülhessen ki, hogy Etivel összebeszéltek a háta mögött. Először tehát valami elfogadható ürügy kell, amire Géza nem mondhatja kapásból, hogy hagyjatok békén. A végül meg sem mutatott szatirikus másfél oldalt, mint apropót elvetette, de magát az ötletet megtartotta: ír valamit a saját gyerekkoráról, mindegy, mit, az egész ügyis csak arra kell, hogy elvihesse Gézához, és azt mondhassa, ez itt az én első prózai kísérletem, légy szíves, mondj róla véleményt és legyél velem szigorú. Ha *te* azt mondd, hogy ez nem próza, hanem agyrém, és maradjak inkább a versírásnál, azt *neked* elhiszem, akkor csak költő maradok. És ha már idáig eljutunk, talán az a kérdés is föltehető, hogy és te mikor írsz már végre valami újat? Ha összevissza csapong a beszélgetés, ez sem szűrhat szemet. Talán sikerül felpiszkálni Géza hiúságát, hidd

el, ha nem írsz, azzal az ellenségeidnek szerzel örömet, mert azt mondhatnák, no lám, Granicsári egyetlen könyv után kifulladt. Ravaszkodva azt is bele kell szőnie a mondókájába, hogy jó lenne, ha Géza nem járna úgy, mint ő, aki máig szégyelli, hogy csak ezt a másfél oldalt írta meg a gyerekkori tüdőbaja miatt szanatóriumokban töltött hónapok keserveiről, pedig amit ő szenvedett, az – ha jobban belegondol – , semmi ahhoz képest, ami Géza lábával történt. Így talán a fülébe lehet ültetni a bogarat, hogy neki meg a lesántulása történetét lehetne megírnia. Ha erre válaszul Géza azzal hozakodna elő, hogy nem írhat mást, csak szatírárt (ami viszont nem megy), tudniillik a kiadó már beharangozta a *Fenekig tejfő* folytatását, s ő nem csinálhat kacsasegget a szájából, és nem hagyhatja cserben a kiadót, akkor is le lehet tromfolni azzal, hogy a kiadónak mindegy, milyen könyvet kap, csak jó legyen, másfelől nem te lennél az első író a világon, aki megváltoztatja a terveit. Egyébként írói sokoldalúságod bizonyítéka lenne, ha egy szatíra *után* képes volnál hangot váltani, és más jellegű művel előállni.

4. Akárhogy forgatta magában, ördögien jónak találta a tervét. Legszívesebben megtanácskozta volna Etivel, hogy tényleg beválhat-e, de tudta, ha emiatt megkeresi, az akció erkölcsi fedezete semmisül meg. A lényeg éppen az, hogy megtegye Gézáért, a barátjáért, ami rajta múlik, mégse találkozzon Géza feleségével, aki alkalomról alkalomra kísértésbe ejti. Akkor is ez lebegett a szeme előtt, amikor felhívta Granicsárit, mondd, mikor tudnék veled négy szemközt, bizalmasan beszélgetni? Géza gyanútlanul rávágta, hogy neki bármikor jó, csak délelőtt nem, amikor az öreg Underwood-gépét csapkodja. Hóka azt mondta magában, csapkodod egy fenét, épp azért megyek, hogy rávegyelek a munkára. Ne félj, tette hozzá Géza, Eti nem fog minket zavarni, megint átdolgoztatták a cikkét, és az újabb változatokat egyre nehezebben szüli meg. Ez az a cikk, amit még tavaly kezdett írni, kérdezte Hóka, igen, ez az, hangzott a válasz, odafönt folyton egyezkednek, és mindig Etin csattan az ostor, mert ha az NDK-ban valaki nekiront az öreg észtrónfosztónak, tőle is mindjárt keményebb hangot kérnek vele szemben, aztán meg kiderítik, hogy mégiscsak a hetvenötödik születésnapja közeleg, amikor mégse illik bántani, és szelídíteni kell a cikket, Eti meg, szegény, egyre csak írja, és írja, és naphosszat ki se dugja az orrát a szobájából.

5. Már harmadszor csöngetett, mire bentről meghallotta Géza kiabálását, légy szíves, engedd be, ez Hóka Gyurka lesz, én nem tudok menni, éppen felforrt a kaja! Eti könyvvél a kezében nyitott ajtót, a szükségesnél legalább három számmal nagyobb pulóver volt rajta, amiben szinte elveszett, szemüvege lecsúszott az orrán, afölött nézett ki rá, s az arcán ülő révületnek kellett néhány másodperc, mire a köd fölszállt az agyáról, ugye, most azért jössz, suttogta, hogy rábeszélj az írásra? Hókán meglátszott, hogy épp ezért nem érti a helyzetet, az Etivel való találkozásra nem számított, Géza viszont sehol. A barátod ebédet kotyvaszt a gyomorrontásos ebének, ve-

tette oda Eti, mert persze, ha a kutyáról van szó, semmi se drága, annak sose felejt el bevásárolni, ebédet főz neki, feltakarítja a mocskát, bezzeg az nem jut eszébe, hogy megkérdezze, *én* kérek-e egy pohár vizet? Már fordult is, hogy visszamenjen a szobájába, amikor elcsípte Hókának a fenekére szegezett, mohó pillantását, s kitört belőle a nevetés, sose hitte volna, hogy ilyen kopott hacukában megtörténhet vele ilyesmi, viasszasaladt Hókához, hálásan pusztit nyomott az arcára, és még a hajába is beletúrt, áruld már el, ki volt a szerencsés, aki ilyen jól összeborzolt? Hóka arca lángvörös lett, senki, csak nagy a szél odakint, motyogta, szo-szo, vágta rá Eti, és hogy hívják a szelet, Zsuzsának, Ildikónak, Mariannak? Hóka tiltakozva rázta a fejét, de megborzongatta, hogy Eti azt feltételezi, léteznek olyan nők, akiknek *kell* Hóka Gyuri, talán ettől ébred fel benne a vadászösztön, vagyis nem *én* érdeklek, hanem csak skalpnak kellek, skalpnak lenni viszont megalázó, azért pedig nem érdemes az elveimet feladnom. Átkozta az érkezése rosszul megválasztott pillanatát, mert ha csak egy kicsit is később jön, Géza nyit ajtót, így azonban, ha unos-untalan Etibe üt-közik, hogyan feledkezzen meg róla? Na, mire vársz, zökkentette ki töprengéséből a nő, Gézát ott találod, mutatott a konyha felé. förszt klassz lenne, ha meg tudnád győzni, hogy írjon már végre, mert ha túl sok a szabadideje, jóformán elviselhetetlen.

6. Granicsári kötényben állt a tűzhely előtt, s amikor meglátta őt, üdvözlés helyett a konyhakövön heverő Batyura mutatott, nézd a girhest, semmit sem eszik. Idehallgass, guggolt le Batyuhoz, ennek rossz vége lesz, mert vagy kihívom a doktort, vagy... Batyu torokból jövő morgással tiltakozott az állatorvos ellen, Géza azonban tovább fenyegette, vagy én tömlek meg, mint a libát, de azt nem fogom nézni, hogy éhen döglj. Hóka nem tudta, kit sajnál jobban, a kutyát, akinek most fénytelen és szomorkás a gombszeme, vagy a gazdáját, aki sírós hangon próbál a lelkére beszélni. Gondolt egyet, s elővette a Gézának szánt ajándékot, ezt neked hoztam, jegyezte meg félszegen, de megkínálhatnánk vele Batyut, talán akkor tudna egy kicsit enni. Az üveg láttán Granicsári elismerően csettintett, nézzenek oda, Raki Rushi, hát van még hely Magyarországon, ahol árulnak szektás-dogmatikus *albán* konyakot? Le-csavarta a kupakot és beleszimatolt, hát öregem, akár tetszik ez Nyikita Szergejevicsnek, akár nem, azt mondom: *gezuar!* Annyit tesz, hogy egészségünkre. Batyukám, figyelj, neked is *gezuar!* Öntött pár kortyot a kutya tálkájába és izgatottan lest, mi történik. Batyu olyan gyöngye volt, hogy szemlátomást a fejét felemelni is nehezére esett, de a Raki Rushit kilefetyelte, majd lassan elkezdte csóválni a farkát, és noszogatóan nézett Gézára, mi az, több nincs? Géza megrázta a fejét, tessék előbb zabálni, s azzal leemelt a tűzhelyről egy piros kislábost, és Batyu elé tette. Közben Hókára esett a pillantása és úgy érezte, magyarázattal tartozik, tudod, ötvenhatban ő mentett meg, mikor eszméletlenül feküdtem egy ház alatt, amit találat ért. Azt mondták, akik kiástak a romok alól, hogy ennek a vakarcsnak a nyüsztését hallották meg. Batyukám, zabálj már az istenfáját neki, ez a kedvenced! Hóka oda se mert

nézni, mert úgy érezte, küldetésének sikere múlik azon, elkezd-e a konyak hatására enni a kutya? Kár, hogy a világ sosem látja Gézának ezt az arcát, gondolta. Granicsári hangja ragadta ki a töprengéséből, a kezét a vállán érezte, na gyere, mondta megnyugodva, most már bemehetünk, végre zabál a kis bitang.

7. A beszélgetés mégsem úgy alakult, ahogy eltervezte. Azt remélte, hogy épp csak annyi szót vesztegetnek a prózai kiruccanására, amennyit az ürügyként megérdemel, de Granicsárinak esze ágában sem volt pár kurta szóval elintézni az ő másfél oldalát, valósággal felvillanyozódott tőle, és kijelentette, örül, hogy van *még valaki*, aki nemcsak önmagával foglalkozik, hanem mesélni, embereket rajzolni, történeteket bonyolítani is hajlandó! Szinte lecövekelt a szövegnél, sehogy sem akart más témák felé továbblendülni, lelkesen és szívósan győzködte Hókát, hogy ne érje be azzal a kevéssel, amit már papírra vetett. Ha én a te másfél oldalad után szinte látom magam előtt a szanatóriumot, akkor vétek volna nem megírnod azt is, hogy milyenek voltak a nővérek, a doktorok, a többi kölyök, a látogatók. Arra is kíváncsi volnék, hogy miért nem szöktetek meg? Ebben a töredékben tulajdonképp benne van egy egész regény, jó, mondjuk, csak kisregény. Akkor se légy lusta, Gyurka, állj neki, és bonts ki belőle mindent! Rám meg ne nézz úgy, mint aki maga alá csinált, mert én aztán tudom, hogy prózát írni milyen kemény munka, tiszta fejen kívül strapabíró segg is kell hozzá, de ha sikerül életre keltened valamit, annál nincs nagyobb öröm! Hóka megszeppenve vitatkozott, tegyük fel, hogy neked elhiszem, de az is kiderülhet, hogy nincs több bennem, és amit még hozzáírnék, az már privát ügy? Granicsári bosszankodva intette le, ismersz már annyira, hogy ritkán mondok ilyet, de amit ideadtál olvasni, az valahogy *él*, és ennél nincs nagyobb dolog, vagyis nagy eséllyel eleven lesz a folytatás is. Hókát elképesztette, hogy Géza úgy beszél, mintha ismerné a titkát: egyszer már nekiveselkedett a történet megírásának, de csüggedten abbahagyta, mert eszébe jutottak Alef majdani, lehetséges kifogásai, és szinte hallotta is az ő jellegzetes, nyájasságba bujtatott, epés orrhangját, micsoda dolog, hogy közösségi költő létedre prózában csak pitiáner nyafogásra vagy képes, képzelt sérelmeken kérődzöl, és az ember hiába reméli olvasás közben, hogy majd csak lesz értelme az önsajnáztatásnak, a te meséd a végén sem lukad ki semmire! És ami ennél is nagyobb baj: arra bezzeg nem gondolsz, hogy ha ez a *mű* – tegyük fel – pechünkre megjelenik, nemcsak magadat járatod le, de a barátaidat is, akikkel egy táborba sorolnak, mert nem azt fogják mondani, hogy Hóka állt elő valami híg vacaksággal, hanem majd diadalmasan lobogtatják, hogy *ezek* – mármint mi – csak ennyire képesek. Nem talált ellenérveket Alef vádjaival *szemben*, hiszen be kellett látnia, hogy mielőtt az íráshoz fogott, tényleg nem gondolt a többiekre, s úgy érezte, ezek után csak azzal mutathatja ki, hogy érez felelősséget a barátaiért, ha félkészben abbahagyja a próbálkozást. Granicsári szavai azonban *valóságosak* lévén legalább akkora súllyal estek latba, mint Alef *képzelt* érvei, s ezért úgy érezte, vallomással tartozik Gézának, de mert Géza is függ Aleftől, jobb, ha a teljes igazságot megtartja

magának. Az a helyzet, mondta, hogy kedvem volna hozzá, de félek megpróbálni. Én meg, Gyurka, szarok a félelmedre, tessék hazamenni és még ma elkezdni az írást. És ha most azt gondolod magadban, hogy hagyjunk rá mindent szegény Gézára, úgyis azt csinállok, amit akarok, akkor tévedsz, mert időről-időre ellenőrizni fogom, hogy mennyit haladtál! Tessék két hetente bemutatni az új oldalakat. Hóka eldöntötte, hogy megadja magát ennek a szigornak, és restelkedve gondolt rá, ő ezt a másfél oldalt csalinak szánta, most pedig szégyenszemre ő maga harap rá, ráadásul nem is érez miatta büntudatot. Géza biztatása őszintének tűnik, hiszen ha nem gondolná komolyan, hogy ebből lehet valami, nem akarná a saját idejét és energiáját másvalaki munkájára pazarolni.

8. Eti nyitott be, s a tekintetén rögtön meglátszott, hogy elégedett azzal, amit talál, Géza biztatóan bólogat, Hóka meg olyanformán mosolyog, mint aki elérte, amiért idejött. Bocsánat, mondta, nem akarnálak zavarni titeket, de ha már van a lakásban egy költő, hadd kérdezzem meg tőle, mint illetékestől: ha én azt idézem Heinétől, hogy *lass die heil'gen Parabolen/ Lass die frommen Hypothesen/ Suche die verdammten Fragen/ Ohne Umschrift uns zu lösen* – azt ugyebár mindenki megérti, nem kell kikurkásznom a magyar változatot! Én például nem értem, vágta rá Hóka, én se, csatlakozott Granicsári. Na jó, azt sejtettem, hogy *te* nem érted, legyintett Eti, de ha ő se, az jelez valamit. Nem árulnád el mégis, hogy miről van szó, kérdezte Graniicsári. Minek, vonta meg a vállát Eti, hosszú, bonyolult, és titeket úgyse érdekeli. Na jó, hát parabolákról, kérdésekről, átkozott válaszokról, de ebbe inkább ne menjünk bele, még úgyis újra át kell gondolnom, szervusztok. Légy szíves, ne siess annyira, állította meg Géza, van számodra egy remek hírünk: Gyurka barátunk nemcsak költőnek tehetséges, de épp most állapotodunk meg, hogy ír egy kisregényt, ugye Gyuri, megállapodtunk, és ami elkészült, azt időről-időre megmutatja nekem! Ezt beszéltetek meg, kérdezte Eti hüledezve, de közben rájött, hogy az *ezt* ilyen nyomatékkal gyanút kelthet, márpedig kínos volna, ha Géza megkérdezné, miért, *mit* kellett volna megbeszelnünk? Sietett más irányba terelni a szót, ez tényleg förszt klassz, legalább lesz *egyvalaki* a társaságban, aki nemcsak a sebeit nyalogatja, hanem dolgozik is! Az egyvalaki ugyebár Géza, és ha neki odaszúr egyet, az megszokott dolog, tehát fel sem merülhet, hogy ő az imént netán számon kért valamit. Na jó, fiúkák, mondta, nem érek rá fecsegni, szerbusztok. Ez a közzjáték felébresztette Hókában a lelkiifurdalást, épp arról feledkezett meg mostanáig, amiért idejött. Bár az előzetesen kifundált taktikája befuccsolt, talán még nem késő, hogy Gézát mégiscsak munka felé terelgesse. Tényleg, szólalt meg csipetnyi kényszeredettséggel a hangjában, ha már írásról beszélünk, én is kíváncsi volnék, hogy *te* mikor kezdesz valami újat írni? Granicsári hosszú, néma pillantást vetett rá, majd szó nélkül az íróasztalához bicegett. felemelt egy vaskos papírköteget, és azt kérdezte, szerinted *valami újnak* ennyi elég? Ravaszdian büszke lett az ábrázata, mint a felnőttek eszén éppen túljáró gyereké, Hóka már ismerte ezt az arcát, és örült neki, a diadalittas hang pedig olyasmit

sejtetett, hogy Géza titokban nevet az aggodalmaskodókon, négyszázharminc oldal van készen az új regényből, és még a felénél se tartok!

9. Szörnyülködésnek és elismerésnek egyaránt beillő *hű-ha* bukott ki Hóka száján, s követte az értetlenkedés, de ha ennyit dolgoztál, hogyhogy Eti nem hallotta a gépelest? Másodpercnyi késéssel döbbsen rá, hogy elszólta magát, a szintén későn ocsúdó Géza pedig gépiesen válaszolt, azért nem, mert én hatkor kelek és délig kopácsolok – itt, ő meg füldugóval alszik délig – odaát. Utólag ébredt tudatára, hogy a kérdés valójában miről árulkodik, s a felháborodásba szinte beletorzult az arca, szóval téged Eti uszított rám, hogy szuttyongass? Dehogy uszított, sietett tiltakozni Hóka, csak megkért valamire, mert aggódik érted. Fészkes fenét értem, a nagyságos aszszony azért aggódik, hogy esetleg nem írok új regényt, és ha nem írok, nem lesz újabb honorárium, ha meg nincs honorárium, miből finanszírozom ezt a vircsaftot? Már ne is haragudj, csóválta a fejét Hóka, azt hiszem, félreérted őt, Eti tényleg csak segíteni akart. Géza torkából furcsa, kényszeredett nevetés tört elő, hát Gyurkám, nekem erről Rákosi kedvenc mondása jut eszembe. Te nem ismerheted, mert ahhoz túl taknyos vagy, de ő mondogatta nagy előszeretettel, hogy *segít, mint akasztott emberen a kötél!*

10. Hóka igyekezett nem kimutatni, hogy ez a lávaként feltörő, gátlástalanul fortyogó indulat megrémíti. Féltetni kezdte Etit, de a következő gondolata az volt, hogy amikor feleségül ment Gézához, nyilván ezekkel a végletes indulataival együtt találta vonzónak. Meglehet, az ő szemében épp az ellágyulásra is képes nyers erő emelte az addig ismert enervált intellektuelek fölé. Alighanem az ágyban is ez velük a helyzet, Etinek nem holmi finomkodó szuperérzékenység kell, hanem robusztus erő, ami néha megfélemlíti, de akihez oltalmazó gyöngédségért is odabújhat. Hóka most döbbsen rá, hogy ostobaság – vagy inkább önhittség? –, azt képzelnie: a távolmáradásával önmagát és Etit egyaránt óvja a kísértéstől. De Etit ő csupán szórakoztatni tudja, olykor talán meg lehet, ám a birtoklási vágy féktelenségét, amit Gézától nyilván nap mint nap megkap, Hóka Gyuritól – és ezt tudja jól – nem remélheti. És ha a kísértés nem kölcsönös, akkor ő előbb-utóbb immunis lesz Eti varázsára. Mialatt ez átcikázott az agyán, egy másik felismerés is megérlelődött benne: ez a nap valójában terhektől szabadítja meg, mostantól például tudnia lehet, hogy mitől nem érdemes félni. Gézával szemben többé nem kell úgy éreznie magát, mint egy besurranó tolvajnak, aki – barátkozás örve alatt – kipuhatolja, mitől fosztja majd meg vendéglátóját. Ennek belátása pedig felmenti az alól, hogy Granicsáriék magántermészetű ügyeinek ingoványos talaján tébláboljon. Neki csak a közös irodalmi ügyekhez van köze, szögezte le magában, Géza négyszázharminc oldalához például van, mert arra akkor is kíváncsi lenne, ha Eti nem bízta rá a férje becserkészését. Vajon Géza leküzdötte-e a szerkesztője halálakor rátelepedett gátlást, miszerint többé nem képes szatírárt írni? Az, hogy ilyen tömérdek oldallal készült el, önmagában

még semmire se bizonyíték, az írás talán csak ösztönösen vállalt munkaterápia, s közben az új kézirat messze nem olyan eredeti és mulatságos, mint az első könyv volt. Géza talán csak azért ír, hogy érezhesse, ő még mindig író. Épp így lehetséges persze az is, hogy titokban remekművet tákol össze, s azért teszi titokban, hogy amikor kész, annál nagyobbbat szóljon. Hóka nem tudta, merje-e fölteni a kérdést, ami a dilemmát eldönthetné, aztán mégis összeszedte a bátorságát. Ha nem titok, áruld el, miről szól az új regényed? Granicsári arcára leplezetlenül ült ki a kelletlenség, ez egyelőre senkire se tartozik, válaszolta, s a hangja közben megdühödött, neked sincs semmi közöd hozzá. Hóka úgy döntött, most még nem sértődik meg, ráér egy válasszal később jelezni, hogy ebben a tónusban nincs miről beszélniük, érvénytelen a barátság. Nyelt egy nagyot, és folytatta a faggatódzást, legalább azt áruld el, hogy szatíra lesz-e, vagy valami más? Na, ebből elég, hördült fel Géza, a kurva anyját mindenkinek, hagyjatok békén! Hóka hátrált egy lépésnyit, ha netán pofon következne – Géza arckifejezéséből ítélve ez is kitelik tőle – ne érhesse el. Épp ez a riadt mozdulat térítette észhez Granicsárit, bocsánat, ez nem neked szól, de már torkig vagyok vele, hogy mind a szatírával gyötörtök! Kifújta magát, na jó, mondta megnyhülve, neked annyit elmondok, hogy egy parasztyerekről írok, aki szobrász akar lenni. Hóka várta, hogy hall-e még olyat is (ráférne a mondottakra!), ami valami különlegességet rejt, ami a témát kizárólag Géza által megírhatóvá teszi? Granicsárinak szemlátomást tusakodnia kellett magával, hogy még valamit kibököjön, de megtette, a gyerek – félkarú. Hókának ügyelnie kellett rá, hogy arcán a kétely leghalványabb árnyalata se tükröződjék, hiszen Géza a *fél kart* olyan nyomatékkal jelentette be, hogy világossá vált, mélyen meg van rendülve önmagától, amiért ilyen regényterv ki tudott pattanni az agyából, és amióta csak megszülte, levett kalappal süvegezi a saját témáját. Alighanem nagyobb ugrásra készül, semmint amit egy humoros hangütésű mű után egy tragikus szemléletű másikba történő átváltás jelentene. Úgy érezheti, sorsfordító művön dolgozik, ami – ha sikerül – kezdő íróból egy csapásra nagy íróvá teszi. Hóka hallgatását úgy fogta fel, hogy még ennek a városban felnőtt, s ennél fogva cinizmusra hajlamos fiúnak is *elállt a szava* a grandiózus témától. A munka jelen stádiumában éppen erre vágyott, nem akart már most kétélyeket hallani, keresztkérdésekkel szembesülni. Amellett, hogy hálás pillantást vetett Hókára, a lelkére kötötte, hogy a témáról senkinek egy szót se. legfőképp Etinek ne! Mivel tudta, hogy ezt a kérést épp az ő iménti dühkitörése teszi félreérthetővé, hozzátette, nem bizalmatlanságból kérem, Gyurkám, az a helyzet, hogy a regényt meglepetésnek szánom, és ha minden jól megy, el is készülök vele – Eti születésnapjára! Fene se igazodik el rajtad, gondolta Hóka, az előbb még Rákosi kötele, most meg születésnap ajándék? Mindenesetre bólogatott, mintha a feltételezést is méltatlannak tartaná, hogy ő netán elfecsegné a titkot, de közben előre örült, hogy mégsem kudarcról kell majd beszámolnia, hiszen – ha nem is az ő rábeszélésére – Géza elkezdett dolgozni, vagyis Etinek nincs miért félnie, és belőle sem kell kiábrándulnia, mert hiszen a küldetést, amit rábízott, teljesítette.

SOPOTNIK ZOLTÁN

Hamvas Béla/film/nap/kert

Ki kellene sétálnia a kertbe, leszedni a cseresznyét a fáról, szögelni valamit a kamrában, nem baj, ha nincsen, elszundítani közben, kicsit megütni az ujját kalapáccsal, ahogy az istenek szokták, így emlékezni fontos dolgokra, amik foltot hagynak a röntgenképen, szétszálazni a sápadt elmét, gereblyézni a fakéreg-felhőket, mosolyogni, na, igen, tejet önteni a vidám macskának, nem baj, ha nincsen, elgondolkodni a tört filmen, nap mint nap, kegyetlen tekercseket befűzni, megkergetni a korhely mítoszlopókat, vinnék fillérekért a hagyatékot, üvöltölni, hogy kísértsd őket, Béla, lélekszakadásig, vedd el az árnyékukat, nem baj, ha nincsen.

Hamvas Béla/film/nap/vízöntő

A Vízöntő széléről figyelni a tömeget, kilúgozni a leértékelődött fantáziát, nem tudni semmi biztosat a világ fejlődéséről, de azt mindenképpen tudni, hogy akár egy fejlődés, olyan. Vagy A fejlődés. Egy könyvtár tetejére kiállni villámhárítónak, rendíthetetlenül állni szélben, viharban, világforgató filozófiában. Nem csak egyben, naná, hogy nem csak egyben. Mindeközben nem állni szóba azért akárkivel, így szédülni az origóba le, átluggatva egy forradalom matracát; a hatalmas, markos rugók szúrják csak át a diktátorok torkát szépen. Ha lehet úgy, ha lehet az szép. Lehet. Lefejezésre készülődik a nép, de lehet.

FARKAS ARNOLD LEVENTE

*jer*uzsálem jeruzsálem
az angyal teste a fér
eg háta mögött. úgy va
gyunk mint a nyugat ró
mai birodalom hanyat
lása idején. eltűnik most
egy kultúra ami nem vol
t se szép se jó. mégis mer
t eltűnik siratnivaló. a
krónikás könnyei áztatj
ák a papírt. barbárok o
sztoznak testemen gyerm
ekék. ahogy a nap lemegy

a rendező teste az üres
térben ahogy a mozdula
t azt írnám megették őt
az utcán az emberek m
egnézik kedvenc sorozatuk
at egy félrelépés vagy fél
reértés miatt a nők tudja
k nem éri meg persze a fé
rfiak is. a címe ez tehát
a nyugati világ bajnoka m
utatja gesztikulál mellettü
nk színészek esznek akko
r még nem tudtuk hogy az
egyik meghal. meg fog haln
i a másik kezei között szeg
eden egy zsinagógában ami
t nem használnak az imád
ság háza ez. az amittai fia

máté evangéliuma unalmas
telefon. így próbálom megé

rtetni velük a próféta m
it is jelent. kapsz például
egy smst de senki nem gon
dolja azt hogy a telefon
üzen magadtól mondod ez
t vagy mások mondták ne
ked rólam nietzsche szer
int az újszövetségben pilá
tesz az egyetlen filozófu
s éppen ezért mert meg
kérdézi. hol a törülköző.
telefon nyugaton értik ezt
. próféta keleten ismerik
óhatatlanul összehasonlít

az utolsó ámen után mar
adj velünk uram maradj ve
lünk keletre hordja minde
n piszkát a nyugati szél m
aradj velünk mert ez a leg
biztosabb módja annak hog
y mártír légy. az amittai
fiát az éjszaka elnyeli ur
am maradj velünk mint a
zsír és a genny maradj vel
ünk mint a sír és a menn
y nem látom jól. a hajó fen
ekén árbochoz kötözve a
fegyelmezett nyelvtan ének
ét rómában jeruzsálembe
n és a könyvekben amik nem
olvasnak el. a betű öl a s
zellem altat. így múlnak

az ellenkező irányba
menekül keletről nyug
at felé. a hajófenéken a
z álmát megzavarja a fé
lelem. mások félelmét ti

sztelem. nem gondolt a n
év nevére a névtelen. nyu
galmam helyére nem jut
nak el. az utazás a tér
ben lehetetlen nem me
gvalósítható a teremtés
hatodik éjszakáján a csön
d. minden állat őt figyeli

kellene írni egy regényt
egy lányról aki gladiátor
lesz persze a lányok nem
lehettek gladiátorok. ki k
ell találni miért kényszer
ül arra hogy fiúnak láss
ék. talán megölt valakit. m
arcellus talán a gladiáto
r iskola vezetője az első pi
llanattól kezdve tudja hogy
nem fiú. mégis belemegy a já
tékba. kihasználja őt. a sze
retőjévé teszi. aztán miben
áll majd a folytatás. ki tu
dja. a nyugat római birodal
om megbukik. a lány szám
ára a gladiátor iskola csak
menedék. a vége nem feltét

BOD PÉTER

Addig tart, amíg élek

Ott ültem a kocsiban mögötte. Alig tudtam róla valamit, mert nem is tudhattam. Néhány perccel korábban a sofőrrel együtt siettem a szállodába érte. Igazgatóm a lelkemre kötötte, hogy egy percet se késsünk, mert rendkívül fontos személyt tisztelhetünk vendégünkben. Ahogyan öreg, itt-ott ráncos arcborítékát néztem, tekintetét fürkésztem, éreztem, hogy ennek az embernek titka van.

A finom köd menetrendszerűen érkezett a hideg december elején a napszállta előtti órákban. A belvárosban nehezen araszoltunk előre, folyton az órákra néztem, mert bármilyen korán indultunk el, félő lehetett, hogy nem érkezünk meg időben. A megelőző napokban alig aludtam, intézetünk első nagyszabású konferenciáját rendezte tucatnyi külföldről érkezett előadóval. A gondos előkészületek ellenére az esemény előtti napok lázas munkával teltek. Most, az autóban ülve, úgy éreztem, olyan vörösben forognak a szemeim, mint az előttünk járó kocsik minduntalan kigyulladó féklámpái. Halálosan fáradt voltam, sokat adtam volna érte, ha abban a pillanatban vége szakad a napnak, elnyújtózhatok a kádban, majd utána a paplanom sűrűjében másnap reggelig.

A szálloda halljában végiglapoztam egy napilapot, közben folyton a lépcső felé pislantottam, ahonnan vendégünknek kellett jönnie. Az idős férfi ruganyos léptekkel érkezett, komoly udvariassággal nyújtotta kezét, és közben tisztáztuk, hogy mindketten szívesebben használjuk a németet, mint a konferencia hivatalos nyelvét, az angolt. Volt benne valami nehezen megragadható puhaság, talán inkább bárszonyosságnak mondanám. Rögtön az a benyomásom támadt, hogy ez az ember a világon senkit nem tudna megbántani. Agársovány volt, tekintete megszakítás nélkül a körülötte lévő világot kémlelte, amit mégsem lehetne tola-kodónak, vagy ha már a kutyáknál tartunk, vizslatónak nevezni. A szeme árkaiban finoman meghúzó-dó rán-cokat a szüntelen szellemi készenlét jelének véltem.

Olyan fiatal voltam akkor még, hogy sok mindent megbocsáthatok magamnak utólag is. Azt is, hogy a világról oly keveset tudtam, de magáról az intézet tevékenységéről is, hiszen merő véletlenségből csöppentem ide aspiránsként. Ezzel feletteseim is tisztában lehettek. Nem bíztak meg komoly munkával, mintha ők maguk legalább annyira kudarckerülők lettek volna, mint én.

Szerencsére időben megérkeztünk vendégünkkel a konferenciának otthont adó épületbe. Emberünket az ott gyülekező tömeg úgy szippantotta fel, mint a köd azokon a délutánokon a várost. Feladatom valóban csekélyiségekre korlátozódott. A mel-

lém rendelt sofőrrel hoztam és vittem a vendégeket a szálloda és a konferencia-központ között. Jobbára nekem kellett szóval tartani a rám bízott előadókat, felhívni figyelmüket a többnapos tanácskozás félórákra felosztott menetrendjére, és az apróbb, mégsem elhanyagolható módosulásokra. Rám hárult, hogy elkísérjem a vendégeket a fakultatív programokra, így tekintettük meg egy közelben található középkori várat, amelyet látogatási időn kívül is megnyitottak a kedvünkért. A professzor – nevezzük csak így – e három-négy fős társaságok legcsendesebbje volt. Nehezen tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy lélekben nagyon távol jár tőlünk. Arcán egyszerre láttam spleenes egykedvűséget és komolyságot.

Reggelente, borotválkozás közben mindig az arcára gondoltam. Arra az első pillanatra, amikor megláttam a szálloda halljában, arra az akkor rám törő érzésre, hogy ennek az embernek titka van.

Tényleg sok minden járt borotválkozás közben a fejemben. Ez nem olyanfajta szófordulat, amivel sok férfi él. Az ilyen gondolatok hasonlóan illannak el, mint az álmok. Vendégem mégsem hullt saját felejtésem kútjába. A napi tennivalók közben nem tudtam rágondolni, nem is akartam. Jobban kellett volna, hogy foglalkoztasson. Erre most jövök rá, amikor ezeket a sorokat írom.

Többet veszekedtem ezekben a napokban a szállodai portásokkal, egyeztettem a konferencia szervezőivel és beszéltem meg a napi menetrendet az autóvezetőmmel, semhogy alaposan szemügyre vehettem volna bármit vagy bárkit is. Folyton idegesen az órát néztem, telefonáltam, és ahogyan az ilyen rendezvények alkalmával lenni szokott, többnyire oktalanul, ezerszeresen is túlbiztosítottam minden apróságot.

Ezen a néhány napon olyan voltam, amilyen valójában nem. Pontos, megbízható, csendes, észrevétlen, udvarias. Nem akartam felismerni, mennyire nevetséges az a munka, amivel megbíztak. Egy majom kezűgyességét várták el tőlem. Miközben megvettem mindenkit, aki ilyen szerepet szánt nekem, arra is kényesen vigyáztam, hogy maradéktalanul megfeleljek alkalmi munkaköröm követelményeinek. Lojális voltam. Ezt nem csak utólag gondolom, hanem így éreztem a konferencia napjaiban is, azokban a csendes percekben, amikor néha-néha egyedül maradtam, és kedvemre hallgathattam. Akartam – fogalmazhatok így – intézetünk sikerét. Erő, erőlködés, alkalmazkodás, izzadságszag volt mozdulataim, mosolyom, beszélgetéseim mögött. Sokszor nedvesen tapadt az ing a hátamhoz, hol az előadókkal idegen nyelven folytatott társalgás immár képességeimet meghaladó fordulatai, hol a háttért nem ismerő szívességekértékek miatt. A nedves ingből, hála a zakónak, éppen úgy nem látszott semmi, mint tépelődéseimből.

– Mit keresek én itt? – kérdeztem magamtól. Miért is hiszem, hogy öreguraknak kellene gazsulálnom, kísérgetni őket innen oda? Nem, nem, ez nem is jó kérdés, akkor sem így jutott eszembe. Nem hittem, hogy ez volna a feladatom. De hogy pontosan mi, magam sem tudtam. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy ritka színészi teljesít-

mény volt az enyém, hiszen valamit úgy játszottam el szinte tökéletesen, hogy belülről csak nagyon csekély mértékben érintett meg a szerep. A házigazda mindenesét, azt a valakit, aki egyszerre volt liftes fiú és programszervező, személyi titkár és társalkodó, ügyintéző és konferenciaszervezők meghosszabbított keze.

Testben nem, de lélekben sem feltétlenül voltam dezertőr. A munka egyik-másik részletét élveztem. Formaöltönyben akadálytalanul közlekedhettünk a nem mindennapi nagyságú konferencia-központban, a biztonsági szolgálat emberei olyan bennfentesnek kijáró tisztelettel kezeltek, ami nagyjából először, és gondolom, utoljára történhetett meg velem. Örömmel segítettem az újságíróknak egy-egy résztvevő felkutatásában, vagy hozzájutni a sajtóközleményekhez. Mindig akadt egy apróság. Valaki valamiről lekésett, nem tudott, elfelejtett, elhagyott valamit. Igyekeztem elsimítani a döccenőket. Telefonáltam, érdeklődtem, utánakérdeztem. Pedig valahogy ez sem én voltam. Nem találtam magam, egyre jobban nem. A konferencia harmadik napjára úgy kiismertem magam a szállodákban, az eseménynek helyszínt adó épületek zegzugaiban, a város számomra addig ismeretlen közlekedésében, hogy akár magabiztos is lehettem volna. Külsőleg talán az is voltam. Mert magabiztosnak lenni nem valami olyasmi, mint érteni a dolgunkat? Egyben aggálytalannak és célratörőnek lenni? Minden olyan simán ment. Főnökeim nem győztek csodálkozni, milyen remekül végzem a munkámat. Bár nem tartottam sokra, mégsem estek rosszul szavaik.

Ma már tudom, hogy valami alapjaiban elhibázott bizonyítási vágy munkált bennem. Meg akartam felelni. Kinek is? Feletteseimnek. Miért? Mert frissen helyezkedtem el állásomban, mert kétségbeejtően bizonytalan volt minden körülöttem. Nagyjából annyira, amennyire egy huszonöt éves fiatalembernél ez természetes. Olyan volt, mint amikor tükörbe nézünk, és nem tudjuk, ki néz vissza ránk. Senki nem volt körülöttem, akinek beszélhettem volna megannyi bizonytalanságomról. Férfi, nő, barát, akárki. Igaz, nem is tudom, hogyan kezdtem volna hozzá.

A konferencia időközben véget ért, már csak a fogadás maradt hátra, amit annak a szállodának az éttermében rendeztek, ahonnan a rám bízott vendégeket naponta szállítottam az előadásokra. Ez a tizenkilencedik századi épület még ebben az elegáns városban is egy kicsit túlzásnak hatott. Mintha jobb és több lett volna a környezeténél. Egy szerencsésebb, talán boldogabb, de feltétlenül gazdagabb és gondtalanabb korból maradt itt.

Csak igen halványan emlékeznék erre az estére, csak elraktároztam volna azok között a fogadások között, amelyeken részt vettem, ha nem történik valami apróság, bár merőben szokatlan apróság.

A tágas teremben kényelmesen helyezkedhetett el a közel kétszáz vendég és a szervezők. A hangulat kezdettől fogva oldott volt, intézetvezetőnk köszöntő beszéde gyakran megneveltette a hallgatóságot. A professzor a vendégsereg közepén álldogált, arcát nem láthattam, de feszes tartásából egyértelmű volt, hogy nem nevet,

sőt talán nem is mosolyog. Nagyon lassan balra fordította fejét, annyira, hogy testével is fordulnia kellett. Fürkész, éber szeme ekkor fúródott az enyémbe. Érezhette, hogy nézem. Olyan volt, mint a nők, akik tudják, hogy nézik őket. Szemével jelezte: majd beszélünk, valamit mondani akar. Alig láthatóan többször biccentettem, és ezúttal először nem azzal a félénkséggel, ami eddig egyetlen gesztusomból sem hiányzott vele szemben. Amikor a beszéd befejeződött, a vendégek az ételekkel zsúfolt asztalokhoz vonultak. Nem voltam éhes, mégis néhány falatot lenyomtam a torkomon, éppen szalvétát kerestem volna, amikor vendégem a hátam mögött megszólalt:

– Készen áll?

Meglepődtem. Érkezése váratlanságán, nesztelenségén, azon az átmenet nélkülségen, ahogyan megszólított. Kezeiben egy-egy pohár fehérborral a nagyterem melletti söröző felé indult, ahol senki nem tartózkodott. A nehéz tölgyfaasztalok egyikehez ültünk, a pincér rögtön odajött hozzánk. Félhomály uralkodott a teremben, kideríthetetlen volt, honnan bukkant fel. Meggyújtotta az asztal közepén álló gertyát, egy pillantást vetett borospoharainkra, meghajolt, és távozott.

– A hely szellemének persze nem ez felel meg, de nézze el nekem. Nagyon régen nem iszom sört, és azt szeretném – apró óhaj ez részemről –, ha a jövőben választania kell, mindig bort válasszon. Fehéret és szárazat. Fiatalabb korunkban tévelygünk, nem tudjuk, mit iszunk, miért iszunk, és miért azt isszuk, amit iszunk. Harminc- és negyvenéves kor között aztán részben-egészen választ kapunk ezekre a kérdésekre. Ahonnan én jöttem, mindenki sört iszik. Csodabogárnak nézik a boro-sokat, és nem értik őket. Nem iszom gyakran – emelte szájához a poharat. Vértelen, száraz ajkán úgy csillant meg a bor néhány cseppje, mintha pergamenre csöppent volna. Arcán szelíd mosoly futott végig, de ekkor már nem engem, hanem az asztal lapját nézte. Némileg túlelmezte szája vonalán a poharat, és a mozdulatsorba beillesztette a köszöntést.

– Nem iszom gyakran – ismételte –, most, hogy elmegyek innen, úgy érzem, feltétlenül kell. De nem erről akarok magával beszélni – zárta időlegesen a szavait.

Furcsa, valószínűtlen volt a helyzetem. Kettesben ültem egy különteremben a konferencia egyik legnagyobb nevű előadójával, aki ha csak arról beszélt volna velem egész este, miért iszik bort, és milyen borokat szeret, már önmagában kivételes estét avatta volna az aznapit. Ám miután kijelentette, hogy nem erről akar szólni, azért tűnt mindjárt hihetőnek, mert nem tudtam szabadulni attól a benyomástól, hogy mindaz, ami idáig elhangzott, csupán bevezetése lehet valaminek. Amit ekkor éreztem, nemcsak furcsa volt, hanem természetes is. Mint aki számít arra, hogy valami rendkívüli, valami szokatlan fog történni. Ha várjuk bekövetkezését, már a természetesség álarcájában toppan élénk. Minden átmenet nélkül magam elé idéztem az arcát, ahogyan a szálloda lépcsőjén első alkalommal megláttam. Egy pillantást váltottunk akkor, csak úgy, mint most az asztalnál. Először vettem észre, hogy

kerüli a tekintetemet. Ez eddig nem történt meg. Rövid beszélgetéseink alatt többször volt alkalmam megnézni világoskék szemét, és rögtön megállapíthattam, hogy ennek a zárt személyiségnek milyen nyitott és érdeklődő a szeme. Most azonban nagyon más volt, csak kéksége maradt meg, de a félhomály miatt ebből nem sokat lehetett látni. Mereven nézett maga elé, kezeit olyan finom erőszakkal tördelte, mint aki gyónáshoz készülődik.

– Tudja... – itt elakadt a szava, és újra belezuhantunk abba a hallgatásba, amiben néhány perce süppedtünk. Ezt a csendet csak ő törhette meg. Olyan érzés szállt meg, mintha templomban lettünk volna. Vagy hallgatunk, vagy életbevágó ügyekről beszélünk. Középút, egyéb megoldás nincs. Tudtam, hallgatnom kell, mert ezzel adok lehetőséget, hogy újra nekirugaszkodjon mondandójának. Mereven nézett maga elé, hosszú ideig lélegzetet sem vett, összekulcsolt kezei mozdulatlanul fonódtak egymásba. Egy viaszfigura sem lehetett volna élettelenebb.

– Tudja – vette fel a beszélgetés elkallódottnak hitt fonalát – éppen ma tíz éve halt meg a lányom. Tízéves volt.

Nem tudom, mire számítottam. Ha ott, és akkor bejelenti, hogy megtalálta az AIDS ellenszerét vagy a gerincsorvadás megállítására kidolgozott új eljárást, kevésbé hatott volna meglepően. Nagyon zavarban voltam. Olyan kifejezésten arcot vághattam, hogy észre sem vehette megdöbbenésemet.

– A házunktól két sarokra, a gyalogátkelő-helyen ütötte el egy autó. Éppen hazafelé tartottam a munkából, amikor a hosszú kocsi oszlop miatt már percek óta csak araszolgattam az úttesten. Furcsa volt, mert abban a kertvárosban, ahol éltünk, soha nem torlódtak össze az autók. Főként nem egy kora délutáni órán. Aznap hamarabb leléptem az intézetből, mert másnap egy konferenciára kellett mennem és előadásom szövegével még nem készültem el. Tudtam, hogy otthon órákon át nyugodtan dolgozhatok, miközben Ágnes a leckéjét írja. A feleségemet estére vártuk haza. A szemből érkező autósoktól tudtam meg, hogy baleset miatt akadozik a forgalom. Majd hirtelen megindult az előttem összegyűlt kocsisor. Mentő- és rendőrautók szirénafényei bukkantak elő, egy egyenruhás férfi egyértelmű kézmozdulatokkal ösztökélt gyorsabb továbbhaladásra. Ahogyan a szemben lévő sávba kormányoztam az autóm, és benéztem a mentőautó mögé, lányom két osztálytársát pillantottam meg, amint leírhatatlan zavarban toporognak az utcasarkon. Ösztönösen félreálltam a kocsival, és visszasiettem a kereszteződésbe. A két kislány egyszerre vett észre, rögtön sírni kezdtek. Hézagosan, érthetetlenül, zokogástól fuldokolva igyekeztek elmesélni, mi történt, de intettem nekik, ne folytassák. Szaladtam a mentőautóhoz. Egy rendőr több lépéssel a kocsi előtt megállított, és nagyon erőteljes hangon kilétem felől érdeklődött, amire csak annyit feleltem: – Az én lányom, az én lányom... – de nem tudtam folytatni, mert hirtelen megláttam Ágnes piros cipőjét az úttesten. A mentőautóban legalább négy ember hajolt a hordágy fölé, mozdulataikból, hanghordozásukból kivettem, hogy nagyon nagy a baj. Pipiskedtem, hogy jobban átlás-

sak a rendőr feje és válla fölött, aki ugrált előttem, mert attól tarthatott, hogy egyszerűen félrelököm.

– Tudja, mi volt az első szó, amit tisztán hallottam a mentőautóból? – kérdezte, miközben jobb kezével – most vettem észre, milyen elegánsan hosszúak az ujjai – nyakát és arcát dörzsölgette. Fáradt nyugalommal nézett a szemembe. Olyan könnyes volt a szeme, mint a tenger egy impresszionista festményeken.

– Azt, hogy elvesztettük. Félrelöktem a rendőrt, és megláttam Ágnest. Nem fogom soha elfelejteni az arcát. Nem, nem egyszerűen olyan volt, mint aki alszik. Olyan volt, mint aki álmodik, és furcsán, értetlenkedve elcsodálkozik valamin, ami az álom része és alkotóeleme. Amolyan „no, ilyen is van?” kérdés ült ki rá.

– Ha azt gondolja, mert éppen következtethetne így, hogy ott roppantam össze, akkor tévedne. Nem tudom, mi történt velem. A fájdalom csatát indított ellenem, de nem küldött azonnal padlóra. Később értettem meg, hogy ez háború, nem csata. Addig tart, amíg élek. Megszédültem, jegyzőkönyvbe diktáltam családi adatainkat, és közben végig a mentőautó nyitott hátsó ajtajába kapaszkodtam, és nem mertem a piros huzatra nézni, ami alatt ott feküdt a kicsi lányom. A két rendőr többször kérte, ülünk be a kocsijukban, mert ott kényelmesebb lesz és nyugodtabb. Hamarabb túl leszünk a formaságokon. A fejemet ráztam mindannyiszor. A mentősök legalább kétszer járművük hátsó ajtajához jöttek, majd szó nélkül elmentek. Markoltam a mentő ajtaját, akartam, hogy tartson sokáig a testi közelség, amiben még voltam a lánnyal. Talán egyedül én nem tudtam, hogy a halottas kocsit várjuk.

– Nem tudok mindent elmondani. Nem Önnek, magamnak sem. Amikor aznap délután talákoztam a feleségemmel, már tudta, mi történt. Mondhattunk egymásnak valamit, de fogalmam sincs, mit. Kétségbeesett zokogással, szavak nélkül borultunk egymásra. Néhány óra múltán abba az állapotba kerülhettem, mint a legsúlyosabb műtéteket végző orvosok. Érzékeltem, hogy szakadék szélén bolyongok, hogy bármelyik pillanatban hibázhatok és lezuhanhatok. Ugyanakkor hideg vibrálás vett erőt rajtam. Ezt nem lehet megszokni. Egy orvos barátom mesélt erről, aki itallal, kicsapongással és száguldozással szerette volna elérni, hogy hosszabb-rövidebb időre megfeledkezzen a műtőasztalok melletti bravúrokról és kudarcokról. Betegkekről, halottakról, gyógyultakról talán meg lehet feledkezni. Sőt, bizonyára kell is, ha valaki jó orvos akar lenni. De a lányom hiányáról nem feledkezhetem meg. Aztán belém hasított a felismerés, hogy talán ez sem igaz. Hogy velem is megtörténhet, hogy egy nap felébredek – még akkor is, ha ez csak évek múlva jön el –, és mezítláb megyek ki a konyhába, unottan főzöm le a kávé, kinyitom a teraszajtót, a hajnal és a reggel közötti láthatatlan átmenet szele simogatja az arcomat, közben kortyolom a kávé, és hosszú percekig, talán több óráig nem jut eszembe, hogy meghalt a lányom.

Amikor Ágnesnek koporsót választottunk, akkor tudatosodott bennem valami. A fehér koporsók között sétáltunk a temetkezési cég nem mindennapi nagyságú

raktárában, hiszen feleségemmel eldöntöttük (már ha ezen egyáltalán gondolkozni kellett), hogy fehér koporsóban lesz a temetés. Zavart voltam és kicsit szórakozott. A faragások és díszítések olyan kavalkádja tárult elénk, ami nemcsak arról gondolkodtatott el, melyiket válasszuk, hanem arról is: van-e értelme ilyenkor esztétikai vagy tudom is én, milyen kategóriáknak. A temetkezési cég képviselője félreérthette a helyzetet. Tétovázásunkat látva azt kérdezte, hogy hány centis Ágnes. Majd, mint aki akaratlanul is helyesbíteni akar, belecsempészte a múlt időt a mondatba, ami ekkor már úgy hangzott: hány centis *volt* Ágnes. Hirtelen ránéztem, és indulatosan visszakérdeztem.

– Miért, most nem annyi, amennyi volt?

– Nem úgy értem, nem úgy értettem – szólalt meg bocsánatkérően.

Igen, ezzel a *halál* sűrűjébe értünk. Az igeidők ingoványos talajára. A „*volt*”-ok, a „*van*”-ok, és a „*lesz*”-ek világába.

Május volt, nem sokkal a tanítás vége előtt jártunk. Hosszú napokon keresztül esett az eső. Az intézetben mindenki megértette, hogy nem megyek be. Egész nap az esőt néztem, és akkor értettem meg, hogy három helyett csupán két idő létezik. A múlt és a jövő. Minden, ami az előtt történt, és mindaz, ami az után fog. A jelent felszip-pantotta Ágnes halála. A magány, ha meg nem is szünteti az időt, a jelentőségét nagyban képes korlátozni. Ha az ember egész nap otthon ül, nem tesz semmit, akkor végtére annak sincs semmi jelentősége, hogy hány órakor vagy hány óráig rostokol ebben a légüres térben. Azzal sem foglalkoztam, hogy mit hoz a jövő, bár abban biztos voltam, hogy valamit tartogat. Azzal, hogy időn kívül kerültem, az emberek között ugyanazokban a napokban egyfajta területen kívülségbe is. Senki nem zavart, nem érdeklődött. Ha mégis akadt egy-egy eltévedt telefon, bejárónőnk olyan tapintattal hárította el a megkereséseket, mintha évtizedes gyakorlata lenne benne. Az utcára sem tettem ki a lábam. Feleségem naponta járt ki a temetőbe. Nekem ez sem ment. Vagy pontosabban, főként ez nem ment. A kocsiban már alig volt benzin, tankolni kellett volna. Ez mindig amolyan férfidolog volt nálunk. Amikor rászántam volna magam, hogy elmegyek, a garázskaput kinyitva egy csapat kisdíákot láttam meg, hátukon az iskolatáskával. Az egyik pontosan olyan piros volt, mint a lányomé. Nem tudtam a könnyeimet visszatartani, berohantam a házba, rádőltem az étkező-asztalra és zokogtam.

Hosszú ideig nem borotválkoztam, a temetés után külön szobában aludtam. Lényegében azért, mert nem aludtam. Nem szerettem volna gyászában magára hagyni a feleségemet, de a saját fájdalmammal sem tudtam megbirkózni. Úgy éltünk együtt a házunkban, mint két falnak fordított tükör. Valami eltört bennünk. Valami, amit azóta sem tudunk helyreállítani. – Talán későn házasodtam meg? Olyan nőt vettem el, akit nem ismertem kellően? Közeledésünk az együtt töltött évek alatt csak látszólagos volt? A gyerek sem csodaszer, hogy áthidalja a távolságot, ami a szülők között fennáll? Semmi másra nem voltam képes, csak kérdésfelvetésekre.

De sehol semmi válasz. Sem a helyzetemben, sem körülöttem, és ami a legfontosabb: önmagamban sem. Bármerre indultam volna el a képzelet és valóság koordináta-rendszerében, múlt és jövő feszításvonalai között, nem tudtam magamat seholva elhelyezni.

Mikor idáig érkezett, akkor tudatosult bennem, hogy az anyanyelv törzsi rejtettségében is feszélyezően őszintének hatott volna ez a beszámoló. Persze ez is valahogy csak később jutott eszembe, mert elsőként a történet kötötte le minden gondolatomat. Kezdtém érteni, mit találtam benne elsősorban is különösnek, és miért gondoltam azt, amikor megláttam a szállodalépcsőn lejönni, hogy nem egy a sok közül. Egyre világosabbá vált, miért éreztem rajta rejtélyes egykedvűséget, miért volt szüntelenül az a benyomásom, hogy együttléteink alkalmával gondolatban valahol nagyon távol jár.

– A lányom halála után egy évvel Stockholmba hívtak. Féléves ösztöndíjat kínáltak, amit rövid töprengés után elfogadtam. Arra gondoltam, hogy nem kell majd mindennap otthon maradnom, nem ülök a kertre néző ablakban, és nem nézem az esőt, nem riadok fel merengéseimből egy-egy ajtócsukódásra, nem kerülöm ebéd alatt a feleségem tekintetét, és nem lopózom az utcára napszállta után, hogy járjak egyet a hideg estében. Bármennyire nagyvonalúak voltak velem a kutatóintézetben, biztos voltam benne, hogy nem tarthat örökké az a területen kívüli állapot, amibe Ágnes elvesztésével zuhantam. A világ megértése is véges – emelte felém figyelmeztetően az ujját, miközben úgy szólt ki a saját történetéből, hogy ugyanakkor benne is maradt.

– Nem is annyira azt tudtam, hogy el kell fogadnom az ösztöndíjat, mint inkább azt: mennem kell. Bár végtére is, ebben az esetben ez a kettő egyet jelentett – tette hozzá.

– Feleségemmel abban maradtunk, hogy egyelőre csak én megyek. A továbbiakat nyitva hagytuk. Végül több mint két évig maradtam kint. Váratlanul olyan kutatási eredményeket sikerült elérnünk, amikről nem is álmodtunk. Olyan egyedül éltem ebben a hideg és tiszta városban, ahogy a siralomházban élhet csak az elítélt. A laboratóriumi megbeszélések két-háromhetente törték meg magányomat, de ezek a végtelenül tárgyszerű összejegyzetek nem tartottak tovább fél óránál. Egyedüllétemet a fehér éjszakák csak fokozták, még a sötét sem volt, amiben elbújhattam volna, legfeljebb a paplanomat húzhattam magamra. A feleségem néhányszor meglátogatott. Hétvégén jött, és úgy tettünk mintha jóra való turisták módjára ismerkednénk a város nevezetességeivel. Akaratom ellenére nem lehettem jó házigazda. Nem ismertem Stockholmot, a szálláshelyem és az intézet közötti utat leszámítva. Az emberektől és a beszélgetésektől elszokva még szótlanabb lehettem, mint annak előtte. Mondom, nem nagyon kísérleteztünk a minden vonatkozásában fagyos, kettessen töltött hétvégékkel.

– Kutatási eredményeink olyan biztatóak voltak, hogy vendéglátóim minden követ megmozgatva egy évvel meghosszabbították az ösztöndíjamat, ami utóbb egy újabb félévvel egészült ki. Közben megkedveltem a várost, befelé forduló, szótlan lakóival, akik felülmúlhatatlanul közönyösek egymás iránt, ami az én helyzetemben inkább előnynek, mint hátránynak tűnt. Tudhattam közben, hogy ettől a közönytől felfordulhatnék a négy fal között, hetekig senki nem érdeklődne, hol vagyok, történt-e bármi bajom. A helyi egyetem vendégprofesszori állást ajánlott egy hónappal ösztöndíjam lejárta előtt. Döntenem kellett, hogy megyek, vagy maradok. A patikamérleg egyik serpenyőjében házasságom állt, a másikban pedig nem is tudtam, micsoda. Kutatásaimat otthon is folytathattam. Lényegi különbség ebben nem állt fenn. A másik serpenyőben – ha már ragaszkodom ehhez a megfogalmazáshoz – stockholmi életem viszonylagos kiegyensúlyozottsága és a szomorú otthonomtól való nem lebecsülendő távolság lapult. Két év alatt egyszer sem utaztam haza. Pedig halottak napján és karácsonykor, egészen biztosan úgy véli, hogy otthon lett volna a helyem – nézett rám kérdően.

– Nem tudtam erőt meríteni ezekhez az utakhoz. Belülről nagyon elfáradtam. November elején kerestem egy temetőt a város szélén és vittem egy csokor virágot. Addig bolyongtam a sírok között, míg nem találtam egy Ágnessel egykorú elhunytat. Ide aztán több-kevesebb rendszerességgel visszajártam. Meglátogattam az idegen nyughelyét lányom születés- és névnapján, házassági évfordulónkon is megtettem ezt a távolságot alkalmi lakásomtól. Utólag jutott csak eszembe, hogy másfél év alatt senkivel nem találkoztam a sírnál. Rajtam kívül nem hozott senki virágot.

– A legnehezebbnek a karácsony bizonyult. Mindkét értelemben: itt maradni és hazautazni egyaránt. Ez az északi nagyváros olyan volt az ünnepet megelőző hetekben, mint egy színes mesekönyv legszebb lapjai. Ebben a fenyőillatú forgatagban Ágnessel szerettem volna sétálni, teát inni, és kezünket melegíteni dobkályhák felett. Vásárolni semmirevaló apróságokat, az élet édes olcsó csengettyűit. Olyan gondtalan és nyugodt szerettem volna lenni, mint közel és távol a körülöttem lévő, mosolyogni lett volna jó. Mennyi feltételes mód, barátom, mennyi feltételes mód – sóhajtott fel, és ivott egy kortyot a poharából.

A szomszéd teremből villák és kések fémes, mégsem kellemetlen zenéje, a duruzsolássá összeálló beszélgetések zaja szűrődött át, néha egy-egy nevetésé. Most, hogy ismét csönd borult ránk, hirtelen hangosabb lett minden. Néztam a gyertya fényét, Stockholm jutott eszembe és a kikötője, és az a legenda, hogy ha eloltunk egy gyertyát, meghal egy tengerész. Nagyon banális képzettársítás. Néztam a professzort, és igyekeztem elképzelni, ahogyan a stockholmi temetőbe rendszeres időközönként virágot visz egy ismeretlen kislány sírjára. Könny szökött a szemembe. Az élet milyen érthető és egyben érthetetlen szertartása volt ez – futott át bennem, amikor ujjaimmal a borospoharamat simogattam óvatosan, macskapuha-sággal.

– Két évnél tovább illetlenség távol maradni – nem tudom miért, de egy ébredés után ez a mondat jutott elsőként eszembe. Nem előzte meg ennek a mondatnak a megszületését józan mérlegelés, számvetés vagy éppen számítás. Mintha valami soha nem tapasztalt mélységből érkezett volna hozzám. Egy hétig forgattam magamban, vártam, hogy elillan, hogy másnap majd másként gondolom, de a mondat egyre makacsabbul visszhangzott bennem. Felhívtam a feleségemet, és közöltem: jövő hónapban hazamegyek.

Azt hiszem, magammal nem tettem jót, amikor így döntöttem. Feleségem azonban megkönnyebbült, mert két éve tudta, hogy most már a házasságunk a tét az egymás között folyó játszmában. Egy nő biztosan működő ösztönével érzekelte, hogy nem annyira tudományos okok szólítottak északra, hanem a menekülés szándéka. Mindentől, ami a múltamhoz kötött. Otthonomtól, munkahelyemtől, a városomtól, a szokásaimtól, az ismerőseimtől, és nem utolsósorban tőle. Szörnyű helyzetben lehetett. Vissza akart szerezni magának, miközben jelen sem voltam az életében. Gondolja meg: kétezer kilométer ilyen vonatkozásban nagyon kézzelfogható távolság.

Munkahelyemen mindenki úgy nézett rám, mint egy nagy betegségből gyógyultan visszatérő emberre. Semmit nem értettek meg. Igazgatóm élménybeszámolót kért tőlem. Egy egész délelőtt igyekeztem neki vázolni kutatási eredményeim fontosabb részeit, ami felesleges volt: ezeket javarészt publikáltam. A kutatók között folyó verseny miatt átkozottul naprakészek voltunk egymásból. Lehet, rémeket láttam ott is, ahol nem kellett volna, de ezen a beszélgetésen néha olyan benyomásom volt, mintha lányom halála miatt irigykedne rám az igazgatóm.

– Ezt biztosan nem érti – nézett a szemembe. Mi tagadás, nem értettem. – Nem biztos, hogy képes vagyok elmagyarázni. Az intézetünkben dolgozó – és általában a tudományos életben tevékenykedő – emberek minden ellenkező híreszteléssel szemben szenvedélyesek. Csak ennek a szenvedélynek egészen más az iránya, mint a köznapi emberek esetében. A munkájuk a szenvedélyük. Higgye el, ez nem is lehet másként. Ez a szenvedély egyfelől érthető és egészséges, másfelől nézve beteges és emberi ésszel nehezen követhető. A teljesítménykényszer csak akkor viselhető el tartósan, ha képesek vagyunk szenvedéllyé szublimálni. Semmi normális nincs abban, ha valaki egyetemista kora óta tizenkét-tizennégy órát tanul és dolgozik. A fiatal szervezet, és főként az elme nagyobb megrázkódtatás nélkül alkalmas erre. Persze nem mindenkié. Hogy ki indul el a tudományos pálya felé, bizonyos képességeken túl azon múlik: az ember alárendel-e mindent választott kutatási területének, vagy ennél kevesebbel beéri. Ha igen, akkor valami hasonló történik, mint a bódítószereket használó emberekkel. Egyre kevésbé létezhet nélküle. Megszűnik a külvilág, megszűnik a magunk teremttette kis világon kívüli valóság. Emlékszem, egy alkalommal – ez néhány évvel a diplomázásom előtt történt – az egyetemtől az albérletemig tartó úton rácsodálkoztam, hogy emberek jönnek velem szemben az utcán, hogy buszok és villamosok róják köreiket a városban. Az egyetem kísérleti labora-

tóriumában töltöttem akkor napjaimat. Ez olyannyira igaz, hogy több éjszaka bent aludtam, mert értékes időt takaríthattam meg, ha nem ingázom a kollégium és a tanszék között. A számítógép monitorjára, a mikroszkópomra és laboratórium állandó hőmérsékletű kutatótermeire, hideg fényeire emlékszem mai is, ha felidézem ezeket a heteket-hónapokat. Amikor fáradtan, zúgó fejjel és kutatásom eredményeivel a hónom alatt végre elindultam a diákszálló felé, akkor ért a váratlan felismerés, amit külvilágnak, más szóval hétköznapiaknak nevezünk. Ehhez csak az utcára kellett kilépnem. És valahogy az is valószínűtlennek tűnt – erre egy újságos bódét bámulva csodálkoztam rá –, hogy valahol messze, alig érzékelhetően, de egy egész világ működik, aminek visszhangjai, mint messziről érkezett szelek akadnak bele az apró vitorlaként feszülő újságlapokba. – Átélt már ilyesmit vagy hasonlót? Lehet érteni, miről szeretnék beszélni? Én nem biztos, hogy érteném magamat, ha egy pillanatra én lennék Ön – értetlenkedett saját mondandóján a professzor.

– Akkor szembesültem ezzel az állapottal, amikor már szinte teljesen kirekesztettem magam az életből. Szüleimet korán elvesztettem, a nők nem érdekeltek, vagy ha mégis, nem tudtam velük mit kezdeni. Kutattam, ösztöndíjra pályáztam, nyelvet tanultam és publikáltam. Olyan fantasztává váltam, mint mindenki a környezetemben. Életem gondjai tudományos karrierem gondjaivá alakultak át. Ezen túl nem láttam, azt hiszem, nem is akartam. Jobbára külföldön oktattam és kutattam. A világ ebben az értelemben kinyílt előttem, más értelemben persze nagyon is zárva maradt. Egy hosszabb külföldi kutatási programról érkeztem haza, amikor megrohant az érzés: szeretném, ha feleség tenné elem reggelente a gőzölgő kávé. Már elmúltam negyven éves, mindenképpen ideje lett volna a házasságkötésnek. A véletlen sodort elem egy hölgyet, aki minden szempontból alkalmasnak tetszett a feleségnek.

Nem sokkal később megszületett Ágnes, aki mit sem tudva, hova született, mibe csöppent, egy tündér természetességével változtatta meg az életem. Ha pontosan akarom megfogalmazni – ami semmilyen körülmények között sem sikerülhet –, akkor a lányom az elvesztett, elkallódott, elfelejtett életembe vitt vissza. Apa nem rajongott még úgy lányáért, ahogy én. Önző kijelentés, és igaz. Egyszeriben minden más értelmet nyert. Már nem valamiért, hanem valakiért éltem. Ha reggel felébredtem, azonnal látni akartam, ha elmentem otthonról, már az órákat számoltam találkozásunkig. A munkám nem szűnt meg szenvedélyem lenni, hanem átalakult valamilyen fékezett vággyá. Ezt követelte meg a kutatás módszertana, de fékezett vágygyá tompította bennem Ágnes kétségbevonhatatlan léte és lénye.

Elhűlve néztem beszélgetőtársamat. A bor varázslatosan oldotta meg nyelvét, akit nem csak az alkohol részegített meg, hanem tulajdon szavai is. Mégis a ritkán megszólaló emberek kimértségével formálta szavait, ízlelgette a mondandóját, akár a bort. Rám jobban hatott a professzor története, mint a bor. Elzsongított és fejbe vágott, felrázott és melankolikussá tett. Ismeretlen világ nyílt meg előttem, olyan za-

varba ejtő gazdagságú, ami hirtelen feldolgozhatatlannak bizonyult. Attól féltem, hogy soha nem leszek képes felidézni ennek az estének a történetét. Az motoszkált a fejemben, hogy nem a történet elbeszélhetősége a bökkenő. Már korábban is tapasztaltam, hogy utólag a beszélgetések a legkevésbé rekonstruálható cselekvések. Tartalmilag még úgy, ahogy helyreállító egy beszélgetés veleje, de a voltaképpeni *hogyanjában* már aligha. Éppen ezért tűnékeny képződmények. Olyan egyszerinek és megismételhetetlen aktusnak gondoltam a beszélgetésünket, ami töredékességében is a kivételesség érzését hordozza majd bennem akár évtizedekig, de soha nem válik a teljességében felidézhetővé. Ez egyszerre töltött el örömmel és szomorúsággal. Soha nem szerettem az ismételhető dolgokat, és soha nem sajnáltam ennyire, hogy életünk megismételhetetlen történések sorozata.

– Nézze, ez kívülről nézve konformizmusnak tűnhet. Már a családalapítás és mindaz, ami ezzel együtt jár. Úgy vettem észre, negyvenéves kora körül a legtöbb magamfajta ember elfogadja, mint az élet rendjét: a feleséget, a gyerekeket, a nyaralást. Nem lehet a végtelenségig magányos farkasként élni. Sokan megpróbálták, és csak nagyon keveseknek sikerült. Persze, milyen sikerek is voltak az ilyen sikerek? – mosolyodott el enyhe iróniával, és közben lehetetlen volt nem éreznem, hogy bár általam nem ismert, mégis nagyon valóságos személyekre gondolhatott.

– Hogy miért irigyelt intézetigazgatóm? Leginkább az járhatott a fejében, hogy végigjártam a kutatóember útját. Évekig úgy éltem, ahogy a remeté és szerzetesek. Egy cél érdekében, mindent annak alárendelve. Itthon, külföldön, egyetemen, kutatóintézetben, kísérletezve, anyagot gyűjtve, publikálva, csapatban dolgozva, de többnyire egyedül. Aztán – mert ezt így talán képtelenség és esztelenség lett volna folytatni – megházasodtam. Konszolidálódtam, házat vettem, gyerekeim született, hétvégén kirándultam és autót mostam, miközben feladatomat továbbra is elvégeztem, még akkor is, ha nem azon a hőfokon égtem, ahogyan annak előtte. Ezt azonnal észrevenni a munkán. Nem akarom részletekkel untatni, de például a kontroll kísérletekkel már nem egy hét alatt végzetem, mert délután ötkor befejeztem a munkát és indultam haza. Régebben mosolyogtam a „hivatali időhöz” ragaszkodó munkatársaimon, és azt gondoltam, valójában ilyenkor, délután-este indul az igazi munka. Ezek akkor is egy fantasztá szavai, ha én mondom magamról. Az voltam. Tudtam, de nem néztem szembe ezzel. Vagyis ténylegesen nem tudtam. Igen, nem is volt akkor más az életemben, nem volt kihez-mihez sietni. Bérelt lakásokban, szállodai szobákban aludtam és tisztálkodtam, de nem éltem ott. Élni, élni az intézetben éltem. Reggel még takarítónők mosták a folyosókat, amikor már bent voltam, ők főzték az első aznapi kávémat. A délelőtti értekezletekre már, a szükséges megbeszélni valókon túl, pihenni jártam, mert addigra annyit robotoltam, amennyit mások egész nap sem fognak. Őrült tempót diktáltam magamnak. Folyamatosan több kutatásban vettem részt, közben pályázatokat írtam, faltam a nemzetközi szakirodalmat. Sokszor előfordult, hogy egyszerűen elfelejtettem ebédelni. Esténként ezért rendre farkaséhes voltam, és megengedtem magamnak azt a fényűzést, hogy étterembe menjek.

Ekkorra már tűrhetően kerestem, és költenem sem nagyon volt mire. Valamilyen banki szerződést kellett megújítanom – aminek többszöri udvarias és egyre nyomatékosabb hívás után tettem eleget –, és a meglepetés erejével hatott rám, milyen tisztas összeg gyűlt össze a számlámon.

– Sokat utaztam, Európa több repülőterét szinte már bensőségesen ismertem, taxi tarifáikkal egyetemben. Jó volt világot látni, mert nem mondanék igazat, ha azt állítanám, nem csavarogtam Hágában, Torinóban, Brüsszelben, Münchenben, Bécsben és Madridban. Ajándéknak éreztem, hogy e nagyszerű városokban barangolhattam kedvem és hajlomom szerint. Jó sorsom ajándékának éreztem mindezt. És mégis egyre jobban hiányozni kezdett valami. Hogy mi, arra sokáig nem jöttem rá. A magam kialakított feladataim keretei között, mégis nagy szabadságban éltem. Kutatóként olyan munkát végzettem, ami szenvedélyesen érdekelt. – Gondolja meg – nézett rám majdnem kedélyesen –, ez az élet szabadságfokainak egyike, talán a legfontosabbika.

Mélyen igazat kellett neki adnom. Bár utólag azt hiszem, egy huszonöt éves ember nem tud igazából mélyen igazat adni. A tapasztalata hiányzik ehhez.

Nem éreztem tehernek, hogy tizenkét-tizennégy órát dolgozom, hogy nincs hétvégem. Én választottam, de nem csak ezért nem tettem soha panaszt utólag magamnak. Kutatásaimnak köszönhetően keresztül-kasul beutaztam a kontinenst, és többször eljutottam az Egyesült Államokba is. Szerencsésnek is mondhatom magam, mert sikerült kivédnem azt a rám leselkedő veszélyt, hogy belesavanyodjak egy egyetemi város nem mindig inspiráló légkörébe, az ebből következő emberi kisszerűségekbe, a kutatóintézeti kamarillapolitikákba. Ez a szabadság mámorító volt. Ezzel persze azt is elárulom, hogy félelmetes. Nem lehetett szilárd talaj a lábam alatt. Kutatóintézetekből egyetemekre, és megfordítva vándoroltam. Egy-egy kutatórészleg, iroda, egyetemi nagyelőd, szállodai szoba ismerőssé és megszokottá vált az évek alatt, ám ezeket nem lehetett kötődésnek nevezni. Munka- és kutatótársak, beosztottak és hallgatók arcképei most úgy vonulnak el előttem, mintha valamilyen egy fotóalbum lapjairól néznének vissza rám. Mégis, addigi életemnek ezek voltak az emberi kapcsolatai. Közvetlennek, közlékenynek nem nevezhetem magam (pedig látja, milyen sokat tudok beszélni három pohár bor után), ez bizonyára alapfeltétele annak, hogy megkedveljék az embert. Szorosabb kapcsolatba nem kerültem ezek alatt az évek alatt senkivel. Kivétel számba ment, ha együtt vacsoráztam egy-egy munkatársammal.

– Ám ekkorra valami történt. Intézetünk korábbi vezetője nyugdíjba vonult, és ennek tiszteletére hatalmas fogadást rendeztek. Az öregúr annyira hozzátartozott a helyi – az egyetemi város – notabilitásaihoz, hogy szinte több volt a kívülről, már úgy értem, nem a tudomány területéről érkezett vendég, mint a szakmai meghívott. Itt és ekkor találkoztam későbbi feleségemmel. Ha komolyan vettük volna a polgármester és a rektor beszédét, azonnal Nobel-díjjal kellett volna kitüntetni lekö-

szőnő igazgatónkat. Pontosan olyan avatatlan köszöntők voltak ezek, amilyenek ilyen alkalmakkor el szoktak hangozni. Alig vártam a laudációk végét és siettem az ételektől roskadozó asztalokhoz. Farkaséhes voltam, és mert semmi kedvem nem volt pezsgőspohárral a kezemben locsogni ezzel a saját maga fontosságában mélyen hívó társasággal. Tányéromon a saláták között szigorú demarkációs vonal húzódott, idegesítően precíz vagyok – futott át kicsit rosszkedvűen rajtam. Amikor elfordultam az asztaltól, valaki hozzám szólt:

– Akkor én már csak a második lehetek?

Felnéztem, és egy, talán nem annyira szép, de feltűnően értelmes női arccal találtam magam szemben. Mosolygott, olyan szépen, ahogyan kevés nő tud. Mintha mi sem lenne természetesebb – szavak nélkül, mégis más értelemben nagyon is megbeszélve a továbbiakat – a nagyterem egyik félreeső zugában ültünk le. Ettünk, de főleg beszélgettünk, és már az első falat után elfelejtettem, hogy éhes vagyok. Megtudtam, hogy az egyik legnagyobb, tudományos könyveket kiadó cég vezetőjével találkoztam, aki éveket töltött az anyavállalat külföldi központjában. Nemrégén érkezett haza. Gyorsan átestünk a „ki kicsodán?”, és arról vitatkoztunk, hogy összességében Oviedo vagy Sevilla-e a szebb város. Mindezt a sokat utazó emberek beavatottságával tettük.

Úgy beszéltem, mint aki évek óta nem társalgott. Varázslatos, babonás volt ennek a nőnek a jelenléte. Olyan más volt, mint mindenki, akit addig ismertem. Mintha nagyon régen, talán az ősidők óta tudtunk volna egymás létezéséről, csak éppen még nem találkoztunk. A véletlen azonban most úgy akarta, hogy összeakadjunk a világegyetemben. Hisz az ilyesmiben – kérdezte váratlanul, és olyan kipirosodva nézett rám, mintha még mindig azon a fogadáson ülne szemben az ismerős-ismeretlen hölgygel.

– Mondjuk úgy, hogy hallottam effélét – válaszoltam, és éreztem: lépten-nyomon elárulom tapasztalatlanságom.

Az idő nagyon elszaladt. Amikor átnéztem a szomszédos nagyterembe, a fogadás résztvevőinek sereghajtóit láttam csupán. A pincérek olyan szorgosan szedték le az asztalokat, mint akik ezzel is jelezni kívánják, az ünnepség visszavonhatatlanul véget ért. Kérdőn néztem a professzora, szemöldökömet alig észrevehetően felhúztam. Semmi gyakorlatom nem volt abban, hogyan kell lezárni ilyenfajta beszélgetést. Kényelmetlenül éreztem magam. Partnerem aligha ért mondandója végére, a késő éjszakai időpont és a személyzet viselkedése ugyanakkor indulásra készítetett. Nem mertem órákra pillantani, mert nem akartam kockáztatni azt a mozdulatot, amivel zakóm ujját óvatosan felhúzom. Árulkodó lett volna. Az idővel bíbelődni, amikor ez legkevesebb udvariatlanság. Amikor az időnek számunkra nincs jelentősége, és amikor, és ezt homályosan sejteni kezdtem: az idő nem mindenki számára létezik.

Nem tudtam levenni a szemem a ruganyos léptű, most mégis szoborszerűen me-rev emberről, aki állát kezébe támasztva nagyon messzire nézett. Túl mindenén, ami körülvette. Nem nézett rám, nem láthatta előbbi, kérdő pillantásomat. A külön-terem üvegéből készül szárnyas ajtaja puhán nyílt, ettől asztali gyertyánk lángja le-heletnyit megremegett. Pár pillanat múltán ugyanaz a pincér állt mellettünk, aki órákkal korábban a gyertyát gyújtotta. Gyakorlott mozdulattal alányúlt üres poharainknak, biccentett, és távozott.

– Azt hiszem, mennünk kell – szólalt meg nagy sokára.

– Igen – válaszoltam, noha a megerősítésre most semmi szükség nem volt. Pillanatok alatt újra a lábujjam hegyétől a fejem búbjáig elöntött az elfogódottság, amit erre a néhány órára elfelejtettem.

Felálltunk és megindultunk a recepció felé. Néhány nappal korábban itt vártam a vendéget egy kanapén fészkelődve, halálosan fáradtan, egy újságot lapozgatva. Nyugtalan hét állt mögöttem. Rohanással, kapkodással, egyeztetésekkel, rögtönzésekkel, pontosításokkal. Ennek az időnek a vibrálása azonban másból fakadt. Amikor a búcsúkézfogáskor belenéztem a szemébe, akkor olyasmit gondoltam: mély tóba estem. Tehetetlenül és akaratlanul. Olyannyira nem voltam felelős a tetteimért, akár a sakktábla veszélyes mezőjén hagyott jelentéktelen figura. Nem volt világos milyen tartományokban mozgok, mozoghatok. Síkban, térben, időben? Mintha értelmüket veszítették volna az addig szilárdnak hitt viszonyrendszerek.

Amikor kiléptem a szálloda kapuján, elvéttem egy lépcsőfokot. Lábam megbi-csaklott, mégis gyorsan javítottam a mozdulatsort. Az éjszaka langyos, esőpermetes széle az arcomat simogatta, és lehetetlen volt nem arra gondolni, hogy a járdák, a házak, a fák és a bokrok még nem mozdultak el a helyükről. Az élet többi, valóságosnak hitt kapaszkodója azonban nagyon bizonytalannak tetszett.

Aludni szerettem volna. Elbújni a paplanom meleg sűrűjében.

ADAM WIEDEMANN

miért járok erre már
negyedszer is egyedül
és fogalmam sincs
hogy ki jöhetne itt velem

vagy talán nem jár erre
senki és bárki
kinevetne akinek
ezt a rövidebb utat javasolnám

a játszadozó Jóisten pedig
már előre lefejt rólam
minden társaságot hogy
ezzel a döntéssel négy szemközt

lehessek rendíthetetlenül szabad és
viccből úgy rendeli hogy
négy repülő is elhúzzon fejem felett amik

cserebogárrá teszik
az embert és valami végzetes
katasztrófa gondolatát hirdetik

Adam Wiedemann (1967) lengyel szakon végzett a krakkói Jagelló Egyetemen. A *Res Publica Nowa* c. folyóiratban zenei tárcát vezetett *A fül naplója* címmel, a *Przekrój* c. folyóiratban pedig *A lélek naplója* című sorozatot. 1998 és 2001 között a *Studium* c. irodalmi folyóirat szerkesztője volt. Számos verseskötete jelent meg, az első 1996-ban, valamint négy novelláskötete. Fordít ukrán, szlovén és angol nyelvről. Háromszor jelölték a nívós Nike Irodalmi Díjra, és elnyerte a Kościelski Alapítvány díját (1999) és a Gdynia Irodalmi Díjat (2008). Jelenleg Varsóban él. A versfordítások az itt található lengyel szövegek alapján készültek: Adam Videman, Čista posla, Izbor i prevod sa poljskog Biserka Rajčić, Treći Trg, Beograd, 2010.

Intervenciós vers

(WIERSZ INTERWENCYJNY str. 28)

megint háború van megint háborús versek vannak ráadásul
háborúval álmodok így majdnem tudom hogy milyen is az
nem találom az ollómat az a szemét miłosz
tegnap azzal nyitotta ki a bort mindig ez van
elég ha egy pillanatra nem figyelek oda és máris nincs ott
az öt vagy hat hely közül ahol lenni szokott az egyiken sem
rágyújtok egy csomó rákkeltő dolgot csinállok
a fiúk a *dona nobis pacem*-et éneklik még egy pillanat
és azt hiszem elkezdem vadul rágni a körmömet

Gyöngyvirág

(KONWALIA str. 42)

a mai nap modernebb a tegnapelőttinél
az ember olyan mint az apokalipszis duplaágya
engedjük meg magunknak ezt a tréfát minek járkálnánk
zsörtölődve minden eljövendő reggelen

az éjszaka a világ összes éjjele egyetlen darabbá olvad
a mai nap modernebb a tegnapelőttinél
nem érdemes egy ostoba bírósági tévedés miatt mérgeledni
az ember olyan mint az apokalipszis duplaágya

olyan egyetértésben alszunk el hogy azt filmre kéne vinni
az éjszaka a világ összes éjjele egyetlen darabbá olvad
egyedül ébredek mint egy csípőficamos kapus
a mai nap modernebb a tegnapelőttinél

***** str. 14**

(***)

Fekszik egy újság a padon Bizonyára nedves
Nedves Megint sport Sötét van Nehezen
olvasom ki egymás után a betűket A betűket Szavakat
Valakinek a szavait amikre már senki nem kíváncsi
Elfáradt a szív énekli a halálosan beteg Meghalt
Elfáradt Rááll a megoldásra
méltatlan Szívek Valakinek a szíve Nemsokára ugyanilyen
nedves lesz Visszataszító Én meg föléhajlok
olvasásába feledkezve Pedig már fényes nappal van
és a járókelők nevetve bámulnak meg

A paprika második fiatalsága

(DRUGA MŁODOŚĆ PAPRYCZKI, str. 36)

a paprika: olyan kis fonnyadt volt amikor felvágtam
most a hasamban ugrándozik mint egy fiatal kiscsikó

Vers Brigitte Bardot-nak

(WIERSZ DLA BRIGITTE BARDOT (1) str. 44)

leszarom a fókákat

Fordította: KARABA MÁRTA ALEXANDRA

MAURITS FERENC

Arcversek

(VÁZLATOK EGY MAPPÁHOZ)

*„tartalék
arcom
összegöngyölíttem
és
zsebembe
rejttem”*

- arcom
arcomba
rántom

nehogy
kilátsszon

dagadt
bíbor
nyelvem

a
számból

- lehúzom
arcomra
arcom

végre
nyugodtan
alhatom

•
arcomba
hajtom
arcom

türelmesen
kézzel
kivasalom

•
arcomba
kaparom
arcom

rózsaszín
púderral
színezem

az
arcport

•
arcom
alá
dugom
arcom

nagyokat
mosolygom

•
arcomra
csavarom
arcom

jól
megszorítom

többé
ne
fájjon

•
letörlöm
arcommal
arcom

nedvesítem

ne
pörögjön
száraz
bőröm

•
lehámozom
arcomról
arcom

vigyzva

bicskával

•
rátapasztom
arcomra
arcom

ébenfekete

akrillal

MESTYÁN ÁDÁM

A ráncok között a vér

Tovább a felső szomszédhoz, akinek falába volt.
Minden titkát tudta már a kislány, de csak
az ablakon mert kiabálni, ha részegen feküdt.
Ismeri azt a metálzenekart, ahol koncert előtt
embervért iszik az énekes? Nekem jó barátom,
képzeld, kedves szomszéd. Igen, halottakat.
Elegánsan, csak elegánsan, mondta a nagyapa,
te nem nyápic vagy, hanem előkelő.
A mama lehajolt, hogy megmutassa, hogy
úgy hajlik a dereka, mint amikor még.
Csak a májfoltokra emlékezik. Ne várj este,
ma mással megyek vacsorázni, ott alszom.
Hogyan válassza ki az ember, hogy kit szeressen?
Az arcára gondol, a testére gondol, valamire gondol.
Működhet a gravitáció is, ha máshogy nem megy,
es war ein grosse Freude, lieblich.
Nem marad más, csak a rettenetesen kék szem,
a ráncok között a vér, és a növekvő köröm.

BENCSIK ORSOLYA

Zsigerrealizmus

(COULEUR LOCAL)

Sziveri Jánosnak

A tata, miután megvette a kismotorját, azzal járt a Vágóhíd utcába. Anyám azt mondja, nem egyedül. Anyám a piacon találkozott egy asszonnyal, és amikor elmondta neki, hogy a tata már három éve halott, az asszony elkezdett sírni. Akkor esett le anyámnak, hogy a tata ezt a nőt (szőke, faros, melles) hurcolásza reggelenként a munkahelyére, a közös munkahelyükre. A Vágóhíd utca szélén volt a disznóhizláló is, de én azt már nem láttam, mert mire megszülettem, bezárták és a helyére kiskatonák költöztek. A kaszárnyában én kétszer voltam, egyszer még a kilencvenes években, amikor apámat besorozták, mi meg anyámmal és a nővéremmel mentünk meglátogatni, másodszor pedig akkor, amikor a Magyar Szó kitudósítójaként a katonaság nyílt napján kellett részt vennem.

A tata hentes volt, a faluban az egyik legjobb böllér, ezt mondja mindenki, meg azt, hogy a disznók jelentették az életét, a gazdagságot. Amíg bírta, amíg volt hozzá ereje, otthon is nevelt vagy tízet. A nőstény állatokat a mama vitte le pároztatni a disznóhizlálóhoz, és ilyenkor vagy egy fél napot távol volt a háztól. (Az ereszt alatti paprikafűzér száradt, a kerítésnél bukszus kókadt.) A tata kezdetben kést szúrt az állatok nyakába, később pisztollyal lőtte szét a hatalmas, hájas fejeket. A disznók nem tudtak elfutni, túl kövérek voltak, de a tata nem sajnálta őket.

Nem tudom elképzelni, hogy ülhetett fel a piros Thomosra, hogy juthatott el a vágóhídra, mert a tata mindig is hátrafelé járt. A zsigeri realisták éppen így, a rákmozgást utánozva közlekednek, hátukkal, egy pontot néznek, miközben távolodnak tőle, egyenes vonalban az ismeretlen felé

Anyám soha nem akart belet mosni, ezt mindig a mamának kellett csinálnia, idővel pedig nekem. A tata boldogan szedte ki a véres, még gőzölgő belsőséget az állat felvágott hasából, és a fehér zománcos vájdlingba dobta. Az ólak melletti pöcegödörnél vagy egy órán keresztül csak húzogattam, bírtam a hallgatást, figyelmemet teljesen lekötötte a munka. A kerítésről verebek röppentek fel, anyámék jöttek-mentek, viták folytak, elég lesz-e a só, elég lesz-e a paprika, ki menjen a boltba, igyanak-e még pálinkát. Mit tagadjam, nálunk ilyenkor zajlott leginkább az élet. Úgyes kezem között surrant a bél, mozogtak a zsigerek.

Bencsik Orsolya idén kapta meg a Sziveri-díjat, melyhez ezúton is gratulálunk. A fenti szöveg a díjátadón hangzott el.

Apám azért vette el anyámat, mert a faluban a tata gazdagnak számított. A családnak volt mit a tejbe aprítania, ez nem mellékes tényező. Azt képzelte, elköltöznek és Temerinben vesznek házat, telket (anyám is helyeselte), lesz majd macskájuk, kutyájuk, sebükre ragtapasz. De apám (akkor még villanyszerelő) keveset kapott, amit akkor a munkahelyén keresett, fél nap alatt felélte, így feladta a nagy terveket. Abban az időben hosszú ballonkabátban járt, és anyám kérésére (ez nem perverzió) a fejére micit nyomott, akárcsak a disznóvágásokon és a vágóhídon a tata.

Nem kérdés, a családom összes tagja romlott, kiállhatatlan és mindenki ellen dolgozik. A tata, amíg élt, szemrebbenés nélkül ölte le a disznókat, a mama, amíg bírta, élvezettel vágta el a tyúkok nyakát. Anyám a kertjében gondosan kicsupálja a paréjt, a gazt szemetesvödörbe rakja, hogy az gyökerével többé soha ne tudjon a földben megtapadni. Apám akkor a legboldogabb, ha gipszet keverhet tejbe, ha egeret, patkányokat gyilkolhat, a nővérem meg akkor, ha legyeket.

Huszonkilenc éves vagyok, egy év múlva harminc, és bácskai. Normális állásom még soha nem volt, azt mondják rólam, iszok és szélhámos vagyok, pedig csak álmos, akárcsak a kiskatonák a régi disznóhizláló helyén, vagy apám a kilencvenes években a kaszárnyában. Ha levágtatnám a hosszú, szőke hajam, látszana a bivalynyakam, amit a tatától örököltem. Amúgy ez a szexepilem. Mióta elköltöztem otthonról, és Szegeden élek, csak és kizárólag azzal kezdem a napot, hogy bemegyek a hátsó udvarba, előszedem a talicskám, és elindulok körbe a házakhoz meg a szállodákhoz összeszedni a kidobott krumplihéjat meg a romlott ételeket. A moslékot, így mondják, engem pedig moslékembernek hívnak, pedig valójában disznó vagyok. Ha hazaérek, egész álló nap dohogva, mint a gép, zabálok. Persze volna pénzem rendes ételre is, de nekem élvezetet jelent, ha mások mocskát ehetem. Ilyesmit persze nem illik mondani, de ez engem nem érdekel. Apám arra figyelmeztet, „Soha ne feledd, amit magadba töltesz, azt senki nem veheti el tőled”, én pedig váltig ehhez tartom magam. A testem tágas, bűzös ól. Ürítéseim mértéke, ha nem is kielégítő, de elviselhető.

A Vágóhíd utca anyám szerint nemcsak a tata idejében vagy éppen a kilencvenes években, de most se ad okot a nyugalomra. Pedig pár éve kiskákat ültettek két oldalt, és a nővérem azt állítja, édeskés illat lengi be a házakat. A kaszárnyában esténként csönd honol, nem visít disznó, csak a csillagok csörögnek.

2012-ben költöztem Magyarországra. Amit csak tudok, eltakarítok, talicskába dobok. Amit csak bírok, magamba töltök: kidobott krumplihéjat, romlott ételt. Hideg, nem gőzölög. Ez az életem. Ez a tatától örökölt zsiger- vagy éppen bélrealizmusom. Ablakomon lengő disznófejek ragyognak be. Zabálok, nem gondolkodom, hús vagyok. A bácskai vágóhíd, a hiány romjai világítanak.

TÓZSÉR ÁRPÁD

Boszorkány-pentagramma

(NAPLÓJEGYZETEK 2005 ÉS 2006-BÓL)

1. Szent Pál mint Lenin

2005. december 17. Tegnap felhívott egy úr, Solymár József néven mutatkozott be, író, interjút akar velem készíteni. Solymáron lakik, s a neve is Solymár. Ritka egybeesés, jegyeztem meg. S erre ő: eredetileg Szolárnak hívták (akárcsak az én néhai komáromi szlovák szakos és szlovák nemzetiségű osztályfőnökömet), de a szerkesztőségek rábeszélést, hogy keressen magának valami más nevet, s neki hirtelenében nem jutott más eszébe, csak a Solymár. – Nem győzöm ilyenkor eleget idézni Radnótit, a költőt, aki mikor azt kérdezték tőle, mért magyarosította meg a nevét, azt mondta: A szerzőnek a neve is az életműve része. – S ha ugye az életmű magyar... – Aztán változtak az idők. A jugoszláviai magyar irodalom annak idején sok mindenben kezdeményező volt, ők kezdték például (az egyéb, fontosabb irodalmi kezdeményeik mellett) a vezetéknéveiket eredeti (magyarosítatlan) formában használni is. Amikor az újvidéki magyar szerzők ilyen nevekkal jelentkeztek, hogy Gion, Guelmino, Gerold, Ladik, Maurits, Sziveri, Végel stb., azt hittük sokan, hogy ezek felvett nevek, hogy viselőik provokálnak, nevükkel is feltűnést akarnak kelteni. Aztán kiderült, hogy ezek a nevek eredetiek. S viselőik magyarországi ismertsége aztán megtette a hatását: ma már a magyarországi szerzőknek sem jut eszébe a névmagyarosítás, sőt lassan az idegen nevek felvétele lesz a divat. – S ha már a „jugóknál” tartunk: a névhasználatnál természetesen sokkal fontosabb újításuk volt az ún. alulretorizáltság, a rontott nyelv. Végel László volt a sorban az első, az ő *Makrójában* dicsérte meg annak idején Weöres Sándor (amint az irodalmi berkekben már köztudott) a „zseniálisan döglött mondatokat”, s ezzel elindult a magyar irodalomban a dilettáns-hősök máig nyúló sora, divatja. 1971-ben jelent meg az iskola archetípusa, Domonkos István *Kormányeltörésbenje* (archetípus, mert a szerző ebben az „antipoémában” már tudatosan egy rontott nyelvet működtet; a *Makróban* viszont az alapos nyelvi elemzés valószínűleg kimutathatná, hogy az „alulretorizáltsága” még nem mindig tudatos, tehát nem mindig funkcionális, sokszor bizony a hanyag kisebbségi nyelvhasználat spontán beszüremlését is érezzük benne), s Domonkos nyomában, jóval később, Parti Nagy, Kukorelly, Szijj Ferenc, Garaczi, Orbán János Dénes tette aztán a „döglött nyelv” divatját a magyar irodalom egyetemében is valóságos stílusiskolává. – Egyébként pedig tegnap este láttam végre magát Domonkos Istvánt is, a tévében. (Ez a „láttam” azért hírértékű, mert a költőt a médiumok addig sem igen mutogatták, míg „ittthon”, azaz Újvidéken tartózkodott, de mióta Svédországban lakik, hallani is alig lehet róla.) Abból az alkalomból szólaltatták meg, hogy Magyar Művészetért Díjat kapott. Grendel Lajos, Spiró György és Lászlóffy Aladár társaságában.

December 25. Féja Géza *Bölcshódal* c. „önéletrajzi szociográfiáját” olvasom, a *Puszták népe* köznemesi-polgári lenyomatát. (Jelentőségben a kettő persze nem mérhető össze.) Ez is a puszták világáról szól, de a gazdatiszt szemszögéből nézve. S szól Léváról is, a felvidéki kis várossról. Érdekes volna összevetni Féja Léváját a Grendel-regényekben kirajzolódó Lévával. Sok esetben, úgy látom, komplementeri viszonyban állnak egymással. A Madách Kiadóban van egy sorozatunk, Magyar Antaeus Könyvek a címe. Konceptiója: felvidéki helytörténet, szociográfia, történelem, néprajz stb. A Féja-könyv újrakiadása a sorozatban meggondolandó.

December 26. Elkészítettem az évi „zárszámadásomat”. (Az egyetemen kötelező volt az évi publikációs tevékenység kimutatása, megszoktam, azóta is minden évben megcsinálom, sokszor hasznosnak bizonyul.) 2005-ben elképesztő mennyiségű publicisztikát, kritikát, tanulmányt (s jóval kevesebb verset) összeírtam, s irtak rólam is eleget, csak valahogy az „igazi elismertségem”, a kánoncsináló kritikusok elismerése késik. Persze, mit szóljon akkor Cselényi Laci (nem a Duna-tévé elnöke, hanem a pozsonyi avantgárd költő, hetente egyszer-kétszer felhív vagy én hívom őt, kicseréljük információinkat, elpanaszoljuk egymásnak testi nyavalyáinkat, más kiérdemesült barátainkkal, Duba Gyulával, Koncsol Lacival, Mács Jóskával egyetemben már telefon-klubot – T-club – akarunk alakítani; érdekes, hogy így, telefonilag, de csak így!, még nagyon igényeljük egymás társaságát, valóságos találkozások formájában már kevésbé), szóval valamelyik nap Cselényi visszhangtalanságáról értekezett a T-clubunk. Tény, hogy valamennyiünk közül ő indult a legígéretesebben, s későbbi makacs avantgardizmus és formaforradalmi emlékeztetések maradtak, mostanában mégis mélységes csend van körülötte. Csakhogy: a csendben, az agyonhallgatásban még ott van a tehetség ki- és élre törésének a lehetősége, de akit a második vagy ne adj isten, a harmadik vonalba betonoznak be, azon már nincs segítség. Igaz, hogy Márai vagy mondjuk Szerb Antal a közelmúltig igen-csak második vonalnak számított, s most ők a sztárok.

December 29. Közeledik csendesen, eseménytelenül az új, a 2006-os esztendő. Tegnap bent voltam a Kalligramban, hoztam egy csomó könyvet, köztük Kibédi Varga Áron rendkívül érdekesnek ígérkező naplóját, címe: *Két év, három ország, 2003–2004*. (Na, a címe az lehetne valamivel érdekesebb!) Egy szerény világfi élete. Nincs még egy könyv, amelyben ma Magyarország és a nagyvilág, s főként a magyar és a világkultúra ennyire együtt lélegezne! Kibédi Varga Áron egyszerre van jelen három országban, Magyarországon, Hollandiában és Franciaországban (az országok szellemiségében, irodalmi és kulturális rendezvényeiken, intézményeikben, kávéházaikban, utcáikon), naplóját hatalmas, megbízható és mindig működő műveltséganyag, kitűnő megfigyelőképesség jellemzi, ő maga nagy természetességgel, a legkisebb gátlás, megilletődöttség nélkül szól hozzá világtörténelmi eseményekhez, történetekhez és történetekhez, jelentős személyiségek, írók, politikusok kijelentéseihez, egyszerűen a világirodalomhoz és világtörténelemhez. – S nem egyszer vitára indít. Egy példa: Szent Pál úgy, ahogy mi nemigen ismerjük: a kereszténység ideológusaként és frontembereként. Kibédi Varga Leninhez hasonlítja, igaz, Alain Badiou francia filozófus nyomán: „...forradalmat, új nemzetközi vallást teremtett a semiből. Az apostolok között ő az egyetlen, aki Jézust nem ismerte, leveleiben Jézus életéről és tanairól alig esik szó...” Az ő „...tanításának köszönhető, hogy a kereszténység világvallás lett”. Igazat adni valakinek (Badiou-nak) csak azért, mert amit állít, jól hangzik, mert frappáns – kockázatos dolog. Pál a kereszténységet mint „nemzetközi

vallást“ nem a semmiből teremtette, hanem éppen Krisztus életéből és tanaiból. Leveleiben lépten-nyomon Krisztusra hivatkozik: *„Vagy nem tudjátok, hogy akik Jézus Krisztusban megkeresztelkedtünk, az ő halálában keresztelkedtünk meg?... Halálával egyszer s mindenkorra meghalt a bűnnek, élve azonban Istennek él. Ezért tekintsetek magatokat is úgy, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek Istennek Jézus Krisztusban.“* „Mi ugyanis mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a keresztséggel: akár zsidók, akár pogányok, akár rabszolgák, akár szabadok... Ti Krisztusnak teste vagytok, s egyenként tagjai.“ Igen, a művelt és pragmatikus törvénytudós a korábbi életéből, gyakorlatából jól tudja, hogy csak az működik tartósan, aminek szervezeti keretet adunk: ő teremti meg (térítéseivel, vallásközösségek létrehozásával) a kereszténység szervezeti alapjait, de ennek a szervezetnek a krisztusi tanítás: a szeretet, a hit és a remény az alapja. Vagy talán nem ő írta a világirodalom leglánglebb szeret-himnuszát?

*Szólhatsz az emberek
vagy az angyalok nyelvén,
ha szeretet nincs bennem,
csak zengő érc vagyok
vagy pengő cimbalom*

Ő nevezte Jézust először Krisztusnak, azaz „felkentnek“ is. – S itt meg kell jegyeznünk: a téves népetimológia Krisztus nevét a „kereszt“-tel hozza összefüggésbe, s itt a szláv „крѣстъ“-ből származó magyar „kereszt“ és „keresztény“ kifejezések is félrevezetők, mert belőlük kiindulva azt gondolhatnánk, hogy e szavak Jézus keresztjére, keresztalálára utalnak, holott éppen fordítva van: a „крѣстъ“ is a görög *khriszto*szból származik, amely szó *olajjal, krizmával felkentet* jelent. (A „крѣстъ“-nek a szláv nyelvekben is csak később alakult ki a „kereszt“ jelentése.) A *khriszto*s jelzővel a görögök eredetileg a nagy feladatra kiválasztott jeles személyeket illették. Szent Pál, a görög nyelv és irodalom kitűnő ismerője, maga is remek stíliszta, sokáig a görög nyelvű Antióchiában tevékenykedik, ott nevezi először (s később általánosan) Jézust *Khriszto*sznak, azaz felkentnek.

December 31. Szomorú Szilveszter! A Szomorú vasárnap... kezdetű közismert dal állítólag Freud *Sontagsneurose*jának a versbe faragása. Hó van, csend van, unalom van, könny csak az italom, kenyerem a bánat. Üres szentimentalizmus, giccs, nótában, nótán kívül... Pap, koporsó, ravatal és gyászlepel egyelőre még nincs. De petárdákat se látok-hallok. Az utóbbi években minden Szilveszterre jutott egy haláleset. A mostani kivételnek látszik. Illetve ahogy vesszük: Pozsony és Nagyszombat között a nagy hóviharban állítólag hatvan autó összefutott, öt halott is volt. Az utak gyalázatosak, ha az autós beparkol valahova, akkor ott is marad, mert a hó kerékig ér, a kerekek helyben forognak. Ki most egyedül van, az a hóbörtön kozmikus magányából is megtapasztalhat valamit. A magános Szilveszter a *Tragédia* eszkimó-színe kicsiben. A társadalom ilyenkor visszatér ősállapotába. Csak Vico körforgáselméletében bízhatunk. Hogy a hanyatlás, a káosz után az Új Év felívelést hoz. Egyelőre a kerekek helyben forognak.

2006. január 1. Az Új Év első napján vissza Az ember tragédiájához! Tegnap felhívott Dr. Samu István (az ideggyógyász, az egykori „balassagyarmati hős“, aki melleleg földim és barátom), ő már készpénznek veszi, hogy 17-én megyek Gyarmatra. Elő kell hát vennem megint

Az ember tragédiáját, mert egyelőre még fogalmam sincs, hogy mit fogok mondani róla a szerző születésének 183. évfordulóján, Balassagyarmaton. Ahol Madách joggyakornokoskodott, majd később tiszteletbeli jegyző és még később országgyűlési képviselő lett. Lapozgatok a nevezetes műben, s az első sorok, amelyeken megakad a szemem:

Éva:

Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik

Más a nyomorban, aki eltörül (mármint a bűnt és a nyomort, T. Á.),

Testvériséget hozván a világra.

Ez bizony Vergilius-hatás is lehet:

Újraszületve, az évszázak roppant sora tárul.

Eljön a Szűz ismét, már jön Sáturnus uralma,

Már a magasságból küld új ivadékok a mennybolt.

Lehetne mit mondani tehát erről az esetleges hatásról is. S arról is, hogy ha Madách ennyire hitt Krisztus és a kereszténység megváltó-hatalmában, miért hagyta le történelmi tablójáról Jézus és a keresztthalál motívumát?

Január 3. Az ünnepek után egy halom lap az asztalomon, felbontatlanul. Felbontok egy *Nép-szabadságot*: a máskor az élet fájaként zöld, friss rovatok most unalmasak, izgalom nélküliek. Az élet is lehet szürke, nemcsak a teória. Romsics Ignác és Szegedy Maszák Mihály megint feltették néhány értelmiséginek a klasszikus kérdést: *Mi a magyar?* Olvasom a válaszokat – a válaszok is szürkék. Érdekesebb, hogy kiket szólaltattak meg az immár klasszikusan unalmas ügyben Kolozsvárról, Újvidékről és Pozsonyból, ki most az „ügyeletes magyar” Erdélyben, a Délvidéken, a Felvidéken? Változás ebben az „ügyben” sincs: Kányádi, Végel, Grendel.

2.

Egy kis privát farsangot szeretnék mostan

Január 6. Vízkereszt van. Vagy amit akartok! Mit akarok én? Nevetni végre, nagy, felszabadító hahotával. Legalább néhány napra, néhány órára, néhány percre elfelejteni a kényszerképzeteimet, O. sógor tüdőrákját, látomásaimat betegségeimről (mint az isteni princípium gonosz részének mesterkedéséről), földöntúli „ellenséges agyakról” s evilági álságokról, az ország, az uralkodás zsebtolvajairól, politikai perpatvarokról. Sebastian szeretnék lenni a *Vízkeresztből*, aki megvív a gügye vagy nagyon is rafinált lovagokkal, mindenkivel, alaposan helybenhagyja a bolond világot. A nyolcvanas-kilencvenes években, a Mittel-korszakomban mintha már sikerült volna nevetésre húzni a számat, aztán most megint beborulni látszik fölöttem az ég. De mondhatnék nyugodtan „fölköttünk”-et is: emberiségként is elfelejtünk nevetni. Miért vajon? Hogyhogy az olyan alapvetően tragikus világlátású drámaíróknak, mint Shakespeare és Molière sikerült kinevetni a korát, s nekünk nem sikerül? Mikor is nevetett magyar író utoljára úgy istenigazában? Örkény óta nem tudok hamisítatlan, bölcs és egzisztenciális nevetésről. Csak hígeszű, cinikus vagy gonosz röhejekről. Mi a magyarázat? Shakespeare egy másik vígjátékának *Tévedések vígjátéka* a címe. A tévedés = félreértés, a *Vízkeresztben* is, a *Tévedésekben* is mindenki félreért mindenkit. Hogy is mondta Hegel? *A nevetés olyan ellentmondás, amely által a jelenség látszólag megszűnik önmaga lenni...* Mi már nem hiszünk, nem tudunk

hinni a látszatoknak: túlságosan sokat tudunk ahhoz, hogy nevetni tudjunk. – De ez a Vízkereszt egyébként is elég komolytalan ünnep, több elemből van összetákolva. Az angol neve: *Twelfthday*, azt jelenti: *tizenkettedik nap* (tizenkettedik nap karácsony után), a *vízkereszt* név pedig természetesen a víz megszentelésére és Jézus víz általi megkeresztelésére utal, de utal Jézus egykori csodatételére: a víz borrá változtatására is. Az ünnep görög neve, az *epiphaneia* annyi, mint *megjelenés*, s Jézus születésére, más esetben megkeresztelkedésére, azaz a nyilvánosság előtt való megjelenésére céloz, a *Három királyok* féle elnevezés pedig a napkeleti bölcsek látogatását jelzi a gyermek Jézusnál. Egy ünnep, amely ennyi mindent jelent, valóban könnyen kiválthatja az emberből az elnéző mosolyt: Vízkereszt, vagy amit akartok! – S a Vízkereszt a farsang kezdetét is jelenti. – S ha akarom, még Szép Ernőt is. Meg engemet magamat is: Kérem, én már hetvenéves vagyok, de még soha életemben nem farsangoztam, nem játszottam: egy kis privát farsangot szeretnék mostan.

Január 8. Tegnap és ma Spiró György *Fogságát* olvasom, lapozgatom: élvezetes történelmi tablónak nézem. A konkrét téma: a Krisztus utáni évszázad. Helyenként mintha Wells regényes *Világtörténelmét* olvasnám, Huntington-i beütésekkel. Ez az, ez a helyesebb definíció: a *Fogság* pikareszk világtörténelem! Uri (a cselekmény központi figurája) művelt, zsidó pikaró. Mindenféle pluszokkal, extrákkal feltáplálva. Remélem, nem tévedek nagyot, ha azt mondom, Spiró elérte előlem régi, dédelgetett témámat: Jézus és a kereszténység, a zsidóság meg hasonlása önmagával. Spiró hőse rokonszenves zsidó-keresztény *Simplicissimus*, aki zsidó-keresztény kevertsége folytán tud nevetni is, szeretni is. De a „civilizációk harcának” a háttérben felrajzolódó világkontextusa (a leírt században még bőségesen vannak görög és római istenek is!) miatt mégsem pikaró-kalandok egyszerű sora ez a 770 oldalas hatalmas mű. Igényeiben egyértelműen valamiféle „világregény”. Csak bíriam türelemmel végigolvasni. Külső motiváció is sürget: elolvasásra odaígértem a könyvet a pozsonypüspöki Koller atyának.

Január 13. Nem könnyű a szeretetet könyörtelen megértésként működtetni – mondja valahol Mészöly. (Ebben a mondatban a szeretet emlegetése már eleve problematikus, mert hisz szeretet-e még az az érzés, amelyet „működtetnek”, de most nem erről van szó.) A nagybeteg O.-t hajnal négykor megint bevittük a kórházba, s tőlem csak ilyen olcsó bölcsességre telt: C'est la vie! Keresztény vagyok, de hajnal négykor, bódultan, az autó befagyott ablakát félálomban kapargatva, gémberedett kézzel, lélekkel nem könnyű a könyörtelen megértést szeretetként működtetni. Megértésből teszem a dolgom, mint a gép, de még pluszban spontán szeretetet is követelni tőlem! – C'est la vie! – Este itt volt A. és a férje (A. a beteg O. unokahúga), kedves, korpulens emberek, tele szeretettel. O. közben legalább négyszer volt kint a balkonon (csontkemény fagyban s betegen) cigarettázni. Az anyja rászólt néhányszor: Megfázol, s ne cigarettázz annyit! A. erre: Hadd tegye, ami jólesik neki! – Hogy is mondta Lévy doktor a cigánynak, aki a nagybeteg Krúdy Gyulának a kórházi szobában is a fülébe muzsikált: Csak húzza tovább, itt maga már jobb doktor, mint én. – Valószínűleg mindenki másként szeret, s az szeret a legkevésbé, aki csak a saját szeretet-formációját tartja szeretetnek.

Január 14. Nézem magam a tükörben: el vagyok nyűve. Az arcom szétesve, új formája van: eddig kerek volt, most ötszög. A homlokom azelőtt is szögletes volt, most szögletes lett az arcom alsó része is. A két oldalt lelógó pofazacskóim két külön szöveget alkotnak, s a hegyes ál-

lam az ötödik szög. A pofazacskók szinte az arctól külön léteznek, hörcsögszerűvé teszik a fejemet. Igen, van az arcomban valami visszataszító, valami idegen, ami eddig nem volt. A ke-
rek arc a kabbalában mély lelki, érzelmi életet, optimizmust jelent, az ötszög, a „boszorkány-
pentagramma” a sötét ösztönök szimbóluma. A középkorban a „boszorkányok” távoltartásá-
ra rajzolták a falakra, kapukra, később ezzel a jellel jelölték meg azokat a házakat, amelyek-
ben „boszorkányok” laktak. Az arcom pentagrammája is azt jelenti vajon, hogy boszorkány
lakik bennem?

Január 17. 6. 46. Rajka. Jegyezgetek a vonaton, múltatom az időt. Hosszú út áll előttem: mégis-
csak elmegyek Balassagyarmatra. – Rajkát Amade László szavaival köszöntöm:

*Rackhendorff, Rajka,
Hol az sok tejű dajka.
Azért megyen arra a sajka,
Hogy megszírosuljon az ajka.*

Meresztgetem a szemem a hajnali félhomályban: hol porladhat a „sok tejű dajka”, akinek
bájain a hajdani rokokó poéta „ajka zsírosult”? A falu szélén, a helynévtáblán magyarul is,
németül is ki van írva a község neve: *Rajka, Rackhendorff*. Mintha az Amade-versből másolták
volna oda. 14, 10. *Balassagyarmat*. Esik a hó. A talpig feketében utazó, kedves-szép arcú
Maczkó Mária művésznővel, népdalénekekkel együtt kászálódunk le a vonatról. Ő is az ün-
nepségre igyekszik. A hófüggönyön átsejlő vasútépület akár Podolin is lehetne. Kísértetek,
havas hegyek, rejtélyes szépasszony – minden együtt van Krúdyhoz. Keresem, hol a behava-
zott vörös postakocsi, de csak egy fekete mikrobuszt látok, ránk vár. Beszállunk: irány a Blu-
es-szálló, mondja a sofőr. 15, 00. *A Madách Imre Városi Könyvtár kupolaterme*. Egy előadás
közepébe cseppenek. S természetesen a nyitó ünnepséget, a Madách-szobor megkoszorúzá-
sát is lekéstem. Gyorsan helyet mutatnak. Olyan kupolaterme van a könyvtárnak, mint az Or-
szágháznak. Megilletődve ülök a helyemen, s tájékozódni próbálok: tulajdonképpen mit is
hallok a pódiumról? Nézem a műsorfüzetet: Gombár Endre ny. egyetemi docens a *Röpke Ívek*
c., helyi szerzők, írók, költők műveit tartalmazó antológiáról beszél. Az elhangzott szemelvé-
nyek többnyire valóban „röpkék”, alig érint meg belőlük valami. De lehet hogy csak fáradt
vagyok az irodalomhoz, a vershez. S egyébként is: Mallarmé szerint nincs haszontalan vers,
mert hisz mennyi rosszat csinálhatna az ember a versírás helyett! 16,30. *Mikszáth Kálmán*
Művelődési Központ. Dr. Kerényi Ferenc irodalomtörténész megnyitja Farkas András festő-
művésznek *Az ember tragédiájához* készített illusztrációiból rendezett kiállítását. Kerényi
doktor szabadon fogalmaz, szövege veretes, súlyos, a kiállítás anyaga is egyszerre jólesően
professzionális és mélyen, egzisztenciálisan ihletett. Sehol vidékiség, sehol műkedvelés. S
mikor Vándorfi László színművész Petőfi *Levél Arany Jánoshoz*ának remek előadásával mint-
egy fölteszi a délután művészi teljesítményeire a koronát (ebből az előadásból érzem meg,
hogy a vers befejezésében micsoda Shakespeare-i erő dübörög), azt mondom magamban:
igen, valóban Madách és Mikszáth hazájában vagyok. S a hallgatóság soraiba odaképelem az
említett helyi talentumokon kívül még a régió megannyi néhai szellemi nagyságát: nemes
Gyarmathi Balassi Bálint uramtól Szabó Lőrincig és az Anyegin zseniális magyar fordítójától,
a szintén gyarmati illetőségű Bérczy Károlytól a szimbolista Komjáthy Jenőig mindenkit. 18,
45. *Még mindig a Művelődésházban*. Kavarog az ünnepség utáni fogadás sokadalma. Új bará-

taimmal és a balassagyarmati Samu István doktorral (aki mégiscsak eljött, s akiről kiderül, hogy az irodalomban is rendkívül jártas) a „Madách-rejtélyt” vitatjuk: hogyan hozhatott létre egy „sárbaragadt kis falusi földesúr” (András László) egy ma is érvényes világdramát? Először Pista barátom horkan föl: Aki nyolc nyelven olvassa a világirodalmat, az nem „sárbaragadt” és nem „falusi” – mondja, és igaza van. A helybeli, Mózes-szakállú Németh Péter Mikola (akinek a témáról éppen most jelent meg a Palócföldben egy alapos tanulmánya) Hamvas Béla „északi géniusával” hozza összefüggésbe Madáchot. S az „északi génius” kifejezéssel egy kicsit nevet kap a balassagyarmati Madách-ünnepség is. Igen, 2006. januárjában, Madách Imre születésének 183. évfordulóján, Balassagyarmaton az Északi Géniusz ünnepelt.

Január 22. Kórház, az onkológiai osztály folyosója. Körülöttem bekötött fejű, kopasz betegek, csont-bőr kemoterápiások. Én is ilyen leszek? Mellpunkcióra várok: a jobb mellem harmadik hónapja meg van duzzadva (úgy is mondhatnám: helyes kis emlőm nőtt), de érintésre fáj. Itt csupa nő van. Én is nő vagyok talán? S csak most tudom meg, 71 éves koromban? Botrány. A térdemen Ungvári Tamás Poétika c., máig hasznos műfajelmélete-története. 1967-ben jelent meg, s azóta hűségesen kísér. Ódivatú kicsit, de éppen ezért a máig ásitó egykori műveltségi hézagaim pótlására nagyszerűen alkalmas. Időnként fel-felpillantok belőle, vigasztalanul nézem a szemközti falat. Lazarillo de Tormes – olvasom – úgy szabadul meg vak, de kegyetlen gazdájától, hogy nekiugratja a falnak. Én a legszívesebben magam ugranék neki, tehetetlenségemben, az átellenes fal plakátjának. (A mellrák tüneteit sorolja.) Egyszerre jön egyre közelebb hozzám a halál s tör rám valami kínzó büntudat. A családom (szüleim, testvéreim) úgy távoztak, hogy egyiknek sem voltam ott a halálos ágyánál. Pedig ott lehettem volna. (Kivéve két testvérbátyámat: az egyik a háborúban halt meg, a másikat fiatalon meggyilkolták.) S most, öreg koromra, idegenek halálával telek meg. Ezen a vészjósló folyosón, a kórházköpenyes, sovány, kopasz nők között úgy érzem magamat, mint valami haláltáborban. Otthon O. kórházi rémtörténetei – másoktól kapom vissza a kint, amelyet a saját családom kihalásánál elblicceltem. A halállal járó gyötrelem nem vész el, csak átalakul. Íme, a Sein zum Tode (a halálhoz viszonyuló lét) megmaradásának az elve!

Február 10. Nincsen témám. Napokon, heteken át nem akad egyetlen leírásra érdemes gondolatom. Ha csak azt nem veszem leírásra érdemesnek, hogy Szepesi György, Szabó István és Paskai László ügynök volt, s így témák lettek. A Népszabadságban legalább is. Milyen kár, hogy én nem voltam besúgó, most szépen lelepleztetném magamat, s mindjárt lenne miről írnom. Az ügynök írók a lelepleződésük után általában elhallgattak, nem írtak többet – folytatja a cikkíró a lapban. Azaz az esetleges ügynökséggel sem sokra mennék, mert a lelepleződés után el kéne hallgatnom. Lásd a szegény Tar Sándor esetét! (De nálunk, Pozsonyban, a Madách Kiadó környékén is történt hasonló eset. A kitűnő költőként és tanulmányíróként induló B. K., mikor kiderült az ügynöki múltja, átköltözött Budapestre, s azóta íróként mélységesen hallgat.) A Népszabadság cikkírója elfelejtette megjegyezni, hogy csak a szenzitív, törekeny lelkű írók nem érzik magukat méltónak lelepleződésük után a nyilvánosan szólásra. Szepesinek, Szabó Istvánnak, Paskai Lászlónak eszébe sincs elhallgatni. Alkalmasint én hallgatok helyettük, akinek viszont nincs oka a hallgatásra.

Március 9. Azt mondják, a hólavínákat általában a felröppenő madarak vagy a szelek indítják el, vagy pedig a hőmennyiség egyszerűen eléri a kritikus tömeget, s a görgeteg elindul. Azt hinné az ember, az irodalmi kritika is így működik: minél több elismerő kritika születik egy műről, annál hamarabb elindul a népszerűség lavinája. Sajnos, nem így van. Egy Kortárs-beli felmérés szerint (szerzője Vasy Géza) a 2004-es évben az én egyik verskötetem kapta a legtöbb pozitív kritikát. S a népszerűség lavinája sehol! Valamikor, a tizenkilencedik században és még korábban, a cseregazdálkodás idején, amikor a pénz, az uzsora még nem rontotta meg a vagyontárgyak és termékek természetes érték- és csererendjét, lehet, hogy a népszerűség-lavina is úgy működött, mint a hógörgeteg: elég volt hozzá a felröppenő madár lába. Most a szókupecsek marketingje nélkül lavina sincs. De miért nincs? A *Tiszatáj* márciusi számában két kitűnő kritika jelent meg könyveimről. A *Faustus Prágábanról* Bedecs László, a *Tanulmányok költőportrékhöz* c. vers- és a *Milétoszi kumisz* c. tanulmánykötetéről Ménesi Gábor írt. Ménesinek tetszik a *Vezér-monológok* c. versciklusom, s beidézi írásában a ciklus IV. részét, amelyben az aktuális Vezér azt mondja: „A nemzet, nő, haza nem alku tárgya”. S mit ad Isten!, a *Tiszatáj* megjelenésével kb. egyidőben meghal Milošević (a hágai börtönben, lehet, hogy megmérgezték, lehet, hogy felakasztotta magát), s máris jön a hír a budapesti barátaimtól: bizonyos körökben nem nézik jó szemmel, hogy én Miloševićet idézgetem a verseimben. („A nemzet, nő, haza nem alku tárgya” kitétel ugyanis eredetileg tőle származik. Ennyiben nem élt hiába!) Megáll az ész! Utoljára a létező szocializmus cenzorai reagáltak ilyen beteges politikai érzékenységgel a vers vélt vagy valós utalásaira! S feltehetően itt van a magyarázata az én népszerűségi lavinám hiányának: nem jó a politikai ázsióm. Én meg eddig úgy tudtam, hogy nekem nincs is politikai ázsióm.

„Pfuj, egy konzervatív anarchista?!”

FENYVESI OTTÓ ÉS ORCSIK ROLAND LEVÉLVÁLTÁSA

– Sziveri János főszerkesztésével, illetve Balázs Attilával, Radics Viktóriával, Csorba Bélával, Losonc Alpárral és másokkal együtt szerkesztettétek az Új Symposiont, egészen pontosan ’80-tól ’83-ig. Ugyanakkor a szerkesztőségből többen is már korábban közölni kezdtetek a lapban. Hogyan verbuválódott össze a ti generációtok?

– A mi nemzedékünk, a *Symposion* harmadik nemzedéke, a hetvenes évek első felében kezdett formálódni, amikor Újvidékre kerültünk, a Magyar Tanszékre. Én a gimnáziumi érettségi után, tizenkilenc éves koromban, 1973 őszén kerültem Topolyáról a tartományi fővárosba. Az *Új Symposion* folyóirat már túl volt az első betiltásokon. Tolnai Ottó „feltételes büntetést kapott”, az utolsó szám, amit hivatalosan ő szerkesztett, az 1974. február dátummal jelent meg. Nekem ez nagyon emlékezetes, mert ebben volt az első komolyabb közlésem, a *Csend-óceán* című versem. Danyi Magdolna főszerkesztővé való kinevezésével egy higgadt „tudományos, elméleti” időszak kezdődött a lap történetében. A szerkesztőség meghatározó tagjai, Danyi mellett, Thomka Beáta, Juhász Erzsébet, Böndör Pál és Bognár Antal voltak. Ők valójában a *Symposion* második nemzedéke.

Mi, fiatalabbak, 1977-ben kerültünk nagyobb számban a Danyi-féle szerkesztőségbe. A 150. számban történt egy váltás, amikor többek között hivatalosan is feltűnik Sziveri János, Balázs Attila, Csányi Erzsébet, Csorba Béla, Faragó Kornélia, Mák Ferenc, Sebők Zoltán, Vass Éva a szerkesztőségi listán. Amikor az előbb azt mondtam, hogy a *Symposion* ezen időszaka kára egyfajta higgadt, „tudományos, elméletiség” volt jellemző, akkor ezt, azokkal a tanulmányokkal szemléltetném, amik Escher grafikáiról, Hamvas Béla műveiről, Jancsó Miklós filmjeiről, a mítoszról, Németh László korszerűségéről, Heidegger filozófiatörténeti hatásáról, az expresszionizmusról és az avantgárdról szóltak. Ezt a vonulatot erősítette az a néhány tematikus szám, ami ebben a korszakban látott napvilágot: a giccsről (132. szám), a vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai felméréséről (139. szám), Sinkó Ervin munkásságáról (140. szám), a mai prózáról (154–155. szám), az erotikáról (171–172. szám), a képregényről (173. szám). Sziveri Jánost 1980 elején nevezték ki, és a 179. számtól (1980. március) a 215-ig (1983. március) állt a lap élén. Valójában 37 lapszámról van szó.

A szerkesztői listán 1980-ban tűnik fel néhány újabb, fiatal név, mint például Kalapáti Ferenc és Losonc Alpár. A vajdasági magyar fiatal értelmiségieknek, akik valamilyen formában eljegyezték magukat az irodalommal, művészetekkel, az *Új Symposion* jelentette az érvényesülést, a továbblépést a pályán. Nekünk létformánk volt az *Új Symposion*. Egyet jelentett fiatalságunkkal, a barátsággal, a kiteljesedéssel. Valamiféle féktelen életigenlés és az akkori diktatórikus rendszerrel való szembenállás vezérelt bennünket.

– A Danyi Magdolna főszerkesztette Új Symposionhoz képest a ti csapatotok az első, Tolnai Ottó, Domonkos István, Brasnyó István, Bosnyák István, Gion Nándor, Végel László stb. generációjának a társadalmi problémákra érzékenyen reagáló attitűdjéhez nyúlt vissza. Ennek eredménye betiltott számok, szétvert szerkesztőség, illetve Sziveri János száműzése lett. Az *Orgia Mechanica* című versedet a nyomdász kémekek kipécézték az egyik számból, ami miatt le kellett

állítani az Új Symposion szedését. Ugyanakkor a vers szerbül megjelenhetett, illetve később a Kollapszus kötetében is megváltoztatott címmel: *Poetica licentia. A szerb kommunista kultúr-rezsim nyitottabb volt a vajdasági magyarnál? Nem féltetek attól, hogy a hatalom durván belétek tapos?*

– A csapat tagjai már a Danyi Magdolna által irányított lapban is meghatározó szerepet játszottak, de amikor 1980-ban Sziveri főszerkesztő lett, ez „a társadalmi problémákra érzékenyen reagáló attitűd” előtérbe került. Az *Új Symposion*nak ez a korszaka már a Tito halála utáni jugoszláv időszakra esik, amikor a délszláv birodalom dezorientációja elkezdődött. A párt korifeusai nagy ügybuzgalommal figyelték a szellemi és ideológiai mozgásokat, s igyekeztek ügyeket csinálni, bűnbakokat keresni, mintegy igazolván saját ideológiai tisztaságukat, elkötelezettségüket. Ennek eklatáns példája volt az *Orgia mechanika* című versem, amit egyből kiszúrtak a nyomdai elvtársak (cenzorok), és leállították a lap készítését. Sziverit raportra hívta a Forum igazgatója, összeültek a pártbizottságok, nagy volt a ricsaj a hetilapok társult munka alapszervezetében (tmasz-ban). Sokan közvédlőért, bíróságért kiállottak. A kanizsai író táborban egy-két ügyeletes buzgómócsing felvetette, hogy miért „viccelődöm” én az orosz rulettal, inkább írnék regényt a dicső Petőfi Brigádról.

A helyzet abszurd volt, mert a belgrádi *Književna Reč* (Irodalmi Szó) hetilapban a vers szerb fordításban simán megjelenhetett, csak a vajdasági magyar elvtársak háborogtak. Sőt az *Új Symposion* jubileumi, 200. számában (1981. december) is napvilágot látott *Poetica licentia* címmel, Végel László kommentárjával. Azt hiszem, az elvtársak elsősorban a címbéli orgiától ijedtek meg, s maga a vers tartalmáig el se jutottak. Maga a költemény a Beatles együttest és a Marshall McLuhan által megjövendőlt új világot, a Gutenberg-galaxis végét idézte meg. A szerb kommunista kultúr-rezsim jellege, hatalmi pozíciójánál fogva egészen más volt, mint egy kisebbségi magyaré. A három domináns nép, a szerb, a horvát és a szlovén sokkal nyitottabb volt. Egymással versengtek, és presztízszt jelentett nekik az új szellemi alkotások, áramlatok felfedezése, jugoszláviai befogadása és interpretálása. Félelem nem volt bennünk. Fiatalok és naivak voltunk, azt hittük, megváltoztathatjuk a világot, írásainkkal hatással lehetünk az olvasókra, az emberekre – ebben a hitben szerkesztettük az *Új Symposion* lengyel-számát (1982. április) is, ami a Solidarność plakátja miatt újfent félelmet és izgalmat váltott ki a vajdasági magyar pártfunkcionáriusoknál.

– Mély barátság fűzött Sziverihez, több versben, írásodban is említetted. Ez a barátság fontosabb volt az irodalomnál, az *Új Symposion*nál?

– A barátság a legtisztább és legfontosabb emberi kapcsolat, mert minden más biológiai. A barátság több mint a szülő–gyermek viszony, több a testvérek kapcsolatánál, mert azonos értékek igenlését jelenti. Ez egy nagyon különös, misztikus dolog, mert semmire nem kötelez. Az ember biológiai okoknál fogva szereti szüleit, testvéreit, gyerekeit. De a barátság teljesen önkéntes alapon működik. Nagyon jó egy szellemi közösséghez tartozni. Fiatalabb korban az ember sokkal nyitottabb, könnyebben elfogad másokat, később már sokkal nehezebb új és igaz barátokra lelni. Nekünk az *Új Symposion* a fiataltságot jelentette. Általa kerültünk közel egymáshoz. A lap által képviselt szellemi (irodalmi-művészeti) értékrendszer és emberi magatartás egyre szorosabbá fonta a kapcsolatainkat. A lap betiltása után, egészen Sziveri haláláig, az 1990-as rendszerváltásig kompakt szellemi, szolidáris baráti közösség maradtunk. Nem adtuk fel elveinket. A lap kemény magja, Balázs, Csorba, Kalapáti, Losonc, Mák, Szűgyi,

Radics, én, és még néhányan kitartottunk a bojkott mellett, hűek maradtunk elveinkhez, egymáshoz és a leváltott főszerkesztőnkhez, Sziverihez, akit leginkább üldözött a rezsim.

– *Sziveri is, Te is nyers, szókimondó költészetet műveltetek akkoriban. A „forrásvizek barbársága”, ahogyan Sziveri nevezi. A délszláv avantgárd és amerikai beat szolgált inspirációul?*

– Az a vadság és nyers erő, ami bennünket jellemzett, 20. századi költészeti hagyomány és a költészet demisztifikációjával függ össze. Ezt művelte előttünk Domonkos István és Tolnai Ottó is. Legfőbb ihletője ennek a poétikának a tagadás, a szembefordulás volt, mely a korábbi, hagyományos költői értékek megkérdőjelezését illetve dekonstrukcióját tűzte zászlajára. Ez az attitűd részben délszláv közvetítéssel jutott el hozzánk: Tomaž Šalamun szlovén költő által, de említhetnénk a szerb-román Vasko Popát, és a két horvát folyóiratot, a *Krugovit* és a *Razlogot* is. Az előbbi lap írói köréből ki kell emelni Ivan Slamnigot, Slavko Mihalićot, Antun Šoljant, a másiktól pedig többek között Danijel Dragojevićet. Ők voltak azok, akik a költészet fennkölt feladatainak vállalását megtagadták, a szép helyett a rútat affirmálták, a fiziológiai realitásokra helyezték a hangsúlyt, a szokványos stilisztikai eszközök helyett mással, szokatlan, különös dolgokkal, „nyers anyagokkal” kísérleteztek. Danilo Kiš például egy szemeteskuca tartalmáról írt verset. A szerb-horvát költők fiatalabb nemzedékének tagjai közül számomra fontosak voltak: Branko Maleš, Vojislav Despotov, Vladimir Kopicl, Delimir Rešicki, Branko Ćopić és Milko Valent. Megkülönböztetett figyelemmel olvastam írásaikat. Az amerikai beat költők közül pedig Lawrence Ferlingetti, Allen Ginsberg, Gary Snyder, Frank O'Hara, Gregory Corso, Charles Bukowski neve nem maradhat említés nélkül. Az ő szókimondó közvetlenségük, gátlástalanságuk példamutató volt számomra.

– *Sziveri is, akárcsak Te, képzőművészettel is foglalkozott, nemcsak írt a képzőművészeti munkákról, hanem maga is festett. Az Új Symposionban ez nem volt szokatlan, hiszen Tolnai, Domonkos is foglalkoztak irodalom mellett képzőművészettel és más társművészetekkel, filmmel, zenével, színházzal stb. Miért volt fontos ez az összművészeti nyitottság?*

– Ez a nyitottság „korszellem” volt. Akkoriban jelentős műfajkeveredés volt tapasztalható az intellektuális életben. Az emberi értelem minden korban megpróbálja megszervezni a világot. A különböző diszciplínák, az irodalom, a képzőművészet, a zene, a film mind-mind különböző tapasztalatot kínálnak a valóság reprezentációjáról. Az 1970-es évek környékén volt egy igen erős művészi törekvés, praxis, hogy ezeket a tapasztalatokat sajátosan integrálja.

A művészember általában szemlélődő, megfigyelő típus. A megfigyelés szelektív művelet, a megkülönböztetés művelete, nem létezik abszolút objektív megfigyelő, csak a különböző művészeti ágak strukturális kapcsolata hoz létre egy olyan mezőt, ahol a szelekciók, a megkülönböztetések hasonlósága az objektivitás látszatát keltheti. A művész általában valamiféle szintézisre, harmóniára törekszik. A különböző művészi látásmódok ötvöztetésével, „anyagcserével” konstruálja a saját egyedi világát, vagy éppen dekonstruálja. Az ezredvégi kultúra – az új technológiák és a tömegkommunikáció kiteljesedése – egy olyan gondolkodás irányába mutat, ami a sokféleséget és a különbözőségeket tudomásul veszi, elfogadja az ellentmondásokat, a konfliktusokat és az ambivalenciákat is. Az is egyértelmű, hogy a 20. század során a szóbeliség hatása csökkent, és a vizuális befolyások kerültek előtérbe. Az ideológia helyét a videológia vette át. A descartes-i „cogito ergo sum” helyett a „video ergo sum” uralkodott el. A mai társadalom inkább képekben gondolkodik, a verbalitáson alapuló értelem zsugorodik, egyre inkább kiszorul a hétköznapi életből. A mi nemzedékünk még olyan „nagy képalkotók”

művein nevelkedett, mint Federico Fellini, Ingmar Bergman, Jean-Luc Godard, Michelangelo Antonioni. Majd jött a „törmelékek és a sebesség világa”, a videoklip korszaka és ma már elérkeztünk a virtuális térbe, amely még újabb, bonyolultabb összművészeti titkokat, kihívásokat rejt számunkra, multimediális gondolkodást feltételez.

– *A diktatúra éveiben mennyire volt érzékelhető a határ a magyarországi és a vajdasági magyar kortárs művészet között? A kapcsolataitok segítettek abban, hogy a Ti munkáitok is értő olvasókra találjanak a határ túloldalán?*

– A határ a maga fizikai valóságában véresen komoly dolog volt, amely hatással volt a szellemi felépítményre is. A diktatúrában Magyarországon nem támogatták a művészi progressziót, a 20. századi magyar avantgárd művészet kiátkozott volt. A kísérletezés, a kutatás, a társművészetekkel való együttműködés a tiltott, (részben a megtűrt) kategóriába tartozott. A hatvanas években ezért került vezető szerepbe az *Új Symposion*, mert az anyaországi irodalom béklyóba volt kötve. Talán nem véletlen, hogy az avantgárd apostolairól, Kassák Lajosról és Füst Milánról először Újvidéken született egy egész könyvnyi értekezés. A „gyanús” magyarországi szerzők pedig a *Symposion*ban publikáltak, mint Eörsi István, Szentjóby Tamás, később Mészöly Miklós, Petri György, Faludi Ádám, Zalán Tibor, Balassa Péter, Nádas Péter, Esterházy Péter, Konrád György, Tamás Gáspár Miklós, Fehér Ferenc és Heller Ágnes. De más művészeti ágak képviselői is feltűntek nálunk: Beke László, Mezei Ottó, Erdély Miklós, Hajas Tibor, Moldován Domokos stb. Szívesen a *Magyar Műhely* bécsi illetve párizsi találkozóin személyesen is megismertük az emigrációban alkotókat és a „félreállított” magyarországi szerzőket, például Határ Győzőt, Sípos Gyulát, Megyik Jánost, Papp Tibort, Nagy Pált, Bujdosó Alpárt. A magyarországi kritikusoknál komoly recepcióra csak Gion Nándor és Tolnai Ottó művei találtak. A jugoszláviai magyar irodalom úgy általában „körképszerűen”, egy kalapban volt kezelve; hébe-hóba megkísérelték bemutatni az anyaországi folyóiratok. A határontúli irodalmak legnagyobb segítői Ilia Mihály és Szokolczay Lajos voltak. Az *Új Symposion*nak jelentős kapcsolata a *Mozgó Világ* szerkesztőségével volt. A mi műveinket is közölték néhanapján. Ugyanakkor nagyon sok magyarországi értelmiség, egyetemista megfordult az újvidéki szerkesztőségben, mert szemináriumi vagy diploma dolgozatuk témája a *Symposion* volt. Állandó vendég volt nálunk Mészöly Miklós, aki az Adriára utazva általában megállt Újvidéken, hogy felvegye a tiszteletdíjait a *Symposion*ban és az Újvidéki Rádióban.

– *Többek között Zalán Tiborral is jó viszonyban álltatok a magyarországi szerzők közül. Hogy alakult ki köztetek a barátság? Más posztavangárd szerzők is érdekeltek titeket, pl. Erdély Miklós, Szentjóby Tamás, Hajas Tibor, Najmányi László, Molnár Miklós és mások munkássága?*

– Amikor 1980-ban Bécsben Szívesen megismertük Zalán Tibort, társadalmi értelemben, éppen olyan „outsider” volt, mint mi. Ebből kifolyólag különösen szoros barátság fűzött össze bennünket. Az első mindjárt az volt, hogy el kellett vinni hozzá azokat az emigrációban kiadott könyveket, amiket ő nem vihetett direktbe Magyarországra, ezért mi elvittük Bécsből Újvidékre, majd onnan csempéztük őket Budapestre, Zalánhoz, aki elosztotta a rakományt. Zalán az egyik biztos pont volt számunkra, akire mindig lehetett számítani, s nem utolsó sorban az egyik legjobb kortárs költő, és jó szerkesztő. Zalán küldte el nekünk, több levélben, oldalanként, Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét, amit 1982 decemberében újraközzöltünk. Leváltásunkkor egyik főbűnként ezt is a fejünkre olvasták.

A Squat színház, Erdély Miklós és Hajas Tibor munkásságát megkülönböztetett figyelemmel kísértük. Beke Lászlónak a neoavantgárd mozgalmakkal kapcsolatos interpretációi fontos útmutatást jelentettek számunkra. Emlékszem, 1976-ban megjelent a *Helikon* című világirodalmi lap *Szubbkultúra és underground* című száma, amely először adott hírt magyar nyelven az „ellenkultúráról”. A benne szereplő szerzők neve nekem évekig etalonnak számított. Köztük volt Beke László, Erdély Miklós, Theodore Roszak, Eugenio Miccini, Gary Snyder, Hajas Tibor és mások. Én először hallottam „az alternatív társadalomról”, az underground művészetről, a törvényen kívüliségről, az alulról jövő kezdeményezésekről, az utópizmusról, a pszichedelizmusról, a „global village-ről”, a független sajtóról, a mixed mediáról, a hippi kommunákról. Szíverivel szinte minden mondatát „átrágtuk”. Évekig őrizgettem azt a *Helikon*-számot, de aztán valahol nyoma veszett. Lehet, kölcsönadtam Bada Dának? Nem tudom.

– 1992-ben települtél át, a vukovári csata után. Olyan művészeti, kulturális érzékenységet hoztál át magaddal, ami akkor ritkaságnak számított a magyar mainstreamben. Több mint 20 év telt el azóta, a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa vagy, Te vagy a város által is támogatott, Vár Ucca Műhely folyóirat főszerkesztője. Ez azt jelenti, hogy sikerült beilleszkedned, nem idegen többé az ottani klíma?

– A vukovári csata idején, 1991. november 6-án hagytam el Jugoszláviát, amikor nyilvánvalóvá vált számomra, hogy megszűnt a délszlávok állama. Akkor már Szlovénia független állam volt, Horvátország pedig élet-halál harcot vívott szabadságáért, a függetlenségéért. Nem volt semmi remény arra, hogy a Balkánon békésen véget ér a gyűlölködés és öldöklés.

Veszprémbe először egy induló napilapnál kaptam munkát, majd Tapolcán dolgoztam főszerkesztőként a városi tévénél és lapnál. 1995-től a veszprémi városi újság szerkesztője voltam hét évig. 2002 óta az MTA észak-dunántúli regionális központjában dolgozom.

Veszprém kulturális élete 1991-ig ismeretlen volt számomra. A város nem rendelkezett olyan fajsúlyú irodalmi lappal, mint mondjuk a többi megyeszékhely (*Alföld, Jelenkor, Tiszatáj, Forrás, Életünk* stb.). Egyedül annyit tudtam, hogy a két „ködlovag”, Cholnoky Viktor és László Veszprémbe születtek, de aztán elmenekültek Pestre. Ezért aztán kihívásnak vettem, hogy a Cholnokyak városába letelepedhetek a családommal. A valós kapcsolat Géczi János volt, aki sokat tett azért, hogy itt maradjunk, de maga a táj is lenyűgözött bennünket, a Bakony, a Balaton, a Káli-medence, a Tapolca környéki tanúhegyek. A kezdeti próbálkozások után 2000-ben a Művészetek Háza akkori vezetősége felkért, hogy alapítsunk egy új irodalmi-művészeti folyóiratot, amely a *Vár Ucca Műhely* nevet kapta. A lap időközönként jelenik meg, néha támogatja a város, néha nem. Tizenhárom év alatt 40 szám megjelentetéséig jutottunk, vagyis évente 2-3 számot tudtunk összehozni. David Brower jelmondata a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” vezérel bennünket. Elsősorban kifutópálya vagyunk, közel harminc fiatalnak adtunk lehetőséget, hogy elsőként nálunk közölje írásait. Közülük néhányan országos viszonylatban is jegyzett szerző lett, s ez nem kevés. Hogy csak Nemes Z. Máriót, Arany Zsuzsannát, Bencsik Orsolyát vagy Fölköli Gábort említsem. Egyik vesszőparipánk a környező országok irodalmának figyelemmel követése, amit a magyar lapok a közelmúltig nem nagyon praktizáltak. Minden lapszámban van más európai nyelvről fordított szöveg. Legutóbb amerikai indián költők verseit közöltük. De többek között magyar fordításban Ihab Hasan, Jozsif Brodskij, Wim Wenders, Claudio Magris, Wisława Szymborska, Milan

Kundera, Agota Kristof, Raymond Carver, J. M. G. Le Clézio, Bill Viola, Herta Müller, Durs Grünbein, Mirko Kovač, Slavoj Žižek szövegeit is közöltük.

A beilleszkedés relatív dolog, ha az embert hagyják dolgozni, s nem viseltetnek iránta ellenségesen az már kegyelmi állapot. Az alkotói munka iránti közöny, az érdektelenség pedig országos, sőt világjelenség, nem csak veszprémi.

– 1990-ben Losoncz Alpárral közösen szerkesztettétek az Ex Évkönyvet. Ebből fejlődött ki az Ex Symposion is, amelynek Te voltál a grafikai szerkesztője? Az Ex előtag azt jelentette, hogy az Új Symposion története lezárult számotokra, folytathatlanná vált? Ma hogyan vélekedsz erről?

– A nyolcvanas évek legvégén a hivatalos vajdasági politika részéről elhangzott, hogy rehabilitálnak bennünket, hét év után visszakapjuk az *Új Symposiont*, ahonnan 1983 tavaszán kipenderítettek bennünket. Nekem az volt a véleményem, hogy ne vegyük vissza a lapot, hagyjuk a fiataloknak, hadd csinálják ők; a régi szerkesztőség tagjai pedig készítsenek évente egy évkönyvet *Ex* névvel, amelyben a lap egykori szerzői újra együtt szerepelnek. Az *Ex Évkönyv* 1990-ben jelent meg, s egyben nemzedékem „hattyúdala” volt. Sziveri János időközben meghalt, így természetesen az ő emlékének szenteltük az évkönyvet. A következő évben már szét is szóródtunk. A csapat egy része Magyarországra költözött, a másik része pedig a Vajdaságban maradt. Megszakadtak a régi barátságok, felbomlott a *Symposiont* jelentő szellemi közösség. A kezdeti lelkesedés, a veszprémi *Ex Symposion* 2-3 évig még összetartott bennünket, de a lap bizonytalan helyzete során a régi tagok kötődése már csak szimbolikus maradt. Az a sokoldalú szellemi közösség, amely az *Új Symposion* erejét jelentette, a kilencvenes évek elejére szertefoszlott. A szerkesztőség tagjai olyan súlyos egzisztenciális problémákba sodródtak, amelyek nem tették lehetővé a nyugodt „együttalkotást”.

– Említettük, hogy Sziverivel a képzőművészet is érdekelt titeket. A Te egyik alapműfajod a kollázs, ez Tolnainak és Domonkosnak is kedvelt műfaja volt (lásd a közös kiadványaikat: Mao-poe, Valóban mi lesz velünk?). Mi vonzott Téged a kollázshoz? Fontos volt számodra Tolnai és Domonkos kollázsköltészete?

– Sziveri Jancsival a képzőművészet felől érkeztünk az irodalomba. Ács József (1914–1990) vajdasági festőművész volt a mesterünk, aki lehetővé tette, hogy első munkáink megjelenjenek a *Magyar Szóban*, később pedig kiállításokon is szerepelhettünk. Ács József egy nagyon izgága egyéniség volt, aki a posztimpresszionizmustól eljutott az akkor legmodernebbnek számító konceptualizmusig. Művésztelepeket alapított, festett, műkritikákat írt, Velencébe járt a képzőművészeti biennáléra, hogy tájékozódjon a legmodernebb irányzatokról, fiatalokat istápol és buzdított alkotásra. A hatvanas években az *Új Symposion* egyik számában Bánynai János és Tolnai Ottó méltatta munkásságát. Az Ács-monográfia szerzője – talán nem véletlenül – Sziveri János volt. Domonkos István és Tolnai Ottó költészete nagy hatással volt rám. Nekem Tolnai *Agyonvert csipke* című könyve volt az etalon. A kötet versei és a kollázsok meghatározó élményt jelentettek számomra, akárcsak a hatvanas évek *Új Symposion* nagyméretű számai, melyek közül mindegyik egy önálló grafikai műalkotás, ami Baráth Ferenc és Maurits Ferenc kivételes kreativitását dicséri. De a dolog tovább bonyolódik, mert mestereimnek tekintem Csernik Attilát is, aki a topolyai gimnáziumban is tanított, és onnan került grafikai szerkesztőnek a *Képes Ifjúság* hetilaphoz. Később Csernik tagja lett a Bosch+Bosch csoportnak, amit Slavko Matković és Szombathy Bálint alapítottak a hetvenes évek elején Szabadkán. Ez egy, jugoszláviai szinten jegyzett, neoavantgárd képzőművészeti alakulat volt.

A tagok művei ott vannak a legjelentősebb belgrádi és zágrábi intézmények gyűjteményében, a műgyűjtők több ezer eurót fizetnek egykori alkotásaikért.

– *A kollázs képversként is funkcionál nálad. A verseid kollázsként is olvashatók. Kollázs, káosz, kiszámíthatatlan improvizáció, fragmentum – szemben a mainstream vizualitással, nyelvhasználattal?*

– Én a valóságot egyfajta kollázsként fogom fel. A hagyományos, narratív univerzumban mindig volt egy első és utolsó fejezet, kezdet és ideiglenes vég, és voltak az egyes eseteket meghatározó magasabb rendű szabályok, a történetet pedig valamilyen tanulság zárta le. Ezzel szemben áll az utóbbi évtizedek társadalmi valósága, amit a televízió közvetít, és amelyben az események egyidejűleg történnek, különböző szándékok érvényesülnek, illetve az események gyakran előreláthatatlan módon követik egymást, és nyilvánvalóan anélkül, hogy az adott keretek között lenne meghatározó kezdetük vagy végük. A vizuális média, a „kommunikációs anarchia” (a televízió és az internet) fragmentálja és diverzifikálja az emberi észlelést. A termelési, hatalmi és tapasztalati kapcsolatokban végbemenő változások a társadalmi élet, tér és idő anyagi alapjainak átformálása felé konvergálnak. Az információ korának áramlattere uralja az emberi kultúrát. Az idő időtlenné válik, mivel a technológia által történő időmegsemmisítés irányába tartó társadalmi tendencia kiszorítja az ipari korszak időlogikáját. A tőke cirkulál, a hatalom irányít, az elektronikus kommunikáció keresztülörvénylik a kiválasztott, távoli helyszínek között lebonyolódó cserék áramlatain, miközben a darabokra hulló tapasztalat helyhez kötött marad. A technológia összesűríti az időt néhány véletlenszerű pillanatba, így megbontja a társadalom folyamatát és „dehistorizálja” a történelmet. Ugyanakkor napjaink virtualitása leépíti, testetleníti a szociális kapcsolatokat. Ezt a problémát próbálom a magam művészi ösztöneivel és képességeivel megragadni. Mikor a kollázsaimat készítem, mondhatni egyfajta flow-ba (Csíkszentmihályi) kerülök, teljesen kikapcsolok, és abszolút átadom magam az alkotásnak. Nagyon szeretem, hogy szinte automatikusan, pillanatok alatt bele tudom magam élni az alkotás folyamatába. 1980 környékén kezdtem ilyen módon képverseket összeállítani, amikor eljutottak hozzám az első fanzinek. Az első kísérleti alkotásaim az újvidéki *Új Symposion* irodalmi folyóiratban jelentek volna meg, de a lapot 1983 májusában betiltották. A korai kollázsokban a hetvenes és a nyolcvanas évek uralkodó közhelyeit valamint frázisait és az ezekben tükröződő ellentmondásokat gyűjtöttem össze. A kollázs- és a montázstechnika terén szerzett tapasztalataim egyre inkább áthatották a költészetem is. Nem tudtam magam távol tartani az új jelenségek burjánzásától.

Walter Benjamin *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* című tanulmányának mottójául – talán nem véletlenül – Paul Valéry gondolatait választotta: „A szépművészetek megalapozása és különböző típusainak beiktatása a mieinktől alapvető módon különböző korokra megy vissza, s olyan emberekre, akiknek a dolgok és viszonyok feletti hatalma a mieinkéhez képest jelentéktelen volt. Az a meglepő növekedés, amely eszközeink alkalmazkodási készsége és pontossága terén tapasztalható, számunkra a közeljövőben a szépség antik iparának mélyreható megváltozását helyezi kilátásba. Minden művészetben van egy fizikai rész, melyet többé nem szemlélhetünk és tárgyalhatunk úgy, mint eddig; ez a rész nem vonhatja ki magát többé a modern tudomány és a modern gyakorlat behatásai alól. Sem az anyag, sem a tér, sem az idő húsz év óta már nem ugyanaz, ami korábban volt. Fel kell készülnünk rá, hogy az ilyen nagymérvű újítások megváltoztatják a művészetek egész techniká-

ját, ezáltal befolyásolják magát az invenciót, s végül talán odavezethetnek, hogy a legvarázslatosabb módon megváltoztatják magának a művészetnek a fogalmát is.”

Walter Benjamin szerint a sokszorosíthatóság, a művészet és az ember deszakralizációjához vezet. A tömegek bekapcsolódása a kulturális fogyasztásba egyértelműen a szórakozás (entertainment) és a bulvárosodás irányába mozdította el a dolgokat. A műtárggyal együtt az ember is könnyen gyári futószalagra kerülhet, elvesztvén a lét egyediségének és egyszerűségének fennkölt tapasztalatát, az emberi élet szentségének tapasztalatát.

Érdekes, hogy az ember deszakralizációval párhuzamosan emancipációs jelenségek is zajlottak, bővítették az emberi szabadságjogokat stb. Az 1960-as és 70-es évek a nagyszabású transzgresszió során, a tömegkultúra ellenében ellenkulturális jelenségek tűntek fel (a rock and roll, a hippi és a punk), melyek a „határok áthágását” és a „nagy tagadást” hirdették, miközben felerősítették a hibrid identitást és a fragmentációt is. A megszokott régi értékrend helyett össze nem illő életfelfogások keveredtek szabálytalan, változó és nehezen körvonalazható terekben. Az ezredforduló nagyvárosainak összképe inkább kollázs, mint csendélet. Egy hatalmas kollázs kellős közepén élünk. Ebben az „antropológiai kollázsban” elfoglalt helyünk és identitásunk tudatában rendezzük el és határozzuk meg az elemeket, valamint azt, hogy ezek hogyan viszonyulnak egymáshoz a gyakorlatban. A sokféleség és a különösség közepette egyre inkább a „kollázs-létforma” határozza érzéseinket, gondolatainkat, ítéleteinket. Egyre inkább elveszünk a legkülönbözőbb szándékkal és módon létrehozott információk hatalmas, szinte végelláthatatlan dzsungelében. Iszonyatos az információáradat, nem csak a nyomtatott sajtóban, a tévében, a rádióban, de most már az interneten is mindenki löki a szöveget. Egyfajta tiltakozásul, ösztönszerűen feldarabolom ezt az óriási szövegtengert, és próbálok belőle kedvemre való dolgot, valami új konstrukciót létrehozni – amely a kor szellemiségét is megragadja. Nehéz feladat ebből a gigantikus információs hiperprodukcióból kiválogatni azt a pár drágakövet, amely tényleg értékes, és amely nemesebbé, gazdagabbá teszi a magamfajta értelmiségit. (Kicsit olyan ez, mint a „békebeli” aranymosók munkája: sok fáradság, kevés eredmény.)

Az emberi kíváncsiság és figyelem azonban rohan tovább. Még több információ zúdul ránk. A mozgókép időtapasztalata egyre türelmetlenebbé teszi a vizuális információzuhatagban élő befogadót. A kortárs világérzékelés egyik legradikálisabb tapasztalata, a gyorsaság, a sebesség kezelése „mozaik-tudatra” kárhóztatja az embert. Hölderlin fivérének azt írta: „Minél fenyegetőbben ást körülöttünk a szakadékként tátongó Semmi, vagy az emberi társadalom és tevékenység ezernyi ügye, ami alaktalanul, lelket és szeretetet nélkülözve üldöz és emészt, annál szenvedélyesebben, hevesebben és erőteljesebben kell ellenállnunk.”

Időnként nekimegyek a cunaminak, s megpróbálok az árral szemben úszni. Ilyenkor anyagot gyűjtök, válogatok, szelektálok, szabdalom – és építem a saját kis „kollázsvilágomat”, amelyben jól érzem magam. „Valami bennem ezt miveli” – mondhatnám Catullust megidézve. Az úgynevezett „használat-paradigmával” szemben én „kritikai szemmel” tekintek a valóságra, tehát a kollázsaim ösztönös, „ellenkulturális” reakciónak tekinthetők.

– Aragon szerint az avantgárd kollázs a hagyományos festészettel, a múzeumok intézményrendszerével szembeni lázadásként jött létre. Téged foglalkoztat az intézményrendszer ellenesség ideológiája?

– Művészi eszmélésem kezdetén, a hetvenes években az intézményellenesség ideológiája (az ellenkultúra ideológiája) meghatározó volt számomra. A diktatórikus hatalmi rendszer ellen

lázadtunk. A történelmi törvény, mely szerint ahol zsarnokság, illetve valamiféle uralkodás van, ott ellenállásnak is kell léteznie, ez mindig aktuális lesz. Viszont egy normális társadalom megszervezéséhez szükség van különböző jól funkcionáló intézményekre, különben anarchiába, káoszba torkollik minden. Jugoszlávia összeomlását a saját bőrömmön tapasztaltam. Ebből kifolyólag nem szeretnék Szomáliában élni! A demokratikus társadalom szervezetei úgy ahogy, de garantálják a békés, zökkenőmentes működést. Ami a kulturális színteret illeti: legyenek intézmények, könyvtárak, múzeumok, galériák, színházak, kávéházak. Keresünk, alakítsuk a közösségi élet rendjét! Legyen párbeszéd, disputa, döntsön a közvélemény! Bár én valószínűleg mindig a kisebbség, a megalázottak oldalán fogok állni, és megpróbálok majd kimaradni az intézményesült keretekből. Ilyenformán az uralkodó kánon és a tematizáció alól is szeretnék kibújni, inkább a járhatatlan utakat, a kóborlást, az outsiderséget választom. A társadalmi gyakorlat szempontjából ma már inkább konzervatív vagyok, bár szellemi-művészi síkon anarchista maradtam. Pfuj, egy konzervatív anarchista?!

– *Első köteted 1978-ban jelent meg Ezüstpátkányok áttetsző selyemzónákon címmel, az újvidéki Forum kiadó, első köteteseket megjelentető Gemma sorozatában. Már ekkor fellelhetők a költészeted fő motívumai (tenger, óceán, rock zene stb.). Egyedül a konceptualista konkrét verset hagytad el a továbbiakban, ugyanis a második, Kollapszus című kötetedtől már saját kollázsaid láthatók a könyveidben vizuális kísérőelemként. Később nem érdekelt többé a konceptualista művészet, illetve a konkrét vers kísérletezése a képpel, betűkkel és jelentéssel?*

– A hetvenes évek izmusaitól fokozatosan eltávolodtam. Miután hazajöttem Macedóniából (a katonaságból), az 1980-as évek kezdetétől inkább gyakorlatias egzisztencialista lettem. Az elvont konceptualizmus nem érdekelt, a vele kapcsolatos elméleti szövegek nagy részét üresjáratú locsogásnak tartottam. Inkább átadtam magam az ösztöneimnek és a rock and rollnak.

– *A harmadik, A káosz anygala (1993) című köteted lázadó, punkos esztétika hatja át. Az Amerikai improvizációktól (1999) viszont mintha jobban megérintett volna az elmúlás hangulata, s olykor nosztalgikus hangokat is kiérezni a műveidből. Ám nálad a nosztalgia nem cukorszirup, hanem miként Tarkovszkij Nosztalgia című filmjében, az elvagyódás, a transzcendens iránti fokozottabb érzékenység, az emlékezés problémájaként jelenik meg többek között. Mi okozta ezt a változást nálad? A háború, az áttelepülés, vagy testi átalakulásaid fokozottabb érzékelése?*

– *A káosz anygala* a lázadó attitűddel átítatott nyolcvanas évtizedben született. A punk, a beat költészet és a hippy kultúra táptalaján. Az *Amerikai improvizációk* leszámolás az amerikai álomvilággal. Nem feltétlen rajongás, hanem elfordulás, megnémulás. Az *Amerikai improvizációk* már egy más hangvétel. Visszatérés az európai értékrendhez. Rájöttem, Amerika nem nekem való vidék, vagy ahogy a Cormack McCarthy és a Coen testvérek mondanák: *No Country for Old Men* (Nem vénnek való vidék). Inkább Tarkovszkijt és az intellektuális kiteljesedést választom, mint a kommercializálódást, a brutális szellemi leépülést és megsemmisülést. Nem hinném, hogy megöregedtem volna, inkább lerakódtak bennem ezek a dolgok, és ki kell pakolnom magamból, hogy jobban érezzem magamat. Az ember fiatalabb korában habzsolja az életet, hatalmas mennyiségű élmény, tapasztalat gyülemlik fenn benne, de a befogadás véges. Eljön az idő, amikor a kristályszerkezet elemeit helyre kell tenni, össze kell szerelni.

– *Akárcsak az első generációs sympósok, Te is hosszú „szabadverseket” írsz. Tolnai nem is rejtette véka alá a Dooren 2. című költeményében, hogy ezt a soronkénti honorárium is motiválta.*

Ma már nem soronként fizetik a verseket a folyóiratokban, Te mégsem mondtál le a hosszú formáról. Ez szakmai ártalom?

– Körülbelül tíz éve, az *Anyám a vigíliában* című versem óta nem írtam igazi hosszúverset. De számomra az új versciklusaim, a *Halott vajdaságiakat olvasva* vagy a *Maximum Rock and Roll* is valójában egy nagy, véget nem érő hosszúvers. De a könnyebb befogadhatóság miatt kisebb darabokra tagolom őket. Az improvizációk, a halott vajdaságiak, de a maximum darabjai is egyhuzamban olvashatók, egy végtelen hosszú „automatikus” költeményként.

– *Legutóbbi versesköteted Halott vajdaságiakat olvasva címmel jelent meg a vajdasági zEtna kiadónál, 2009-ben. Hosszú idő után ismét vajdasági kiadó jelentette meg a könyvedet. A könyv elsősorban a vajdasági magyar olvasóknak szól?*

– Húsz év után egy vajdasági kiadónál is megjelent könyvem, ennek örülök. Valamiféle visszakanyarodás ez a szülőföldre és az ottani szellemi élethez. Beszédes István vállalkozását különben is nagy szimpátiával figyeltem, létrehozott egy hiteles, független szellemi műhelyt, a zEtnát, ami talán folytatója annak a szellemiségnek, amit egykoron a Délvidéken az *Új Szimposion* jelentett. Nem hiszem, hogy olyan van, hogy csak egy meghatározott olvasó közönségnek írja a költő a verseket. Annak írjuk, aki elolvassa. Nekem fontosak a gyökerek. Talán nem véletlen, hogy a magyar irodalom kortárs alkotói közül Bodor Ádám és Oravecz Imre műveit érdekelnék igazán, mert ők is monomániásan a „gyökereikből” merítik témájukat. A *Halott vajdaságiakat olvasva* egy versciklus, amelyben visszatekintek a Trianon utáni délvidéki „őseimre” (Kosztolányira, Csáth-ra, Milkó Izidórra, Szenteleky Kornélra stb.); egyfajta remixet készítettem a régi szövegek alapján – ez kb. olyasmi, mint amikor egy régi dalt újra hangszerelünk, vagy egy réges-régi palackba újbort tölt az ember.

– *A bibliai történet szerint, amikor Lót a családjával menekült a pusztuló Szodomából és Gomorából, az Úr angyalai megtiltották nekik, hogy visszatekintsenek az elhagyott városra. Lót felesége nem hallgatott a parancsra: sóbálvánnyá meredt. Nem tartottál attól, hogy a múltba, az elhagyott városokra, szereplőkre való visszatekintéssel Te is megdermedsz a nosztalgia, a lezáratlan emlékezés állapotában?*

– A bibliai Lót története zseniális. Jugoszlávia, a délszláv birodalom megsemmisült, de senki nem változott sóbálvánnyá, továbbra is élnek emberek, akiknek fel kell dolgozniuk a történeteket. Én nem félek a múlttól. Nekem a Vajdaság és az ott egykoron összefutó szellemi erőterek részemmé váltak. Kútfőt, emlékezetet, hivatkozási alapot jelent. Ne feledjük, az embert háromféle megismerő képesség jellemzi: emlékezet, értelem és képzelet. Ezek közül az emlékezet lehetővé teszi számunkra, hogy bizonyos dolgokat megjegyezzünk, felidézzünk. Az emlékezetet a tapasztalat, a tudás, a megfigyelés, a beszéd és a kollektív eszmék alkotják. A felejtés emberi alaphelyzet, de felülkerekedik rajta az emlékezet, amely nélkül nincs tudás, az anamnézisz „visszahozza elmerült ideáinkat a Léthén túlról, s így megismertet bennünket az igazsággal”. Összekapcsolja a jelent a múlttal, és egységes keretbe helyezve a múltat, betölti egyik fő funkcióját: biztosítja a múlt folytonosságát. A múltat az emlékezés rekonstruálja, így válik folytonossá egy közösség önazonossága és nemzedékeken átívelő identitása. Egy közösség történetében nagyon fontos a csoportidentitás fenntartása és átöröklése, az újabb interpretáció igénye, amely akár az események újraírásához, konstrukciójához is vezethet.

A kulturális emlékezet egy közösség létének alapja. Az emlékezet történelemmé váló alakulása minden közösséget arra kötelez, hogy saját történetének újjáélesztése révén újra-

definiálja identitását, megteremtse az „együttes élményt”. Persze tudatában vagyok, hogy a mai sokkoló hangzavarban, a meglepetés és bizonytalanság világában, a globális dzsungelben nem mindenki hallathatja a hangját, és nem minden hang hallatszik egyformán messzire. Vannak hangok, melyek fel vannak erősítve, s vannak olyanok, amik nagyon le vannak halkítva. Mindennek ellenére számomra a Vajdaság egy élményközösséget jelent, elhagyott város- aival, házaival, a Ferenc József csatornával, a tiszavirágokkal, a szárártövisekkel, a halkuló neszeivel és azzal a rengeteg emberrel, aki hajdanán azon a vidéken élt és halt.

– Az Új Symposion egykori szerzői közül többen is foglalkoztak fordítással. Néhai barátod, Sziveri az egyik interjújában azt nyilatkozta, hogy nem szeretett fordítani. Nekem úgy tűnik, hogy te viszont kedveled ezt a munkát, hiszen mindmáig elég sokat foglalkozol fordítással. Legtöbbet a déli szláv költők munkáit, ám angolszász szerzők munkáit is tolmácsoltad. Mi az oka annak, hogy elsősorban költeményeket fordítasz? Mit jelentett az Új Symposion idején neked a fordítás, s mit jelent ma? Inspirált már a fordítás saját versírásra? Loptál már az általad fordított költőktől?

– Nekem a fordítás mindig élményt és kihívást jelentett, általa különböző kultúrákat ismertem meg. Több mint harminc évig egy többnyelvű országban éltem, ahol megtanultam több nyelvet. A nyelvtanulás folyamán új kultúrákkal, identitásokkal, mentalitásokkal találkoztam. Úgy gondolom, a nyelv eleve meghatározza, hogyan gondolkodik egy közösség a világról, minden nyelv strukturális sajátosságaiknak megfelelően tagolja a valóságot. A nyelv hatással van a gondolkodásra, a látásmódra, a világképre. A valóság ugyanis nem más, mint amit egy adott közösség a nyelvi sémái, szokásai alapján megkonstruál. Ahogy Ludwig Wittgenstein írja: „a nyelv nem tükrözi, hanem konstruálja a valóságot, a tudás a ’nyelvi játékokból’ származik.”

A régi Vajdaságban mindannyiunk számára létezett egy közös reáliákkal, intézményekkel teli, valóságos világ. Hogy csak néhányat említsek, ott volt a bácskai humusz, a Duna, a Száva, a Fruška Gora, az Adria-tenger, a Jugoszláv Néphadsereg és a Tito-kultusz. Az államhatárokkal körülbástyázott térséget benépesítő, a különböző nyelvekhez és kultúrákhoz tartozó emberek előbb-utóbb kapcsolatba kerülnek egymással. Mi egy olyan Jugoszláviában voltunk kénytelenek élni, ahol sok nemzet élt egymás mellett: szerbek, horvátok, szlovének, macedónok, bosnyák moszlimok, montenegróiak, albánok, magyarok. Szűkebb életterünk, a Vajdaság egy sajátos olvasztótégely volt, ahol a különböző nyelvi kultúrák hatással voltak egymásra, tehát kialakult egy nagyon sajátos és izgalmas multikulturális világ. Mi ebben szocializálódunk. Az anyanyelvünk magyar volt, de mindennapjainkat akarva-akaratlanul kitöltötték az aktuális ország hatalmának hírei, tematikái. A saját kultúránk, anyanyelvünk, identitásunk végtelenül fontos, de az ember nem élhet begubózva, elszigetelten. Lehetetlen úgy élni, hogy az embert ne éri idegen hatások, ingerek. Mi, fiatalok, pedig eleve kíváncsiak és nyitottak voltunk az új dolgokra. Kihívást jelentett megismerni másokat, más közösségeket, kultúrákat. A jugoszláviai magyar irodalom nagyon sokat köszönhetett a szerb, a horvát és a szlovén irodalomnak, általuk gyűrűztek be a nagyvilági szemléletek, nézetek kultúránkba. Engem különösen lenyűgözött a hatvanas és a hetvenes évek jugoszláv filmművészete és képzőművészete. De rendszeresen olvastam a nivós belgrádi, zágrábi, ljubljani és szarajevói irodalmi lapokat is. A nyolcvanas években főleg a horvát és szlovén irodalmat követtem fokozott figyelemmel. A szlovénektől még többhónapos ösztöndíjat is kaptam, hogy tökéletesítsem a nyelvtudásomat. Természetes, hogy bizonyos szerzők (Šalamun, Maleš, Valent, Rešicki) hatással

voltak rám, formai és stiláris szempontból is. A horvát költészet fenegyereke, Branko Maleš verseinek fordítása közben többször éreztem, hogy hasztalanul erőlködöm, nem tudom őket úgy visszaadni, hogy azokat magyarul befogadják. Ezért bizonyos elemeit, intencióit, megpróbáltam közvetve becsempészni a magyar költészetbe, felhasználtam őket a *Commando Dance* című hosszúversembe.

A magyar költészet a maga „újholdas” hagyományával, kifinomultságával kevésbé fogékony a plebejusi, a „szálkásabb és lazább” megnyilatkozásokra. Nem véletlen, hogy a magyar költészetben a 20. századi eleji avantgárd törekvésekre nem tapasztalható jelentősebb fogékonyság és hajlam. Lásd az előbbieken említett avantgárd apostolokat. Manapság mintha változna a dolog, a fiatalabb nemzedék költészete, úgy látom, szakít a máig ható finomkodó hagyománnyal.

– *Műveidet több nyelvre fordították, németül, szerbül, hollandul is megjelentek könyveid. Gyakorlott fordítóként milyen érzés volt számodra megjelenni olyan nyelveken, amelyeket nem ismeresz?*

– A szerb és a horvát nyelvű verseimmel nem volt baj, azokat megértettem, de a német, a holland, a francia, az olasz, a lengyel szövegekkel nem tudtam mit kezdeni. Tétován kósztolgattam a számomra ismeretlen szavakat, mondatokat. Egyfolytában azon gondolkodtam, be tudják-e fogadni más nyelvűek? Fel tudják-e fogni a versek mondanivalóját? Tudják-e értelmezni az általános dolgokon túl egy kisebbségi magyar író sajátos mondanivalóját? Abban reménykedem, hogy a fordítónak sikerült olyan formában átültetni a verseket, hogy idegen nyelven is „működnek”, kommunikálnak az olvasóval.

Amikor én fordítok költeményeket, mindig az az elv vezérel, hogy – egyrészt olyanokat válogassak, amelyek „megszólaltathatók” magyarul, másrészt pedig legyen valami „aktualitása” vagy kötődése a magyar léttapasztalatokhoz, valósághoz stb. Én inkább az átköltés híve vagyok. A merev, szó szerinti fordítással ellentétben az átköltés, az átírás során a költői szándékot veszem alapul, amit egy új nyelvi közegbe, kontextusba kell aktivizálni. Ez az eljárás – egy kicsit – a különböző kultúrák homeosztatisz egyensúlyát szolgálja. Napjaink kultúrái az összehangolódás szakadatlan folyamatában vannak, interakcióba lépnek és igazodnak egymáshoz. A mai Európában a kultúrák már nem zárt, koherens világok, inkább egy lazán átszövő hálózatot alkotnak.

– *Ladik Katalin az egyik interjújában párhuzamos kultúrák részeként tekint magára. Végel László kentaúr-tapasztalatnak nevezi ezt. Neked is rengeteg szerb, szlovén, horvát, bosnyák, macedón barátod van. Te is párhuzamos kultúrák kentaurjának érzed magad? Ez ex-jugoszláv örökség?*

– Nehéz kérdésekre nincsenek egyszerű válaszok. Bátorság és erő kell ahhoz, hogy szembenézzünk a különbözőségekkel szabdalt világgal. Tudomásul kell venni a nyelvi, vallási, helyi, faji és hagyományos kötelékek erejét és tartósságát az emberek életében, s ezt nem szabad patológikus, primitív, regresszív, elmaradott jelenségnek minősíteni. El kell fogadni aényt, hogy a „szép új világ” ilyen, és még ilyenebb lesz majd, a maga túlnépesedésével, túlszervezettségével, nyomorúságaival, haszonelvűségével, agymosásával. Tényként kell elfogadni, hogy a kisebb nyelvi közösségek mindig a nagyok árnyékában fognak élni. A kicsiknek alkalmazkodniuk kell, ki kell találni valamilyen túlélési technikát, taktikát. A nagyok alig fognak törődni velük. A kis közösségek továbbra sem fognak egymás kultúrájáért rajongni, inkább a

nagyokét fogják figyelni. Az együttműködés csekély lesz, a kicsik összefogását a részérdekek szembeállása, és a beszűkült gondolkodás gátolni fogja, mindezt tetézi majd a kultúrák kommercializálódása, és az erőszak valamint a primitivizmus népszerűsítése, a magatartás barbarizálódása, és a terrorizmus fokozódása. A kentauroknak talán nagyobb lesz a túlélési esélye, vagy optimistábbak, boldogabbak lesznek? Nyitottabbak, befogadóbbak, nagyobb és bonyolultabb a tudáskészletük, az ebből származó kreativitásuk lehetővé teszi, hogy a látszólag össze nem tartozó dolgok közt felismerjék a lehetséges kapcsolatokat, és új egységbe forraszták a már meglévő tapasztalatokat és ismereteket. Szerintem a kentauroknak, akik párhuzamosan több kultúrában is jelen vannak, a kombinatív készsége és a képzettársításuk dinamikusabb: a fogalmak és a jelenségek között könnyen felismerik a hasonlóságot, a rokonságot. S nem utolsó sorban: toleránsabbak.

– *Úgy tűnik, munkáid egyik fő inspirációs motorja a zene. Korábban a rock, a beat, a punk, újabban a klasszikus és a világzene is közel áll hozzád. Lemezlovasként, zenekritikusként is működöttél. A nemrég megjelent Némely részletek című prózakötettedben azt írod, hogy a rock halott. A rock, a punk halott, ám a szellemük tovább kísért téged? Milyen zenéket hallgatsz mostanában?*

– Nálam megakadt a lemez. A kilencvenes években azt gondoltam, nem vagyok hajlandó CD-re áttérni, aztán mára, szépen-lassan, újra beszereztem, összegyűjtöttem majdnem az összes számomra fontos zenét digitális formában. Egy ideig próbáltam ellenállni a technológiának, de beláttam, baromság. A világ megy, rohan tovább, nincs kegyelem. Nincs megállás.

Igazából nem nagyon hallgatom a mai zenéket, egyrészt, mert nem tudom már áttekinteni, rendszerezni a zenei produkciót. Egyfajta elszemélytelenedés figyelhető meg, hiszen a rádióban ma már be sem mondják a dalok előadóit, szerzőit, alig hallani gitárzenét, Hammond-organát és szabad improvizációkat. Másrészt a zenei produkció is nagyon silány, előtérbe került az elektronika, a dobgep, a semmitmondás. Régebben a zenének ideológiai töltetet tulajdonítottunk, a lázadás, az ellenállás eszköze volt, munkált benne némi demiurgoszi ambíció. Ma már inkább a szórakozás, a buli a lényeg. A technológia mindig is nagyon nagy hatással volt az emberi értelemre. Manapság az információ-technológia, a nanotechnológia és a biotechnológia az, ami lényegesen részt vesz az „agy buherálásában”. Azt mondhatjuk, ezek a technológiák alaposan „felpuhítják” az emberi identitást. Inkább a szórakozás kerül előtérbe, mint a mély gondolkodás. Egyre inkább az értelem elvesztése felé haladunk, egyrészt betemet bennünket az információk sokassága, a túlnépesedés kapcsán egy „zengő, zsibongó zűrzavarrá” változik a világ. Másrészt pedig, az emberi elme a sorozatos manipulációk hatására megbicsaklik. A technológiai változások a gondolkodási formának, magának a tudatnak az átalakulását vonják maguk után. Én egy régimódi, konzervatív, guttenbergi „könyves” ember vagyok. Nem akarok már sokat változni. Komoly tudósok arról értekeznek, hogy nő a különbség a „képernyős és a könyves emberek” között: „A képernyőkultúra az állandó áramlás, a szüntelen hangfoszlányok, a gyors vágások, a félig nyers gondolatok világa. Aranyköpések, szalagcímek és futó benyomások egymásutánja. A nézetek, elképzelések nem magukban állnak, hanem sok szálon kötődnek mindenféle máshoz; az igazságot nem a szerzők vagy a szaktekintélyek közlik, hanem a közönség rakosgatja össze” – mondja Kevin Kelly. A nyugati társadalomban eddig az emberek a „valaki-lét” érzésével éltek. A mai technológiák kikezdhetik ezt a felfogást, mivel egyre inkább a képernyőn keresztül zajlik az élet: rajta keresztül bonyolítjuk a munkánkat, a kapcsolatainkat. Így intézzük az ügyeinket, rajta keresztül tájéko-

zódunk, játszunk, fogyasztunk, szórakozunk, és lassan már a magánéletünk is átkerül a képernyőre. Ami beláthatatlan változásokat idéz majd elő, például a művészetben és a költészetben is. Hogy mi minden fog megváltozni? A Valakiből Akárki lesz, majd pedig Senki. Nem tudom, az ösztöneim mindenestre ilyeneket súgnak.

– *Mikor fejezed be a Maximum rock 'n roll munkacímű kötetedet? A cím egyébként az azonos nevű amerikai underground fanzinre utal. Miben találtad érdekesnek a fanzinek trash-esztétikáját?*

– Az új ciklus íródik, formálódik. Lassan haladok vele. Lehet, túlbonyolítom a dolgokat? De az előbbi kérdésben elmondottak során számtalan kétely marcangolja az embert. Mi lesz, hogy lesz? Van-e, volt-e értelme a dolgoknak? Vagy hagyni kell, menjen minden a maga útján? A trendek más irányba mutatnak? Az idő nem nekünk dolgozik? Lehet, hogy már nem is kíváncsi senki sem a költészetre? Fárasztó a fősodorral szemben úszni. A költészet számomra egyre inkább olyan, mint a Tisza virágzása. Egy robbanásszerű, hasztalan jelenség, amely nagyon intenzív, de pillanatok alatt semmisé válik. De aztán mégis, jön egy újabb lökés, és teszem a dolgom: építem, mívelem, pallérozom identitásom. Nem hagyom magam, felszippanatok egy adag partikulárist és univerzalist, s kezdődhet a küzdelem. Megpróbálom visszanyerni az egységet és a wittgensteini bizonyosságot, amit – úgy érzem – hébe-hóba elveszíték. Ami a fanzineket illeti: számomra a hetvenes és a nyolcvanas évek az „elnyomottnak” számított fiatalok szubkultúráról szólnak. A szubkultúra egy társadalmon belül élő kisebb csoportok kultúráját jelenti. Ezeknek a közösségeknek megvannak a saját normái, hiedelmei és értékei, amelyek általában eltérnek a többség kulturális értékeitől. A különböző helyzetű rétegek egymástól eltérő módon cselekszenek, s ez a cselekvés meghatározott „szubkulturális” szimbólumokban nyilvánul meg. Ezek a megnyilvánulási formák sok esetben feltűnést keltenek, és olykor normasértő magatartást tanúsítva keresik helyüket a világban. A mai társadalom szociálisan differenciált, különböző tevékenységeket – alá- és fölérendeltségben – végző, emberek csoportjaiból áll. Minél nagyobb és heterogénebb egy populáció, annál több „szubkultúra” alakul ki benne, amelyek meghatározott értékek köré szerveződnek. A szubkultúrák sok-sok apró részlet, amelyek a társadalom teljes egészet alkotják, az eretnokség és a blaszfémia formájában előmozdítják a társadalmi átalakulást. A szubkultúrák a mainstream kultúra megújítását jelentik, jelzik az összhang megbomlását és beharangozzák a társadalmi normák szimbolikus áthágását. Engem ezek a jelenségek ma is foglalkoztatnak, azt hiszem, hogy a szubkulturális tevékenységek viszik előbbre a szellemi világot, hihetetlen sok kreativitás rejlik a művelőikben. Ahogy Rácz József, szubkultúra-kutató mondja: „A szubkultúrák a világ érthetlenségével szemben az értelem kis szigeteit akarják létrehozni.” A 20. század hatvanas és hetvenes éveiben a beatek, a hippik, a punkok, az alternatívok ennek jegyében gondolkodtak a világról.

A szocialista világban kevés hivatalos rádióműsor volt, amely felvállalta volna ezeknek a mozgalomnak a támogatását. Az én zenés műsoraim az Újvidéki Rádióban (*Zenedoboz, Hangrázda, Maximum Rock and Roll*) ezt az alternatív világszemléletet közvetítették a vajdasági és a magyarországi fiatalok felé. A 1977-ben alapított világhírű amerikai (*Maximum Rock And Roll*) fanzinban a nyolcvanas években még interjút is közöltek velem. Megjelent a postacímem, úgyhogy a világ minden tájáról érkeztek a magnókazetták, tele különféle újabbnál újabb zenékkal.

A fanzinek főleg a zenei produkció népszerűsítését, interpretációját szolgálták, de egy új-fajta vizuális formanyelvet is létrehoztak, aminek alapja a kollázs-technika volt. A fiatalokban mindig munkál egy természetes ösztön, időnként ki akarnak törni a hétköznapi monotonitásából, az aszfalt- és betonrengetegből. Bizonyos esetben elég, ha az egyén valami mást csinál, mint ami a hétköznapi életben megszokott. Az emberi leleményesség, a metropoliszok korában, számos alternatív módot kitalál unalma elűzésére, érzelmei és gondolatai kifejezésére, ösztönei szabadon eresztésére (graffiti, gördeszka, szörf, viharvadások stb.). A felnővekvő nemzedék ösztönei kevésbé irányítottak, így az ő közösségeik lehetnek a legaktívabb képviselői az új művészeteknek és extrémnek tűnő tevékenységeknek. Persze nem szabad elfelejteni, hogy napjaink kapitalizmusa óriási mértékben asszimilálja a lázadás minden formáját, majd árucikké alakítja, hogy a piacon a fogyasztás útján pénzzé tegye az addig marginális jelenségek termékeit. A radikális ellenállás és mindenféle negáló viselkedés attribútumaival jellemezhető ellenszegülések bizonyos idő után megtörnek és beolvadnak a domináns (mainstream) kultúrába. Az utóbbi évtizedek úgyszólván összes „ellenkulturális” mozgalmát kommercializálták. A fanzinek vizuális formavilágát például a mai fiataloknak szóló színes magazinok és honlapok igen nagymértékben felhasználják.

– *Köteteid között elég nagy a szünet, majdhogynem tízévenként jelenik meg újabb darabod. Kevészet írsz, vagy csak ritkán publikálsz?*

– Én ezzel úgy vagyok, hogy az ember annyit ír amennyi jól esik neki. Az írás egy jó terápia. Kiírjuk magunkból a feszültségeket. Méregtelenítünk. Viszont felesleges mindent publikálni. A magyarországi helyzet különösen fura: úgy tűnik, 100 könyvből 97-et nem kellett volna publikálni. Ahogy a magyar focimeccsek 97 százaléka is érdektelen, de mégis le kell játszani, hogy annak a három százaléknak értelme legyen. A pici, mikroközösségek komfortérzetét viszont a 97 százalék biztosítja. Valahogy így vagyunk az irodalmi produkcióval is, kellene a felesleges, rossz irományok, mert a tudatalatti csatornákon keresztül hatással vannak a tematizált (kanonizált?) csúcsteljesítményekre.

– *A 2009-es Némely részletek című köteted az első kiadott prózád: napló, esszé, filmajánlók, kollázsok egyvelegéből áll össze. Ezeket a forgácsokat, fragmentumokat többek között a szét-szóródó, viszont felismerhető szubjektív hang tartja össze. Egyik korábbi interjúdban azt nyilatkoztad, hogy foglalkoztat a próza. Maradtak még megíratlan részletek?*

– Természetesen. Nagyon sok van belőlük, és napról-napra egyre több lesz! Szeretem a furcsa, szabálytalan – nem egészen így, nem egészen úgy – történeteket. Nagy gyűjtögető vagyok. Különös hírekre, esetekre vadászom. Érdekelnek a sajátos emberi sorsok, de a hétköznapi fragmentumai is. Figyelemmel kísérem a „szép új világ” alakulását, különösen a szubkultúrák, az értelem kicsi szigetei, a szépirodalom lehetőségei és a tiszavirágzás érdekel.

VLADIMIR KOPICL

Epochális blues a Pannon tenger felett

ELŐSZÓ FENYVESI OTTÓ A KÁOSZ ANGYALA CÍMŰ SZERB NYELVŰ KÖTETÉHEZ

„a lét és a semmi egyműiek
de holnap ez nem nagyon számít”
Fenyvesi Ottó: Angolkeserű

Azt hittem, jól ismerem Fenyvesi Ottó költészetét, hiszen annakidején szinte azonnal megjelentek szerb fordításban is a nem túl gyakori publikálásai, ráadásul mindig megnéztem a verseket magyar eredetiben, hogy teljesebb legyen az élmény erről a kiváló költőről, akit magamhoz közelinek érzek és szeretném hinni, hogy munkásságunk kölcsönös viszonyban áll.

Ákár valami nagy lendületet és izgalmas szóözünt, úgy érzékelttem ezeket a verseket, mint valami beindult poszt-beatnik versláncot, ami felkavarja a mi szép új világunkat, példás kapcsolatban vele, szinkópáról-szinkópára, képről-képre, a közérthetőtől az előérzetig, a magán és generációs kódig, signum temporis, vagy csupán nyelvi-ritmikai szeszélyig, amely ön/tudatosan egy új valóságot teremt, nyelvileg és költészetileg is kompetensen.

Ahogy múlt az idő, és elmaradoztak a fordítások, ez az érzés konzerválódott, és Fenyvesi költészetének említésére elsősorban sűrűn teleírt széles verssorokra asszociáltam, amelyek szabadon kanyarognak a szöveg távoli végéig, különösen ösztönző ritmusban az egész formai és tartalmi gazdagságán belül. Tehát hosszú versek, amelyekre nincs precízebb kifejezés, de e nélkül is olvassuk és szeretjük őket, mint a költői bravúr és kompetencia hatásos, tevékeny megnyilvánulásait.

Ma, amikor ellenőrizhetem a magamban őrzött képet Fenyvesi Ottó költészetéről a jól átgondolt és megszerkesztett versválogatás révén Horvát Ottó fordításában, kiderül, hogy nem is olyan gigantikus lavinaömlések, mint gondoltam. Fenyvesi opusában a hosszú versek mellett megtalálhatók a játékos, rövid, tehát egészen másfajta versek is, sőt versciklusok, azonban az opus lényege nem változott. Minek alapján állítom ezt? Vegyük sorra.

1.

A narráció látszólagos uralma, avagy a világ, mint epochális játék és versanyag

Nézzük meg például Fenyvesinek a saját költészetére vonatkozó megnyilatkozásait:

„az éj leple alatt befont a narratív szövet”
(Halló Pannónia)

„szóbaásva állok szóbaásva”
(Algol minimumban)

„himnuszok duruzsolnak a falban
fejem a távolban utazik”
(*Algol minimumban*)

„ha nem vigyázok az egész szaros emberiség belekerül”
(*A dolgok állása*)

„igét mormolok enciklopédikus óvatossággal
gyűjtögetem a szavakat”
(*Egy hidrogénszökhéhez*)

„Jó lenne választ adni, vagy visszaírni az egészet az őshomályba. Az utolsó sortól kezdve
mind visszaírni, visszaküldeni a Jóistennek”
(*Visszaszámlálás*)

„Rohangál a globális tudat
egy zsák krumplival
lélektől lélekig,
egy sehonnét-sem-érkezett
idézet a bögyében.”
(*Roll over Tapolca*)

„A líra belefáradt az értéktöbblet-termelésbe”
(*Anyám a vigíliában*)

„Szeretnék megkopasztani, költészet.
Szétírlak, gyökeret eresztek beléd.”
(*Anyám a vigíliában*)

Mit árulnak el nekünk ezek az üzenő verssorok Fenyvesi írásmódjáról? Megerősítik azt az álláspontot, hogy költészete egy ritkán előforduló, szinte megállíthatatlan lendület, lázadás a nem/lemeztelenített poétikai narráció közegében, amelyet paradox módon para/art formák fokoznak.

Nincs lemeztelenítve, hiszen a narráció mesteri következetességgel be van takarva ciklikus raga(?) -rock ritmusokkal, átszöve jazz és blues kádenciákkal, a vers szövetén belül botrányosan aláaknázva punk-pogo ütésekkel, olyan alapvető instrumentumokkal felvértezve, amelyeket költészetünk mûzsái, Mnemosyne és Kalliopé hagytak ránk megörzésre. Összegyűlt itt minden, amit Fenyvesinek a kezébe adott a kor, és amit nem vonakodik felhasználni, mint kiváló formai és más adottságot.

Ugyanakkor mégiscsak le van csupaszítva, hiszen Fenyvesinek ez a túldimenzionált és mindent magával sodró narrációja, szédítő ritmusaival, minimalista központozással, végtelen szó- és fogalomtárával, ismétlődő felkiáltásaival és invokációival, mindenféle disztorzióval, érzelmi kitöréssel és elfojtással, a fantasztikumot súrolva, ludizmussal, próféciával, logikus értelemmel – a világot, mint valami gőzhengert, mint a személyiség feletti totalitást fedezi fel bennünk és körülöttünk önmagának s mindenkinek, avagy fordítva. Ez az érzés nem idegen sem a laikus, sem a bölcs olvasótól, még ha esetleg nem is érti – a benne és bennünk meglelt világot és költészetet. Mert ha valakinek esetleg más, teljesebb, magasabb rendű és definitív

tudása lenne minderről, az ma valószínűleg nem írna verset, hacsak nem azt az ősrégi könyvekbe foglaltat teremtené újra, amit most nem feszegetnénk.

2.

Eksztatikus kozmopolitizmus és pannon balladák

„Hagyj, múzsa, egy kis libazsirt
a lábas alján. Hagyj most, eredj és lásd
még egyszer a magyar világot!
Én is megyek majd egy későbbi autóbusszal.
Csak lepakolom bánatom,
az ősz súlyát, az illatos misztikát,
a nedves levegőt, a dixie melódiát.”
(*Roll over Tapolca*)

A felsoroltakból sejthető, miért mega-dimenziókban rögződtek Fenyvesi versei az emlékezetemben, még ha méreteikben nem is mindig azok. Legyenek akár rövidek, akár hosszúk, kozmopolita módra ragadják meg és nevezik meg a világot, mint hozzánk közel álló teljességet – még ha néha szerencsétlen és visszataszító is – azoktól az időktől kezdve, amikor ez botránynak számított (az 1970-es évek Jugoszláviájában például), a későbbi évekig, amikor a költő minden illúzió nélkül konstatálja: „ennek a kurva világnak...” Vagy még lakonikusabb tömörséggel, hogy „ólom az egész világ”.

Ismerve a történelmet és annak versbeli megszólalását, nem nehéz észrevenni, Fenyvesi költészetének balladai fordulatát az 1990-es években, a jugo-katakizma idején, amikor szét-hullottak életünk, emberi, szakmai, irodalmi kapcsolataink fontos formái. Széthullott az úvidéki folyóirat, az Új Symposion körül szerveződött vajdasági fiatal magyar alkotók köre, a generáció, amelyhez Fenyvesi tartozik (Sziveri János, Danyi Magdolna, Csorba Béla, Mák Ferenc és mások). Meghaltak, külföldre költöztek a közeli barátok, munkatársak és hamarosan ő is amolyan se itt-se ott, vagy itt is és ott is kettős szituációba kerül, a magyarországi Veszprém-ben teremtve új egzisztenciát.

De ne érzelegjünk, ne siránkozzunk és ne átkozódjunk, mert ezt szerzőnk sem teszi. Azonban *A káosz anyyala* (1993) és még inkább az *Amerikai improvizációk* (1999) köteteiben versei hangulati és energia bázisát áthelyezi az elégikus-balladai tartományba, megírva így legreprezentatívabb műveit. Az *Anyám a vigliában*, amely ragyogó gyűjteménye érett költői eszköztárának, a lokális és a globális nyelv interakciójának varázserejére vonatkozó régi tézist igazolja.

3.

Világkép és a tüdőszínű levegő

„Valami bezárul végérvényesen.
Egyszer volt, többször nem lesz óceán.
S mégis a félig nyitott ablakon
az ember még vár valakit,
olykor látni vél egy féllábú gólyát.”
(*Blues az óceán fölött*)

A helyi nyelvet és az univerzalist Fenyvesi Ottó számos változatos formába, imaginárius, ám mégis már-már szinte tapintható képbe önti, amelyekből relatíve kiegyensúlyozott és szemantikailag követhető szubsztrátum jön létre, amit egy kis általánosítással - nagyvonalúan - világgépnek is nevezhetünk.

És mit ábrázol a mi költő kollégánk? Íme a leltár: legalább két, jól felismerhető tematikus motívumstruktúrát érhetünk tetten, amelyek legpregnansabban mutatják Fenyvesi párbeszédét a földkerekséggel, a rajta lakozó élőlényekkel és a kimérákkal.

„romokban a nyelv
csak a hűtőszekrény dorombol”
(*Algol minimumban*)

„Lőn hát mit éjnek mond urunk”
(*Élve vagy halva*)

„felállok, hogy még egyszer lássam a szent vonalakat
praesens pornográfia”
(*Egy hidrogénszökhéhez*)

„kipréselek magamból egy kettőspontot:
a világban vér folyik”
(*Idézőjelben*)

„közlekedik az élet
most épp bemegy az áruházba”
(*Algol minimumban*)

„Édesanyám,
én csak mondom, amit nem lehet:
dinamitot vacsorázik a szellem.”
(*Anyám a vigíliában*)

„napjaim a folyóba fúltak
minden szánsájn, veri gud”
(*Egy hidrogénszökhéhez*)

„Anyuka, az élet cérnaszál
egy gombhoz varrt nagykabátban.”
(*Anyám a vigíliában*)

Ezen nincs mit magyarázni, aki olvasni tud, érti. Annyit fűznék csak hozzá, hogy Ottó világlátásának (Weltanschauung), hogy ne mondjam, világfájdalmának (Weltschmerz) alapvető apóriái életünknek a média általi látványos rabul ejtése és kiürítése, illetve valamiféle poszt-ontológiai rettegés között hánykolódnak, retteg a „tájainkért és jelenségeinkért, lények-

inkért és eseményeinkért” (ahogyan áldott jó Boško Ivkov mondaná), de mindez már olyannyira eltűnőben, hogy csupán/csak a nyelvünkben és emlékezetünkben él.

Azonban, ebben a világképben, mint szövegben, mert szöveg nélkül költészet sincsen, számtalan vitális lázadás, ironikus és blaszfémias fordulat van, kezdve az előre megfontoltan összegyűjtött globális-szemantikus sablonoktól, mindenféle disztorzió, költői botrányokon, transz-utánzaton, poszt-citátumon és turbulencián keresztül, hogy végezetül ünnepeljük a szavakat, amelyek energia kapszulákként robbannak szét, új megvilágításba kerülve, megtisztulva ezzel.

Például:

„isten unja egyszülött gyermekét, unja
a reumatológia is”
(*A dolgok állása*)

vagy valami vidámabb:

„a vers kihullatta tejfogait, sajnos, kihozták a villanyszámlát,
nem jó jel, de nem is szimbólum”
(*Halló, Pannónia*)

vagy egészen az előírások szerint, és mégis ellenük:

„ne szomorkodj kedvesem gondolok én rád
van főtt kukorica Cockta...”
(*Légkondicionált tükörtojás*)

És ha van Cockta, akkor remény is van, ugyebár?

4.

Stílus, képek, önéletrajzi feljegyzések, rock idézetek

Most már tudjuk, hogy mit ír Fenyvesi Ottó.

De hogyan ír?

Főleg szavakból és képekből építkezik. Mert ha verseinek narrációja a ritmizált hosszúsorok feszültségéből ered csaknem kánonszerűen és ezek az alappillérei, s ha a minimalista interpunkció garantálja a váz szilárdságát és rugalmasságát, s ha a katalogizálás, a motívumok ismétlése és a nyelvi játékoság maga a váz, akkor Fenyvesi versszövege belső szerveiként először is a költői képeket említhetjük és hajlamát az önéletrajzi feljegyzésekre, amelyekben a költői hangja egybeforr Fenyvesi Ottó felismerhetően privát szövegével. A vers az idézetek koordinátarendszerére van kifeszítve, ahol játékban van minden, ami szubjektumunknak fontos, kezdve az irodalmi citátumoktól, nemzedéktársain át a rock példaképektől vett fragmentumokig és mindenféle art&heart&soul pastiche-ig.

A nemzedékiből van itt, lehet, a legkevesebb, de nem a képekben és azok megformálásában. Mert, ahogyan az előző Symposium nemzedék tagjai, Fenyvesi sem immun a szürrealista kelléktár képi impulzusaira, de ezeket kiegészíti későbbi, friss szenzációkkal.

„görög és sárgadinnyék jajongnak, / szimpla lények, kiket a semmi képére teremtettek” – írja látszólag egyirányúan valahol költői útja közepén, *A káosz angyalában* (1993), hogy ugyan-

akkor szemmel láthatóan bonyolultabb belső képeket is szőjön, amelyekben az onirikus és verista képépítést vibráló poétikus töltettel éri el:

„egy tutti malacka jár erre, egyik oldalán
szalonna, a másik lenyúzva, imbolyog e tortatiszta
tájon, magányos szívét dörzsöli fűhöz, fához”

És itt vannak a többrétegű képek-jelenetek, amelyek motívumai ismétlődnek az opusban, az önéletrajzi feljegyzések logikájával, bár mindegyik önmagában, egy versen belül is sokat mond:

„Előszedem szerelmem szemölcsseit.
Nyalom a bélyeget.
Dől rám az univerzum.
(*Roll over Tapolca*)

Ezt a helyzetet kapcsolatba hozhatjuk egy korábban keletkezettel, nem kevésbé békéssel, a produktív kilengés szellemében:

„a rét olyan, mint egy Tibullus-költeményben,
mohára hajtjuk fejünk”
(*Idézőjelben*)

S nehogy kihagyjuk a velős nyelvi játékokat és trükköket, amelyek úgyszintén jellemzők Fenyvesi költészetére, megemlíthetjük szövegelése legalább két szép példáját, mind a kettőt a *Küklopsz őrzőjéről* című verséből, amelyet Sziveri Jánosnak szentel. Így hangzanak:

„neked se jó
nekem se jó
miránk a háborúésbéke egyaránt veszélyes”

valamint

„vad idő és fikcióhalmaz
szűzmáriabenzin más hangsúllyal”
(*Küklopsz őrzőjéről*)

Tömör, hát nem?

5.

Mit mondjak még mielőtt elhallgatnék

Amit még el kell mondani, az elsősorban a fiatalabb olvasónak szól, mert az idősebbek úgyis tudják.

Annak alapján, amit írt és amit ír, Fenyvesi Ottó egyike a legkifejezőbb szerzőknek, nagy SZ-szel, a vajdasági írók azon csoportjában, amelynek alkotásait a múlt század hetvenes éveitől a neoavantgárd, vajdasági textualizmus, posztmodern fogalmakkal szokás felcímkézni, hogy azután a nyolcvanas évek végétől ez a fogalomháló teljesen széthúzódjon, sokszor látható ok nélkül. A szóban forgó vajdasági magyar alkotók szinkronban dolgoztak Vojislav Despotov, Slobodan Tišma, Jovan Zivlak, Oto Horvat, Vojislav Karanović, Joan Flora, Vladimir

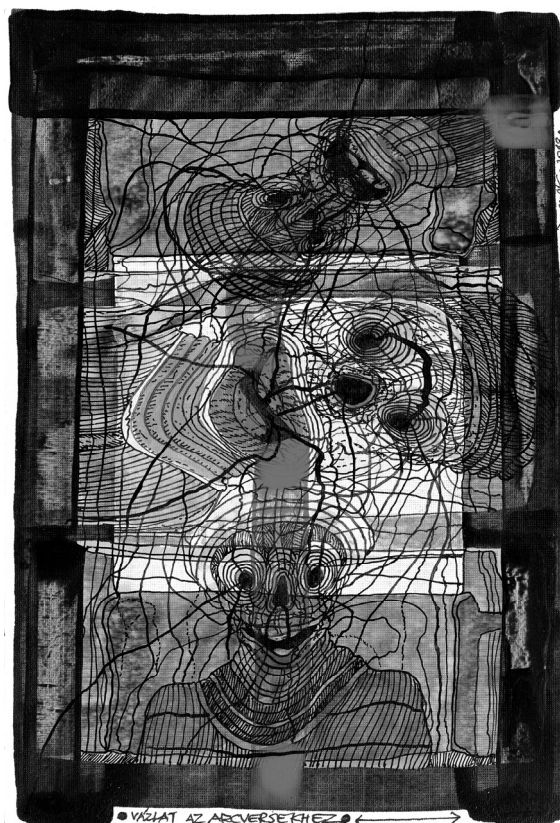
Garjanski, Laslo Blašković vajdasági költőkkel, akárcsak az azóta már befutott magyarországi és más külföldi pályatársakkal.

Fenyvesi Ottó most Veszprémben ír, Magyarországon kopogtatja a betűket a számítógépén, szövegeit azonnal olvashatjuk is az interneten, de publikál a magyarországi folyóiratokban és a világ más táján is megjelenik nyomtatásban, akárcsak nálunk a *Polja*, *Povelja*, *Ulaznica* vagy a *Beogradski književni časopis* irodalmi folyóiratokban. Mint ahogyan ebben a könyvben is.

És most – olvasásra fel! Itt vannak a versek, amelyek jó és hűséges olvasókat érdemelnek. Aki pedig nem hinne az előszónak, győződjön meg saját szemével az elmondottakról.

(Előszó Fenyvesi Ottó *A káosz anyala* című szerb nyelvű kötetéhez. In: *Oto Fenjveši: Andjeo haosa*, Orpheus, Novi Sad, 2009. ISBN 978-7954-044-7)

BARTUC GABRIELLA fordítása

SZAJBÉLY MIHÁLY

A homok stabilitása

DANILO KIŠ FÖVENYÓRA CÍMŰ REGÉNYÉNEK PROLÓGUSA

Danilo Kiš *Fövenyóra* című regényének prológusában egy szobáról olvashatunk, mely a leírás szerint úgy ing, leng jobbra-balra, mintha süllyedő csónak lenne, vagy bárka, melynek oldalát verdesik a hullámok. A 19. század embere számára a vásári mutatványosok idéztek elő hasonló benyomásokat. Leginkább vonat- vagy hajóutazás élményét igyekeztek kelteni, oly módon, hogy hosszú, széles papírcsíkra felfestették az ablak előtt elvonuló tájat, a papírcsíkot feltekerescselték, majd a fülke vagy kajüt ablakát jelképező keret mögött áttekerescselték, így imitálva az utazás vizuális élményét.¹ Esetenként a vonat kattogása, a hullámok verdesésének zaja kísért a produkciót, kifinomultabb installációk esetében a nézőket a vagon rázkódásának, a hajó billegésének élményében is részesítették. Az 1900-as világkiállítás látványossága a Moszkva-Peking útvonalat bemutató, *A transzszibériai expressz* című produkció. Itt a nézőket három luxusvagonba ültették, az ablakok előtt elvonuló táj valóság-illúzióját pedig bonyolult technikával igyekeztek biztosítani. Egy korabeli tudósítás szerint „A nézőkhöz legközelebb [...] szalagot helyeztek el, amelyre homokot és kavicsot erősítettek és amelyet 300 méteres percnkénti sebességgel továbbít egy villanymotor. E mögött halad percnkénti 120 méteres sebességgel az az alacsony [...] szalag, melyre bokrokat és cserjéket festettek. A következő, valamivel hosszabb, magasabb szalag, melyre a kissé távolabb lévő tájat festették, percnként 40 métert halad, a legutolsó percnként 5 métert megtévő szalag a legmagasabb, 8 méter, ezen látható a távoli háttér, a hegyek, erdők, felhők és városok vagy falvak, mindez pedig nem kevesebb mint 220 méter hosszúságban.”²

Kérdés, hogy az érzékeket megcsalni mennyire sikerült, de valójában nem is kérdés ez, hiszen a vásári mutatványok lehetséges világában, mint a mesékében, reálisként fogadjuk el az irreálist, természetesként a csodást. A vurstlibeli szellemvasút utasa tudja, hogy az elé ug ró csontváz nem valóságos, mégis átadja magát a rémült visítással kísért, borzongató élménynek.

A 20. század embere persze, akinek természetes közlekedési eszköze a vonat és a hajó, már rafináltabb élvezetekre vágyik az ablak előtt áttekerescselt táj látványánál. Az élet *nem létező*, de *lehetséges* világgént való megélésének óhaja azonban örök és változatlan. Az *E. S. paraoptikai cég* Danilo Kiš regényében éppen erre építi kínálatát: „Szeretné-e hűségese házörzőjét vagy kedvenc cicáját úgy látni, ahogyan ők látják őnt? Óhajt-e vadászatra menni kutya szem birtokában? Vagy szeretné-e lóversenyen a ló szemével látni a közönséget? Legyen ló, kutya vagy macska, mindössze tíz pengőért. Ha már nem vehet magának madárszárnyat,

* A Danilo Kiš-összeállításunk szövegei a tavalyi szabadkai Kiš-ernő konferencia anyagai.

¹ Kolta Magdolna: *Képmutogatók. A fotográfiai látás kultúrtörténete*, Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét 2003, 64–65.

² A *De Natuur* című folyóirat korabeli tudósítását Leonard de Vries nyomán idézi Kolta, 64–65.

megteheti, hogy galamb szemével lássa a világot stb. Mindez a legújabb optikai, lélektani, élettani és szemészeti kutatások alapján. Színes mozaikfelvételeket tartalmazó katalógust kívánatra ingyenesen küldünk. E. S. paraoptikai cég.”³ Mindez azért fogalmazódhat meg bizarr lehetőségként Eduard Sam agyában, mert az életét veszélyeztető kutyák érzékelésének furcsa reakciójaként a kutyák szemével, földfelszínhez közeli perspektívából és furcsa rövidülésben látja botjával védekező önmagát.

A veszély kiváltotta benyomás azért különös, mert egyébként a megfigyelő sohasem figyelheti meg önmagát, amint éppen megfigyel: ez minden megfigyelés vakfoltja. A vakfoltot láthatóvá tenni már önmagában is szenzációs mutatvány, az E. S. paraoptikai cég ajánlata mégsem erről szól. Hanem arról, hogy lehetővé teszi az éppen adott környezet megfigyelését mások – a ló, a kutya, a macska – perspektívájából. De miért lehet szenzációs mutatvány, ha más szemével látjuk azt, amit a magunk szemével is láthatnánk? Nyilván azért, mert más szemével még akkor sem ugyanazt látjuk, ha ugyanazt nézzük. A regény prologusa szerint azonban a helyzet ennél bonyolultabb: saját szemünkkel sem feltétlenül ugyanazt látjuk a következő pillanatban, pillantsunk bár ugyanoda.

Mitől vibrál, tágul és zsugorodik a szoba, mitől lesz hol süllyedő csónakként, hol ingó, hullámverte bárka gyomraként érzékelhető?

A közvetítő médiumok abnormis működése által.

*

Ez a válasz nyilván magyarázatra szorul. Kezdjük tehát újra, másként.

*

Niklas Luhmann *A művészet médiuma* című tanulmányában⁴ kommunikációs médiumokat és közvetítő médiumokat különböztet meg. Ahhoz, hogy a kommunikációs médiumok nyomán keletkező formákat érzékelhessük, közvetítési médiumokra van szükségünk: levegőre és fényre. A vonatfütyöt, mint az elvileg létrehozható hangok végtelen médiumából elkülönült formát, a levegő rezgése vezeti el több kilométerre csendes nyári éjszakákon, a vonatot, mint a rendelkezésre álló anyagok végtelen médiumából létrehozott formát, csak akkor látjuk, ha világos van. A közvetítő médiumok nem látszanak és nem hallatszanak: éppen ezért alkalmasak a közvetítésre. A vonatfütyöt azért halljuk, mert a levegő nem fűtyül, a vonatot azért látjuk, mert a fény nem látszik.

Az elmondottakból következik, hogy a kommunikációs médiumok és a közvetítési médiumok egyaránt laza szerkezetűek. Laza szerkezetűknél fogva lehetnek alkalmasak formaképzésre, illetve lehetnek alkalmasak a létrejött formák érzékelhetővé tételére.

A *laza* természetesen relatív fogalom. A levegő laza szerkezetű a vízhez képest, a homok laza szerkezetű az agyaghoz képest, az agyag laza szerkezetű a téglához képest, a téglarakás laza szerkezetű a téglából készült házhoz képest.

A kommunikációs *médium* csak lehetőséget ad a kommunikációra, de kommunikálni csak a médium komplexitásából redukált *forma* lehet képes. A betűk médiumából létrejöhet az írott szöveg formája, homokból a homokvár, agyagból a korsó, márványkőből a márványszó-

³ Danilo Kiš: *Fövenyóra*. Ford. Borbély János. Budapest, Európa K., 2007, 56–57.

⁴ Niklas Luhmann: *Das Medium der Kunst*. In: Uő: *Schriften zu Kunst und Literatur*. Hrsg. von Niels Werber. Frankfurt/M., Suhrkamp Verlag, 2008, 123–138.

bor, téglából az állomásépület, ércből a vasúti sín. A formák nem feltétlenül kommunikációs célból jönnek létre, de minden létrejött forma kommunikálhat és minden létező forma újabb kommunikációk médiumává válhat. Stabilitása csak a médiumnak van, vele szemben a forma mindig instabil, létében veszélyeztetett. A homokvár ideiglenes, a homok állandó. A salak megeszi, homokká alakítja a ház salakbeton falait, a *Fövenyóra* munkaszolgálatosai által felépített vasúti töltést elmossa a víz,⁵ Eduard Sam újvidéki háza minden előjel nélkül "úgy összeomlott, mint a homokvár".⁶

Az anyag, a médium viszont újra és újra újabb formaképzések rendelkezésére áll.

Fontos belátni, hogy a formának nem feltétlenül kell eredeti mediális állapotába jutnia ahhoz, hogy újabb formaképzések médiumává válhasson. A homokvár, mielőtt homokká omolna, homokvárként is tovább építhető. A gyerekcsapat hazamegy ebédelni, de jön egy fekete, göndör hajú kisfiú, és a Duna-parti föveny elhagyott homokvárát csodálatos kastéllyá formálja. A salakbeton villa falait újraalapozzák és egy terasz hozzáadásával új formát adnak neki. Van levesmerő kanál, rövidnyelű kis kézi gereblye, fa, madzag és szög. Picasso *Figure* (1935) című installációja egy bábut ábrázol. Feje és teste levesmerő kanál, kezei rövidnyelű kézi gereblyék, az egész fa, madzag és szög tarja össze.

Danilo Kiš *Vasúti megállók* című írásának első sorai így hangzanak: „Eduard Kiš Menetrendjéből (*Jugoszláv Országos és Nemzetközi Kalauz*, 1938) telefonba diktálom D.-nek az állomásneveket. (Novellát ír, ahhoz kell neki.)”⁷ Az apa menetrendje, az általa létrehozott forma Danilo Kiš és telefonon érdeklődő barátja számára kommunikációs médiummá válik. Amint sokféleképpen hasznosított kommunikációs médiuma, állandóan visszatérő motívuma e menetrend Danilo művészetének is, a többi, apja után birtokába került és féltve őrzött tárgy (formával), az apáról szóló családi legendáriummal együtt.

„Vajon sejthette-e valaha ez a szerencsétlen flótás, ez a *quidam*, hogy egy kihalt fauna példánya lesz (könyveimben), s hogy Menetrendje majdan írói inspiráció és nyersanyag gyanánt szolgál!”⁸

A vasútállomások sűrített gyűjtőhelyei a kommunikációs formáknak. Falra függesztett menetrendek, induló és érkező vonatok adatai a kijelzőkön, pontosan járó elektromos órák, eligazító táblák sokasága, hangosbeszélő. De a vasútállomások újabb kommunikációk médiumaivá is válhatnak. A típustervek nyomán épült, hajdani K. und K. állomásépületek egyformasága Trieszttől Lembergig és Brassóig az 1970-es évek hatalmi tömbökre osztott Európájában a hajdan volt egység nosztalgikus megidézésének és bizonyításának médiumai voltak. E nosztalgiahullámot egyébként Danilo Kiš erős kritikával szemlélte. *Változatok közép-európai témákra* című írásában így fogalmazott: „[...] az az érzésem, hogy *manapság* valamiféle egységet látni ebben a kiterjedt és heterogén térségben, e megannyi nemzeti kultúra és nyelv között, jószerével bizonyos egyszerűsítés: a különbségek elhanyagolásának illetve a közös vonások hangsúlyozásának eredménye.”⁹

⁵ *Fövenyóra*, 226–227.

⁶ *Uo.*, 338.

⁷ In: Danilo Kiš: *Kételemek kora*. Esszék, tanulmányok. Pozsony-Újvidék 1994. [Kalligram K. – Fórum K.] 43

⁸ *Uo.*, 44–45.

⁹ *Uo.*, 156–157

Az ellen viszont, hogy a hetedik *Irodalmi KIŠ-ernyő*¹⁰ a tanácskozás első napján végigjárta és kommunikációs médiumokként kezelte az állomásépületeket Szabadkától Kamarásig, talán nem lenne kifogása.

*

De a kommunikációs médiumokról térjünk vissza a közvetítő médiumokra, mert a regény prologusában ezek játszanak meghatározó szerepet. Mint jeleztem, alapesetben a közvetítő médiumok nem érzékelhetők: nem a fényt látjuk, hanem formákat látunk a fényben, nem a levegőt (a csöndet) halljuk, hanem hangokat hallunk a csöndben.

De mi van akkor, milyen következményei vannak annak, ha a közvetítő médium mégis érzékelhetővé (láthatóvá, hallhatóvá) válik?

Csáth Géza *Anyagyilkosság* című novellájából idézek:

„Aznap késő estig a mezőkön bandukolt a két Witman fiú. [...] A nagyobbik azt mesélte, hogy a levegőben lények laknak, amelyek az emberekhez hasonlítanak, s ha enyhe szél fúj, érezni, mint úszik testük a levegőben.”

Akadálytalanul közvetíteni a levegő csak akkor képes, ha mozdulatlan és érzékelhetetlen; megmozdulva és érzékelhetővé válva a szellem által teremtett formák kommunikációs médiumává válik.

Ugyanígy van a fénnel is.

Előfordul, hogy látjuk a fényt; szélsőséges esetben csak a fényt látjuk. Szuroksötét éjszakák elhagyott tájain csak a vonat fényei látszanak, de a vonat nem. A vonatot csak a vonat formájával ismerős szellem köti a fényekhez – és lehet, hogy becsapja önmagát. Az ausztriai Aschachban egy híd ível át magasan a Duna felett. Autók és gyalogosok közlekednek rajta, de téli éjszakákon, a Duna-parti sétány egy bizonyos pontjáról többször láttuk úgy, mintha vonat menne át rajta. Kiderült, ha egymást szabályos távolságban követve több autó halad át az egyik irányban, miközben velük szemben egy sem jön éppen, az autók reflektorai úgy törnek meg a híd vasszerkezetén, mintha kivilágított vasúti szerelvény közlekedne rajta.

Ha fényt látunk és nem formákat a fényben, a fény a szellem által teremtett formák kommunikációs médiumává válik.

Ám önmagában a fényt csak ritkán látjuk. Gyakrabban fordul elő, hogy látjuk a fényt, de a fény fényében látunk valamit abból is, amit a fény megvilágít. Valamit, de nem mindent. Anynyival kevesebbet az egyébként lehetségesnél, amennyit a fény látványa láthatatlanná tesz. Az idő múlása azonban, ha a megfigyelő kitartó, átalakítja a látványt. A fény formáját veszítve egyre inkább közvetítő médiummá válik, látványból a látvány részévé lesz, és egyre többet tesz láthatóvá abból, amit korábban eltakart.

Mint Danilo Kiš *Fövenyóra* című regényének prologusában.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a látható (látást akadályozó) fény itt nem mozdulatlan. A „tarajos kis lángnyelv [...] amely hol fellobban, hol pedig lelankad”, reszkető árnyjátékká varázsolja a szobát, „[...] elmosza a tárgyak körvonalait, darabokra tördeli a mennyezet és a falak határvonalát [...]”.¹¹

Az első bekezdés az elbeszélő külső nézőpontjából írja le a vibráló fény játékát, a néhány centiméterrel hol erre, hol arra elmozduló vízszintes és függőleges síkokat, a sárga agyagpad-

¹⁰ KIŠ-ernyő irodalmi utazás és tanácskozás. Szabadka, Városi Könyvtár, 2013. május 16–17.

¹¹ *Fövenyóra*, 9.

ló süllyedő csónak fenékdesházaihoz hasonló emelkedését, a mennyezet gerendáinak árnyjátékkal kísért mozgását, melyek „[...] minden nesz és erőfeszítés nélkül oly könnyedén mozdulnak jobbra-balra, le és föl, mintha vízen siklanának.”¹² A hajózás képzetéhez hangképzetek is kapcsolódnak. „Behallatszik, amint az éjszaka hullámai verdesik a bárka (szoba) oldalfalait: egy-egy szélroham felváltva hol hópelyheket, hol pedig szemcsés, kristályos havat sodor az ablaknak.”¹³

A második bekezdés nézőpontot vált. Az elbeszélő külső nézőpontja helyett most a szobába belépő szemével látunk és azt a folyamatot érzékeljük, ahogyan a szem megtanul a fényen kívül mást is látni a fény fényében. És ahogyan dolgozni kezd a szellem, értelmezi, elfogadja, kiegészíti, megalkotja és lebontja, alakulásában értelmezi a látványt.

Kezdetben a fény és semmi más.

„A szem csak magát a fényt látja, a tarajos lángnyelvet, de azt is valahogy nem a térben, hanem azon kívül, mint ahogy a csillagok is téren kívül vannak, s majd csak ezután kezd lassan felbontani (mármint a fényt), átbocsátani saját prizmáján, hogy meglássa benne a spektrum összes színeit.”¹⁴

A lámpaalakú fényből elkülönül a lámpaüveg, majd amikor a szem hozzászokik, „nem a sötétet, hanem a fényt”, látja azt is, hogy a lámpaüveg kormos, hogy a petróleumlámpa kerek tükrében, „szinte valószerűtlenül, mégis valóságosan”, a láng ikertestvére látható. A szellem itt a látvány ellen dolgozik, nehezen veszi tudomásul a látszat létét, amint nehezen veszi tudomásul, hogy a fehér vázát, homokórát fekete háttér előtt ábrázoló rajz a *Fövenyóra* prologusában¹⁵ valójában két egymással szembe forduló, egymással identikus profil, a homokóra pedig üresség, *látszat* csupán.

A szem, miután hozzászokott a fényhez, felfedezi magának a petróleumlámpa fényében vibráló szobát, s ebben a szellem most már segítségére siet: kiegészíti, konstruálja és értelmezi azt, ami a szem előtt a pislogó láng fényében kibontakozik.

*

A látás értelmezésének a történetében a 18-19. század fordulóján történt mindmáig ható, fontos változás. Korábban úgy tartották, hogy a látás a látható külvilág pontos megjelenítője; nem kevesebb, de nem is több annál. A *hiszem, ha látom* mondás ennek a hitnek a mindmáig élő lenyomata. Goethe *Színtana*, illetve Schopenhauer *Über das Sehn und die Farben*¹⁶ című munkája nyomán viszont tudományos konszenzussá vált, „[...] hogy a látás mindig a megfigyelő testéhez tartozó elemeknek és a külvilágból érkező adatoknak a felbonthatatlan összessége.”¹⁷ A percepció nem objektív, a látványt, mint *formát*, a megfigyelő teremti önmaga számára annak alapján, ami a valóságból, mint *médiumból* eléje tárul. A percepció individuális voltából következik, hogy esetenként olyat is látni vélünk, ami nem létezik, máskor viszont nem látjuk azt sem, ami ténylegesen jelen van.

¹² Uo, 10.

¹³ Uo, 10.

¹⁴ Uo, 10–11.

¹⁵ Uo, 12.

¹⁶ In: Uő: *Kleinere Schriften*. Zürich [Haffmans Verlag] 1988, 633–728.

¹⁷ Jonathan Crary: *A megfigyelő módszerei. Látás és modernitás a 19. században*. Budapest, Osiris K, 1999, 87.

Mindez kiterjeszthető más érzékszervekre, az érzékelés egész területére is.

A befogadó az öt körülvevő formákat olyan kommunikációs médiumokként érzékeli, amelyek továbbformálásra várnak. Nem is érzékelheti őket másként, következésképpen nem tehet mást, mint hogy a kommunikációs médiumok laza és áttekinthetetlen komplexitását redukálva megalkotja a világ önmaga számára pillanatnyilag érzékelhető formáját. A redukción kívül maradt komplexitás azonban nem vesz el: máskor másképpen redukálható médiumként továbbra is rendelkezésre áll. Lehet belőle újabb formákat képezni, de a komplexitás egészét, a médium végtelenségét maradéktalanul magába foglaló formát sohasem.

A létrehozott forma éppen ezért sohasem ad igazi elégedettségre okot. Termékeny elégedetlenségre annál inkább: a formának a médium teljességéhez képesti töredékessége (melyet a legzártabb, leginkább lekerekített formák sem leplezhetnek el) arra ösztönöz, hogy a médiumból újabb és újabb formákat hozzunk létre: ugyanazt újra, másként.

Az epika Danilo Kiš számára folyamatos formaképzés, a rendelkezésére álló anyag mindig megújuló történetekké alakítása. Végtelen utazás végtelen tájon, melynek nincsen és nem is hozható létre a biztos menetrendje. Az apa, aki hisz a menetrendben és létrehozza grandiózus művét, a mindenkor *menetrend* bizonytalanságát saját bőrén kénytelen megtapasztalni; alakja ezért válik sok tekintetben Don Quijotééhoz hasonlatossá.

„Noha mind ezen a vonalon (Újvidék–Budapest), mind pedig más vonalakon többször is megtörtént már, hogy ilyen vagy olyan okból nem kapcsoltak a szerelvényhez étkezőkocsit, s ő emiatt étlen-szomjan marad (empirikus megismerés), kitartóan és ostobán mégis mindig jobban hitt a menetrendnek – amelyben a szerelvény száma mellett ott hivalkodott a keresztbe fektetett kés-villa heraldikus jele – mint annak, amit a saját kárán ismételtén maga tapasztalt.”¹⁸

Lehet-e tehát a világot másként megélni, mint nem létező, de lehetséges világként?

Danilo Kiš életművé alakult családtörténeti nyomozása erre a kérdésre egyértelmű *nem*-mel válaszol. A világból számunkra annyi valóságos, amennyit történeteinkbe foglalunk és úgy valóságos, ahogyan lehetséges történeteinkbe foglalhatjuk őket. Álmodta-e Eduard Sam a kutyák támadását vagy megtörtént-e vele, s ha igen, úgy történt-e, ahogyan a *Kert*, *hamuban* szerepel, vagy a *Fövenyóra* leírása a hiteles – éppen úgy nem eldönthető kérdés, pontosabban fogalmazva nem *jó* kérdés, mint az, hogy a rajz homokórát vagy egymással szembe forduló, egy a kettőben arcot ábrázol-e. És ha sikerül megteremteni az elbeszélés külső nézőpontját, ahonnan a kérdés eldönthető, akkor e döntés is a létrehozott lehetséges világ részévé válik.

Ezért lesz az epika Danilo Kiš számára folytonos úton lét és ringatózás. Vonaton és hajón, hajóutazásként vonaton, a mélybe süllyedt Pannon tengeren.

*

„Vajon ahhoz, hogy az ember epikus legyen, vagyis kitartó, türelmes utas, nem kell-e metafizikusnak lennie?”

Ezt a kérdést Radomir Konstatinović fogalmazta meg *Hol van Tolsztoj?* című írásában, mely magyarul abban a kis kötetben jelent meg 1968-ban, amelyet jugoszláv szerzők esszéiből a budapesti Európa Kiadó számára¹⁹ Danilo Kiš válogatott és látott el utószóval.

¹⁸ *Fövenyóra*, 301–311.

¹⁹ *A csönd elemei. Mai jugoszláv esszék*. Ford. Sztepanov Predrag. Válogatta és az utószót írta Danilo Kiš. Budapest, Európa K., 1968, 111–135.

Idézem tovább Konstantinovič -ot:

„Az élet mozgás: Tolsztoj stílusában így folytathatnók: *A mozgás szeretet, a szeretet történet: az élet történet.* Tolsztoj, amíg mint irodalomról beszélünk róla, nagy szerető.”²⁰

Az utolsó mondat másként, tőlem: *Danilo Kiš, amíg mint irodalomról beszélünk róla, nagy szerető.* De mert nem kívánok a hasonlóság kiemelése által a különbség elfedésének Danilo Kiš által kárhoztatott csapdájába esni, gyorsan hozzáteszem: amíg Konstantinovič interpretációja szerint Tolsztoj számára az epika tétje a világ értelmének a megismerése volt, addig Kišnél az ábrázolhatóság metafizikai problémájának az ábrázolása a tét.

„Odüsszeusznak meg kellett érkeznie valahová, kellett, hogy utazásának célja legyen. Utazni anélkül, hogy hinnénk e célban, a minden e kiindulópontjában, és csak utazni, vajon lehetséges-e?”²¹ – teszi fel a kérdést Konstantinovič, melyre – gondolatmenetének intenciója szerint – Tolsztoj nyilván *nem*-mel válaszolna. Konstantinovič maga azonban engedékenyebb:

„Utazás az utazásért, ez is sajátos cél, mely lehetővé teszi az utazást, a mozgást.”²²

Ez a sajátos cél azonban már nem Tolsztoj, hanem a tolsztoji nagyepikáról lemondani kénytelen, az ábrázolhatóság problémájával szembesülő, modern író célja. Az íróé, aki a metrend formájának instabilitásával szemben felismeri az utazás médiumának stabilitását. Aki a családtörténet formáinak instabilitásával szemben ráérez a családtörténet médiumának stabilitására, és felismeri a létrehozott formák újabb formák médiumaiként való újrahasznosításának lehetőségét és kényszerét. Gyimesi Timea megfogalmazásában: „Minden új szövege: új formakeresés, ezért a korábban kihordott forma soha nem válik az új öntőformájává.”²³

Szerelés, szétszerelés, mással társítás, másként összeszerelés.

A homok formátlan stabilitása, a homokórába zárt homok formájának ideiglenessége.

Korai bánat, Kert, hamu, Fövenyóra.

Lant és sebhelyek.

²⁰ Uo, 119.

²¹ Uo, 113.

²² Uo, 113.

²³ Timea Đimeši (Gyimesi Timea) *Kiš-slike*. In: Rukovet 1–4/2011, 86.

GYIMESI TIMEA

Kiš-képek

Danilo Kiš esszéit, interjúit olvasva feltűnő az a kritikus és önkritikus hang, amellyel elvet, elhárít minden bevett, az irodalmi hagyományok által kanonizált témát, formát és eljárást. Óva int a sztereotipikus gondolkodástól, látásmódtól és kliséktől. „Dobd félre a rád kényszerített irodalmi iskolákat!”¹ – fogalmaz a *Tanácsok a fiatal íróknak* egyik felszólításában. S hogy mennyire következetes ebben az „öncenzúrázó”² törekvésében, jól mutatja az a tény is, hogy saját műfajait, formáit, saját képeit sem fetisizálja. Minden új szövege: új formakeresés, ezért a korábban kihordott forma soha nem válik az új öntőformájává. Danilo Kiš gyanúval él a szellem készen kapott képei iránt, ahogy saját képeit is folyton vizsgálat alá vonja, ironikus eltávolítás tárgyává teszi. Ebből a perspektívából nézve még összetettebbnek mutatkozik a rá jellemző tényszeretet, a tömörséggel párosuló komplexitásigény, *A holtak enciklopédiájában* kikristályosodó enciklopédikus elve, amelynek alapja a differenciálás. Ugyanis a gondolkodás képének kritikája, amely alkotói eljárásának lényege, végső soron nem más, mint a differencia elvének kiterjesztése mindenre, amit hagyományosan oszthatatlannak, végérvényesen egytermészetűnek tekintünk.

E módszeres gyanakvásában, amit joggal nevezhetünk filozófiainak, nincs egyedül. A ’70-80-as évek Franciaországában akár találkozhatott volna azzal a Gilles Deleuze-zel, aki 1962-ben Nietzsche, majd 1964-ben Marcel Proust kapcsán nevezi a filozófia egyik legalapvetőbb feladatának a *gondolkodás képének kritikáját*.³ Ez a találkozás tudtommal nem következett be, ami sajnálatos, hiszen Danilo Kiš nemcsak képkritikájában (irodalomszemléletében) mutat virtuális affinitást Deleuze filozófiája iránt, de neve méltán kerülhetett volna Kafka, Michaux vagy Borges neve mellé Deleuze valamelyik könyvében.

Ebben a tanulmányban a gondolkodás dogmatikus képének kritikájából kiindulva a Bergson – Deleuze – Danilo Kiš vonal mentén kirajzolódó képalakulatokat vizsgálom.

A gondolkodás dogmatikus képétől való ösztönös idegenkedése mellett, vagy éppen annak dacára, Danilo Kiš számára a kép emlékképként és a maga konkrét tárgyiségében is igazi kihívást jelent az alkotás folyamatában. Gabi Gleichmann-nal készült *Élet, irodalom*⁴ című beszélgetésben a családtörténet konkrétumainak felelevenítése kapcsán többször hangsúlyoz-

¹ Danilo Kiš: *Kételyek kora*, Pozsony–Újvidék, Kalligram-Fórum Kiadó, 1994, 132. (ford.: Piszár Ágnes)

² Danilo Kiš: *Cenzúra/öncenzúra*, in *Kételyek kora*, 133–137. (ford.: Borbély János)

³ Vö. a gondolkodás képének kritikájáról: Gilles Deleuze: *Nietzsche és a filozófia*, Budapest, Gond Alapítvány–Holnap Kiadó, 1999, különösen *A gondolkodás új képe* c. fejezet, 161–174. (ford. Moldvay Tamás; francia eredeti: *Nietzsche et la philosophie*, Paris, PUF, 1962); Gilles Deleuze: *Proust*, Budapest, Atlantisz kiadó, 2002, (ford. John Éva; francia eredeti: *Proust et les signes*, Paris, PUF, 1964.); Gilles Deleuze: *Différence et répétition*, Paris, PUF, 1968.

⁴ *Kételyek kora*, 12–33 (ford. Borbély János)

za, hogy képekben gondolkodik. Az emlékeket firtató kérdésre rögtönöz is egy eseménylajstromot, amely felvillanó emlékképek rendezetlen egymásutánja, amolyan virtuális fényképalbum. „...mindenféle képek, mintha régi képes levelezőlapok között turkálnánk....”⁵ Ezeknek az időtől és helytől függetlenedő képeknek, vagy, ahogy ő fogalmaz, „filmkockáknak”, „kölyökkutya”-képeknek „keretet” a mozgás adhat, a filmszerűség, s általa a „képsor felgyorsul, mint a mozivásznon”⁶.

A képkötés igénye és szüksége a valódi kép (fénykép) és az emlékkép hiányából fakad, azaz egyfajta negativitás, ahogy hiány maga a családi történet és az apa figurája is.

„Ez az apa, aki Eduard Sam vagy E. S. néven jelenik meg a könyveimben, idealizált projekció, melynek semmiféle szilárd, homogén realitás és emlék nem állt útjában. Ennél fogva kétszeresen negatív figura: abban az értelemben, hogy nincs jelen, és mint irodalmi hős is.”⁷

Ez a negativitás a kísérletezés hallatlan potenciáljával bír: az „álomkönnyű”, „álomtörékeny” anyagból „sűrű”, „súlyos” „megszépített” képek állnak össze, hogy azután az írói masinéria később felszabadíthassa őket az (kép)értelmezés kényszere alól. Szemben áll egymással interpretáció és experimentáció. Míg az értelmezés lezár (értelmezünk, képet alkotunk valamiről: Eduard Sam, a zseniális, a neuraszténiás, az apostol, a látnok, a futóbolond..., mindenképpen „eszményi irodalmi anyag”), a kísérletezés a tapasztalás új képeihez vezet. S ha ezzel eljuthatunk is valamiféle felismeréshez, megértéshez, az éppen a kép imitatív, ikonikus jellegének megkérdőjelezése: annak felismerése, hogy a kép nem azt mutatja, amit ábrázol. A képkritika tehát szükségszerűen vezet reprezentáció-kritikához, azaz a valóságábrázolás minden formáját elvető esztétika megfogalmazásához. Ily módon a hiányzó családtörténet, illetve apakép nem pusztán a múlt rekonstruálása, az „üresség”, a hiányok kitöltése és megértése okán fontos, hanem mert az általa rajzolt új kép a művészet, s különösen Danilo Kiš művészetének virtuális, az eljövő írások lehetőség-feltétele. Innen válik beláthatóvá, miért nem lehet megkerülni a „családi cirkuszt”, vele vagy benne a lágerrel, de az is, miként lehet benne a későbbi *A holtak enciklopédiája* a *Fövenyóra* virtuálisában.

Danilo Kiš életművén belül szokás elkülöníteni a családi triptichont, amely csak a *Fövenyórával* (1972) válik végleg teljessé, lezárttá. Sokan úgy gondolják, hogy a tökéletes forma iránt elkötelezett írónak nem sikerült megfelelő formára találnia a *Kert, hamu* (1965) hagyományosabb időregényében, amelyben az apa, Eduard Sam története a kisfiú, Andi nézőpontjából bontakozik ki egyes szám első személyű elbeszélésben. Maga Kiš radikálisabban fogalmaz: a „Korai bánat – Kert, hamu – Fövenyóra [...] kölcsönösen megsemmisítik egymást. A Korai bánatot tartalmazza a Kert, hamu, azaz lenullázza, és mindkettőt magába foglalja a harmadik, a Fövenyóra, tehát úgyszintén lenullázza!”⁸ A *Korai bánat* és a *Kert, hamu* képei és vonalai tehát tudatos vagy kényszeres módon egymásba lettek forgatva, időrendszereik és tereik egymás-

⁵ Uo, 16.

⁶ Uo, 26.

⁷ Uo, 21.

⁸ Danilo Kiš: *Po-etika, második könyv*, idézi Radics Viktória: *Danilo Kiš pályarajz és breviárium*. Budapest, Kijárat K., 2002, 208.

ba lettek hajtvva. Így a *Fövenyóra* ráncában, hajtásaiban, azaz az általa rajzolt képben benne rejlik minden eddigi anyag és forma, amely az apa-alak, illetve a családi kép megteremtéséhez összegyűlt. Mindez azt sugallja, hogy nem lehetett megspórolni a *Korai bánat* és a *Kert, hamu* nyelvi természetű, formai, szubjektumbeli és időtapasztalatát. Mindenképpen konstruálni kellett egy figurát, a „galvanoplasztika” segítségével arcot, alakot adni neki, emlékképekkel és élvonalakkal. Radics Viktória idéz az 1965-ös interjúból:

„A *Kert, hamu*ban megszépített emlékeim vannak, a megszépített apám, a híres Eduard Sam, a megszépített anyám, a megszépített nővérem, a megszépített énem. Ha nincs az a megszépítés, mi maradt volna az életemből. Meg akartam mutatni, hogyan menti magát az ember a semmitől: hazugsággal....”⁹

A *Kert, hamu*ban összeálló kép tehát „hazug”, noha – mint azt Kiš az interjúban mondja – „mély meggyőződése, hogy az én vagyok, hogy az az én apám, az én anyám, az én nővérem...”¹⁰. A „hazugság poétikájának”¹¹, vagyis annak az esztétikai szemléletnek, amely gépiesen pontos történetekké galvanizálja azt a semmis anyagot, amely Danilo Kiš rendelkezésére állt, a *Fövenyóra* vet véget. Az „aranyozás” lehulltával láthatóvá válnak a régi repedések, sőt, új hajszálrepedések, új rajzolatok, új képek keletkeznek. Ebben a képalkotó munkában egészen messze jut a *Fövenyóra*.

Radikálisan tényszerűen fogalmazva és nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy míg a *Kert, hamu* mozgás-képeket, addig a *Fövenyóra* idő-képeket hoz létre.

De mi is a mozgás-kép?

Gilles Deleuze filmről szóló két könyvében¹² Henri Bergson filozófiájának három tézisét dolgozza össze a mozgás-kép, illetve a háború után megjelenő új képfajta, az idő-kép fogalmának megalkotásakor. A kétféle kép közti különbség a képnek az időhöz való viszonyában ragadható meg. Míg a mozgás-képben az idő csak indirekt, közvetett módon jelenik meg, mintegy a vágás következményeként, s valódi természete ily módon rejtve marad, addig a szenzomotoros, percepciók láncolatától függetlenedő idő-kép nem akciók-reakciók sorozatát ábrázolja, hanem közvetlenül magát az időt mint tartamot, amit Bergson az emlékezettel azonosít. Azáltal, hogy szakít az idő és tér párhuzamosságának, a térfogalom időre való alkalmazásának hagyományával, Bergson rámutat arra, hogy a mozgás, mivel cselekvésre utal, alapvetően időbeli. Ugyanakkor a pillanat mozdulatlan vágásként, a pillanatok egymásutánja pedig diszkrét szegmensek mindig jelen idejű lineárisan konstituálódó idősoraként mutatkozik. Ez viszont nem azonos az ember időtapasztalatával. A megélt idő ugyanis heterogén és dinamikus sokaság, amit csak a tartam mint kiterjedés tud bennfoglalni. A mozgás nem lehet tehát a mozdulatlan időpillanatok szukcessziója, csak a tartam valamely mozgó szelete, a rajta lévő időelemek folyton dinamizálódó sokaságával.

⁹ Uo, 147.

¹⁰ Uo, 147.

¹¹ Ivana Milivojević-ot idézi Radics, *i.m.*, 146.

¹² Gilles Deleuze: *A mozgás-kép, Film 1.; Az idő-kép, Film 2.*, Budapest, Palatinus filmkönyvek, 2008. (ford. Kovács András Bálint; francia eredeti: *Cinéma 1 - L'image-mouvement*, Paris, Ed. de Minuit, 1983, *Cinéma 2 - L'image-temps*, Paris, Ed. de Minuit, 1985.)

A mozgás-képben, amely végső soron szenzomotoros akciók és reakciók racionális vágásának totalitása, a képek egymásra következése, maga a kompozíció hordja ki járulékosan és szukcesszíven az időt. Mivel azonban az emlékek a tartamhoz kötődnek, a mozgás-kép keltette idő nem tud a *tiszta emlékezet*hez férközni. Akkor mit tesz?

Az emlékezés közös útjain jár, néha új csapásokra téved, s eközben felismeri azokat a habitusokat, amelyekben motorikusan, azaz testi mechanizmusok révén az emlék megőrződött. S valóban, az emlékezés eme útjain jár-ke, botorkál, álmodik és ébred halálos szorongatottságában Andreas Sam. A klasszikus időregénynek tartott *Kert*, *hamuban* Danilo Kiš kettős perspektívát teremt – a gyermek és a felnőtt író nézőpontját –, de minden értelemadás az el-sőhöz igazodik, e nézőpontból válik az alak megrajzolttá vagy marad éppen elnagyolt. Vagyis egy prousti perspektíva, a gyermek-felnőtt tér- és időtapasztalatának differenciája teremti meg azt a bonyolult és rendkívül esendő, egyszerre reális és irreális apa-képet, amelynek pontosan e skizofrén vonal lesz minden tulajdona. A szökésnek e furcsa, molekuláris vonalát a még gyermek „fiatalember” mintha belátná, de megtapasztalni, vele-szökni nem tud, csak polifon regényformában reterritorializálódik a skizoképen. Radics Viktória méltán utal – noha csak a *Fövenyóra* kapcsán – Francis Bacon önarcképeire.¹³

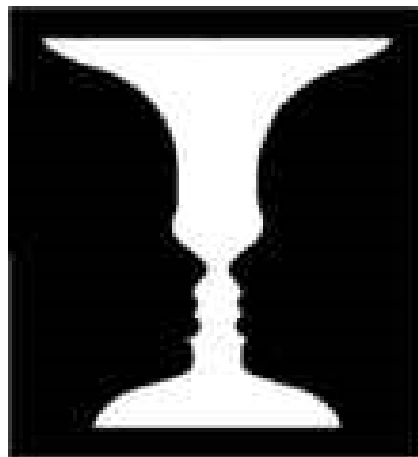
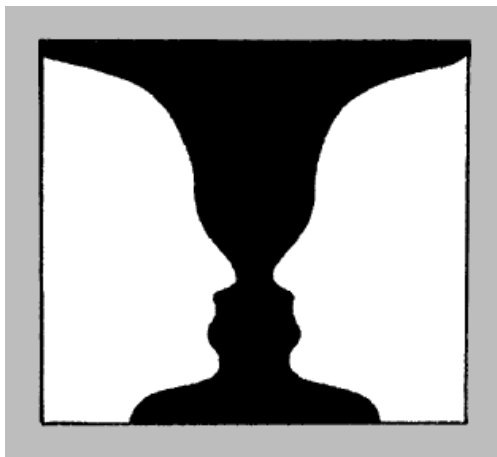
A gyermeki emlékezés racionális vágásai, még az álomban is, az apát mindegyre az igazság rendjébe illesztik vissza. A történet e perspektívából lesz képtelen, „hazug”, galvanoplasztizált, merthogy totalizálni akarja a képet. Paradoxnak tűnhet, de nem az apa folytonos úton levése, mozgása, el- és feltűnései alapozzák meg a mozgás-képet, ahogyan az egy hagyományos regényben lenni szokott. Kiš szemlélője sokkal finomabb, összetettebb módon érzékel. Nem csupán lát: haptikusan tapasztal. Így nemcsak a végtelenségig sűrített affekció-képet érzékeli, de észreveszi, saját testével érzi a szétterülő, végtelenségig dilatált percepció-képeket is, amelyek a halálfélelemmel való küzdés ritmusára az egész regényt végtelenbe tartó menet-öltés *en abyme* szerkezetével látják el. Teljesség, totalitás tehát sohasem a képen belül keletkezik valami feltárulkozó értelem-egészben, hanem szorosan a képalkotás technikájához kötődően a vágás, az ébredés, az arany „ráma” és a nézőpont kijelöléseivel. Ezek együttese nyújtja a világnak, s benne a deliráló nomád apának azt a hiányzó racionálét, amely a gyermek és felnőtt „fiatalember” számára valami képet, nyitott és mindig nyíló totalitást nyújt, mint minden szenzomotoros elven működő mozgás-kép.

Egészen másként működik a *Fövenyóra*. Benne minden korábbi *anyag és emlékezet*, minden megvan. Sőt minden többszörösen. Nem csak az apa-tömbök, nem csak Auschwitz, a „családi cirkusz” tömbjei, de a felnőtt narrátor *leendései*, s azok a korábbi dokumentumok, képek, műfajok és formák is mind többszörözve, folytonos működésben, amelyekben ez az anyag és emlékezet valaha már összeállt és még összeállhat, például *Borisz Davidovics síremlékévé*. Míg a *Kert*, *hamu* emblematikus képe, az anya katedrálisra emlékeztető SINGER varrógépe, a *Fövenyóra* mátrixa egy sajátos időmérő eszköz, egy homokóra, amelynek működése – szemben az idő folyásának mechanikus mérőeszközeivel – nem automatikus. Mindkettő, a SINGER és a homokóra is az alkotás – az írás és az olvasás – alakzatai. Míg a SINGER (a „szépítőgép”) lineáris láncolattal végtelen sorokat ölt, addig a fövenyóra véges mennyiségű homokszemet, kristályokat perget, határtalanul. Danilo Kiš szintén tisztában van könyve címének emblematikus jellegével:

¹³ Radics, i. m., 203.

„Úgy érzem, a *Fövenyóra* mint *techné* tökéletes, hézagtalan; az egész *Fövenyóra* egy hasíték, és ez a rés az a »szűk kapu«, melyen át be lehet jutni a könyvbe, ez a hasíték a »tökéletessége«, a zártsága, nem-aktuális és hibrid volta. Maga a *peščanik* szó is, minden jelentésében, voltaképpen a hasadék metaforája: mint homokkő, geológiai rengések és hasadások terméke, mint homokóra olyan rés, melyen át az idő homokja pereg...”¹⁴

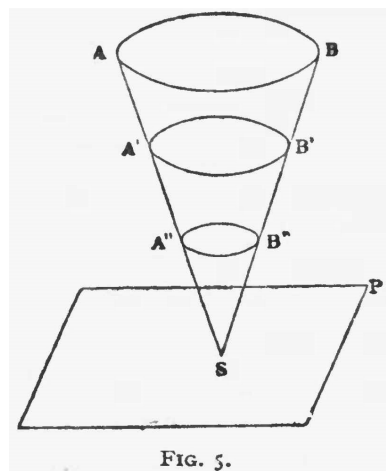
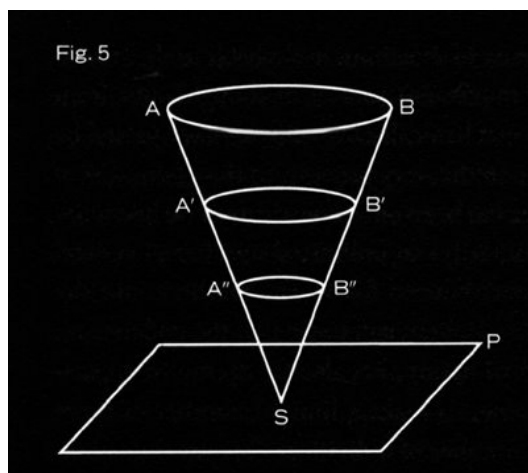
Az idő tehát mindig új és új formát ölt, alakzatot rajzol, s hogy milyet, a véletlen műve. A megfordítás lendülete, az *életlendület* (*élan vital*) minden esetben másként aktualizálja a homokszemeket. Hiába zárt maga a gépezet, a homokóra hasítottságával a változékonyság, a multiplicitás és a határtalanság *par excellence* kifejezője. Mi több, e sajátos, Danilo Kiš-féle Rubinváza *rajzolatban* a gondolkodás képe kritikájának rendkívül tömör kifejezése is, hiszen képként figyelmeztet a képalkotásban rejlő dogmatizmus potenciális veszélyére. A homokóra – ha jobban (?) vagy másként (?) vagy máskor (?) nézzük, nincs is, hiszen csak optikai csalódás. Hiány, mely egy pillanatra hol a hasadék felett egymást kereső két arcélt, hol a vázát, hol a kelyhet láttatja, hogy így, immár szem elől veszve szabadulhasson a kép látszatának illúziójától... A *fövenyóra* nemcsak a múltó képe, hanem igazi idő-kép, amely az aktuális/virtuális szüntelen játékból él.

Henri Bergson az *Anyag és emlékezet* című 1896-os könyvében matematikai ábrákhoz folyamodik az emlékezet komplexitásának leírására. Egyik leghíresebb ábrája egy csúcsára állított kúpot formál¹⁵.

¹⁴ Uo, 196–197.

¹⁵ Lásd Henri Bergson: *Matière et mémoire*, Paris, PUF, 1939, 181.

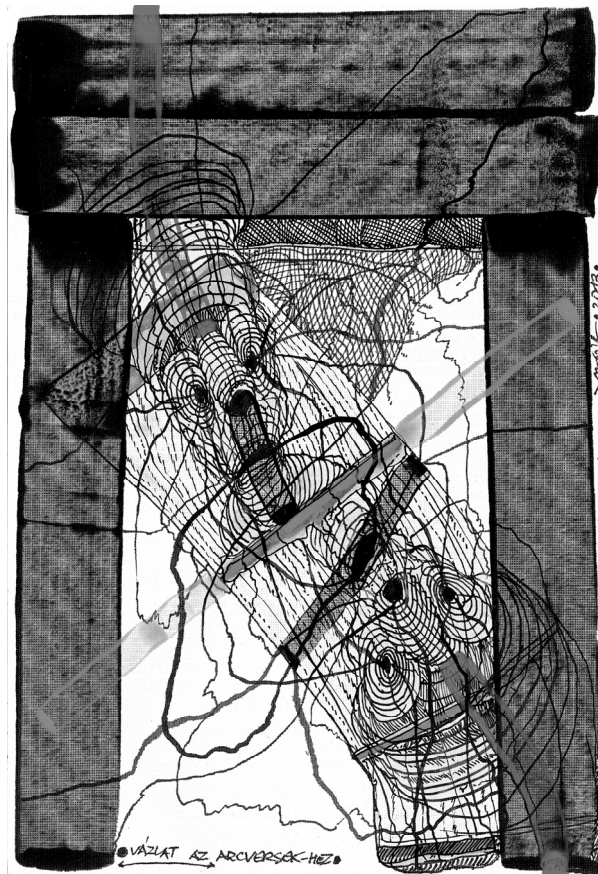
A csúcsára állított kúp a homokóra felső, homokkal teli részének felel meg. Bergson ábráján a kúp, az a térfogattal rendelkező test, amelyben a múltbeli emlékképek helyezkednek el. A kúp minden korábbi és minden jövődő idő oszthatatlan tartama. A csúcstól (S) legtávolabb eső síkszeleten (AB) helyezkedik el minden múltbeli emlék, a tiszta emlékezet, a maga totalitásában. Ha különféle magasságokban síkszeleteket vágunk a kúpban, először a tiszta emlékezettel párhuzamosan (pl. A'B'; A''B''), majd attól akár eltérő síkokban (pl. A''B'; A'B'...), akkor minden egyes síkon saját múltunkat, emlékeinket láthatjuk viszont, mindig más-más domináló emlékekkel, más „csillogó” ponttal, más összeállításban, eltérő fénypontok vonzásában. A csúcspanban, azaz a jelen pillanatában – amely végső soron a múlt leginkább összesűrített pontja – éppúgy benne foglaltatik minden emlék, mint a csúcstól távolabbi síkokon, csak rendkívül összesűrített módon. A kúp dinamizmusát az emlékmorzsák kétféle mozgása adja: egyfelől a rotáció, amely a kúpszeleteken belüli emlékpontok közül az aktuálisan leghasznosabbat igyekszik felszínre hozni, másfelől a transláció, a cikcakkoló mozgás, amelynek segítségével az éppen aktualizálódó emlék az egyik kúpszeletről a másikra vándorol.

Gilles Deleuze szerint Bergson az emlékezet, a tartam és mozgás hármának egymásra vonatkoztatásával tulajdonképpen az idő-kép fogalmát dolgozta ki. Bergson világossá tette, hogy az emlékezet nem a jelennek a múltba történő regressziója. A pszichológia és minden pszichologizáló műfaj legnagyobb hibája az, hogy az aktuális jelenből kiindulva keresi a múltat: az emlékképet elszakítja a tiszta emlékezettől, megjeleníti, holott a múlt koegzisztál az éppen múltó jelennek, egyszerre jelen és múlt idejű. A tartam ez a múlt-együttes, ez a virtuális múlttömb, amelyből mindenkor kiválhat, aktualizálódhat valami. Tehát a múlt paradox módon sohasem szűnt meg jelennek lenni, megjelenik, jelen van az éppen múltó jelenben, mint virtuális.

Gilles Deleuze a háború utáni filmművészetben fedezte fel a képalkotásnak azt a módját, amelyben az idő nem rendelődik alá a mozgásnak, hanem éppen felszabadul a szenzomotoros (krono-logikus) kötések alól. Ha nincs ilyen kinetikus kötés, akkor az időt (tartamot) ábrázoló kép nem válik automatikusan az igazság függvényévé. Az Újhullám, az olasz neorealizmus, Godard és Danilo Kiš által is oly sokra értékelt Alain Resnais filmjeiről van szó: fil-

mekről, amelyek szembesülnek a háború utáni világ felfoghatatlan, racionalizálhatatlan, interiorizálhatatlan valóságával, Hirosimával és Auschwitzcal, s mindezt irracionális vágásokkal, hamis illesztéssel fejezik ki. Talán ennek fényében érthetjük meg azt a paradoxont, hogy míg a racionális vágás a „hazugság poétikáját” alapozza meg a *Kert*, hamubeli „galvanoplasztika” segítségével, a *Fövenyóra* narratív hamis illesztései – a teljesen eltérő stílusú és nézőpontú prózaegységek alternálásával – virtuálisan az igazmondás szédítő lehetetlenségét hordozzák.

S hogy miként lehetséges létrehozni mindazt prózában, a szó eszközével, amit Deleuze filmek képei kapcsán észrevételez, hogy miként működik Danilo Kiš monása, annak leírása számomra a tulajdonképpeni feladat, az igazi kihívás.

VÉGEL LÁSZLÓ

Kiš űr gesztusai

(1)

Hónapok óta érthető szorongás kerít hatalmába, de ugyanakkor érthetetlen tartózkodás vesz erőt rajtam arra a gondolatra, hogy Danilo Kišről írjak, talán ezért is mondtam le egymás után a különböző rokonszenves Kiš-tanácskozásokat, mert úgy találtam, hogy előről kellene átgondolni a Kiš-kérdést, nem miatta, hanem magam/magunk miatt, hiszen a közös világban annyi dolog történt velünk, hogy újra kellene olvasni a benne megszületett műveket, e nélkül nem lehet tovább olvasni az újakat, vagyis ugyanaz a *korszerűtlenség-sokk* ébred fel bennem, mint mindig, ha alapjaiban nem tisztázott, ám részleteiben túlértelmezett, túlmagyarázott szellemi helyzettel találom magamat szemben, amelynek a jellemzője, hogy a dolgokat, az embereket, a gondolatokat csak saját ártatlanságunk, érdemeink, kiválóságunk bizonyítása érdekében ismerjük fel, azzal a krédóval, hogy jobbak vagyunk korunknál, amelyben élni vagyunk kénytelenek, tehát magától értetődően áldozatai leszünk annak a közép-kelet-európai intellektuális skizofréniának, amely nem a közjót tarja a legfőbb értéknek, hanem a szabadság zárt formáit, amelyek láttán jajveszékelve dörömbölni lehet, s ez alapvető irodalmi élményként döntően meghatározta, és ma is meghatározza, a piszkos mindennapokat elutasító érvelések jellegét, amit mi sem példáz jobban, mint a hetvenes évek egészen szélsőséges balkáni hermetizmusa, illetve annak dicsőséges pártállami művirágai, éppen ott, ahol létét egy belső feszültség feltételezi, vagyis ahol az abszurditása a legnagyobb, szóval a *diskurzus hatalmába való menekülés itt és most, itt és tegnap* arra figyelmeztet, hogy a kibékíthetetlen ellentmondásoktól szenvedő balkáni a Nárcisz agresszíven magához idomítja az ellentétek minden pólusát végigjáró és végigszenvedő, tehát ezt a világot nem lesajnáló, hanem biblikus pontossággal ábrázoló, autonóm szintézist teremtő Kišt, azzal, hogy könnyelműen elhelyezi őt a bensőséges, a büntudat nélküli harmóniában, vagyis kimenekíti az élet és a szellem feloldhatatlan ellentmondásából, aminek hála, pompás alkalom születik a kifinomult bensőségesség szellemi demonstrálására, hogy mindinkább előtérbe helyezze a balkáni világtól *elszigetelt*, az európai nosztalgiákba elmerülő kívülállót, holott egyre nyilvánvalóbb, hogy ez az életmű éppen azzal emelkedik ki a többi hasonló szemléletű író művei közül, hogy szinte enciklopédikus módon fogalmazta meg azokat a stigmákat, azokat az emberi szituációkat, amelyekben az individuum feladja individualitását, szabadságát, s menthetetlenül elmerül azokban a kollektív képzetekben, amelyek meghatározták az életünket. A Kiš-jelenség bozontos hálója, pontosan ugyanolyan, mint a szétszagott háló, amelyben vergődünk, de valójában úgy teszünk, mintha nem a vergődés lenne a fontos, hanem a háló, amelyet vergődésünkkel rejtegetünk, végeredményben tehát a Kiš-téma a hálónk egy szemét képezi, amelybe belegabalyodva akaratlanul is a kelleténél jobban leleplezzük magunkat a *szemérmetlenül és botrányosan művészkedő* korunkban, ebben a háborús eszképzismusban, tehát ha Kišről szólunk, akkor lehullnak azok a szellemi fátylak, amelyekkel a korszerű, a mindent felfaló és elfogyasztó szemérmetlenség előtt szemérmesen rejtegetjük legfontosabb gondolatainkat, a fá-

tyolos beszéd arra jó, hogy ne értsenek előkelően félre bennünket, ne legyünk egy divatos hermeneutikai csel áldozatai, ez a szorongás már akkor felébredt bennem, amikor Danilo Kiš meghalt, s a lakásomban csörögtek a telefonok, soha többé nem csörögtek annyit, utólag úgy tűnik, *a hullafoltok már látszottak*, az akkori Jugoszlávia *haldokolva* vett búcsút az utolsó jugoszláviai írótól (szívesen vállalta Kiš ezt a jelzést ugyanis, amelytől a nagymenők most úgy menekülnek, mint a pestistől), különböző városokból hívtak fel, mert a szerkesztők azt gondolták, hogy barátok vagyunk, habár ennek nem volt alapja, mert nem voltunk barátok; egyébként is, Danilo Kiš annyira *szemérmes ember* volt, hogy a legjobb barátait mindig valami irodalmi térben helyezte el, és úgy is viszonyult hozzájuk, az irodalmi tér volt nála a szemérmesség gyógyírja, röviden: döntő különbséget tett a barátság és a pajtáskodás között, az utóbbira hajlandóságot mutatott, az előbbiről mélyen hallgatott; ezt külön szeretném hangsúlyozni most, amikor mindenki azzal dicsekszik, hogy barátja volt; egyszeriben az is barátja lett, aki véletlenül egy kávéházi asztal mellett találkozott vele, vagy szerződést írt alá vele, mert tudnunk kell: Danilo Kiš bizony eléggé ki volt szolgáltatva azoknak, akiknek joguk volt szerződéseket aláírni, de abban a pillanatban, amikor meghalt, mindez elfelejtődött, arra kértek, írjak róla, én pedig, mint afféle íróember, írni kezdtem egy szöveget arról, hogy elmerül majd az a világ, amely őt kivetette magából, *s ez lesz az ő legnagyobb veresége*, de beláttam, nem megy, aztán pedig tudatosodott bennem: nem szabad, s az események gyorsan igazolták szorongásomat, akkor pedig végképp meggyőződtem erről, amikor kortársaim *per tu*-ba léptek művészetével, s csak úgy *ledanilózták*, csak úgy, afféle pajtáskodó módon, mintha privátjátékszer lett volna egy privát-irodalmi világban az, amit az a Danilo Kiš úr művelt, rokon-szenves, modern bohémnak tartották, *aki egy másik, képzeletbeli világban élt*, arra az álcára mutatgattak, amellyel ő elrejtette magát, azt az életet nevezték hitelesnek, amivel ő színlelte az életet, nem volt bohém, ezért nem nevezném Danilónak, hanem Kiš úrnak, szívesebben maradok ennél a megszólításnál, hiszen *ezt követeli hűvös eleganciája és tartózkodása; igen, a hontalanok rejtélyes zárkózottsága* jellemezte, ebben annyira következetes maradt, hogy még a *zárkózottságot is elrejtegette*, vagyis egy rokokós, jókedvet sugárzó álarccal leplezte azt a *gyilkos világosságot*, amely egyaránt jellemezte viselkedését, magatartását, életét és irodalmi stílusát, mindezek összefonódottságát; ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem vállalkozott a látványos irodalmi kísérletezésekre, a külsődleges modernizmusra, mert mélyen és belülről élte át a *modernizmus balkáni drámáját*, és kötelességének tartotta, hogy ezt a drámai anyagot tisztán, világosan és pontosan fejezze ki, a látásmód tisztasága kötelezte el a „dokumentumok” mellett, ezekkel a dokumentumokkal építkezve védelmezte a szöveget a szövegromboló szellemi szkepticizmustól, amely minduntalan esszéisztikus, reflektált világ felé irányította a figyelmét, ugyanez a *tisztánlátási szenvedély* őrizte a diskurzus hatalmának és a képzelőerő szabadságának egyensúlyát, ez védelmezte a stílus mesterkélt zűrzavarától, az erőszakolt többértelműségtől, mert elegendő teher volt az a többértelmű szituáció, amelyben élt, a létezés többértelműségét valóban *nem kellett megsokszoroznia*, ennek következtében emelkedett hangú, *komoly író maradt*, akinek nem adatott meg a groteszk abszurditás, a játékos hangvételi ironia, ez a formaelv most válik egészen világossá, most, amikor megmásíthatatlan tényként tárul fel előttünk, hogy széthullott ország *gazdátlan halottja* ő, éppen ő, az irgalmat nem kereső hazátlan, aki mindig az maradt, bárhol élt, bárhova ment, bárhol temették el; hontalan maradt, írnam, de megakad a tollam, most már azt sem szabad mondani, hiszen tele van az élet divat-hontalanokkal, akik elkonferenciáznak a hontalanság-

ról, ah, mit is mondana, ha mindezt meghallaná a szemérmes Danilo Kiš úr, bizonyára felkapna egy maréknyi földet és azt mondaná: *ez az én hazám*, de egy nagyon kis maréknyit venne magához, hogy ne keltsen vele feltűnést, hiszen attól menekült, ami bekövetkezett, halála után egyszeriben mindenki lelkendezik érte, egyaránt dicséri a mai szerbiai főideológus, mégpedig a francia kultúra modern szakszótárának alkalmazásával, azzal a szakzsargonnal, amely a közép-kelet-európai értelmiség második anyanyelve lett, éppen azért, mert saját világának fogalomrendszere már romokban hever előtte, a fogalmak, a szavak sokkal előbb összeomlottak, mint a rendszer, *a diskurzus lett a gigantikus Moloch*, tehát a rendszer hívei is egy másik nyelvbe kapaszkodtak, miközben feltétel nélkül lelkendeztek Kišért, aki, úgymond, *tiszta literátor volt, esztétika, esztétika* és semmi más, bizonygatják a hatalom előjogán, őket is meghihihette a Moloch bája; mondanom sem kell, így volt mindig ezen a tájon, *esztétika és semmi más*, húzta alá a hatalmi diskurzus, a hatalom előjogán, előzőleg azonban ez volt a kifogás ellene, hogy politizál, ezzel *zaklatták és vádolták a tiszta kezű literátorok*, amikor a hetvenes években megindították ellene a nagy hajszát, de lám, most minden visszájára fordult, mivelhogy ezt szajkózzák, azok is, akik állítólag a hatalom barbárságától menekültek, *esztétika és semmi más*, prédikálják, és egészen meglepő, hogy ilyen pontosan *egybeesik* a véleményük Kiš úrról, miközben ők is egészen értelmetlen nyelven nosztalgiáznak, habár el kell ismernem, s ez Kiš úr írásművészetének értékét bizonyítja, hogy – mivel ragaszkodott a pontos és világos mondatokhoz, nem veszett bele az experimentumokba, tehát nem nyújtott támpontot a stílus művelt bűvárainak a különböző vakmerő, rokonszenves és szofisztikus konstrukciókra – ha már a Kiš-könyvekre fordították az idejüket, amelyekkel mégis kellett valamit kezdeni, okos dolgokat is mondtak róla, de a legokosabbat azok mondták, akik nem akartak okosak lenni, ez persze főleg a halála utáni időszakra vonatkozik, mert amíg élt, addig mindenekelőtt az irodalmi establishmenttel került konfliktusba, ebben különbözött a többi közép-kelet-európai másként gondolkodó írótól, akik elsősorban a politikai erővel kerültek konfliktusba, ezért gyorsabban megvalósult az, amit megálmodtak, nem éppen úgy, ahogyan megálmodták, de mindezek után többé nem lázadhatnak olyképpen, ahogyan eltervelték a lázadást, ám Kiš úr az irodalmi hatalmakkal, a szellemi elittel került összeütközésbe, ezért csapta be maga mögött az ajtót, vagyis amíg a közép-kelet-európai másként gondolkodó írókat védelembe vette a független szellemi elit, addig Kiš úrtól az elit óvatos távolságot tartott, ha tovább élt volna, akkor sem adatik meg neki az – igaz – frövid ideig tartó ábránd, hogy hiteles szellemi fordulat tanúja volt, és aztán a másnaposság hatására rádöbbenjen, hogy közben felesleges ember lett, afféle hazaáruló, gyökértelen, nemzetidegen, hazátlan bitang; magam is láttam a példát, amikor a szellemi hatalom ártalmasabb rombolást végzett, mint a néhai politikai: az egyik belgrádi irodalmi folyóirat, végül is eldöntötte, hogy a dolgok tisztázása érdekében kerekasztalt szervez, ahol megjelentek volna, mindazok, akik esztétikai hitvallásuk alapján hivatottak lettek volna szót emelni Kiš úr művészetének érdekében, egész dél előtt vártuk, hogy megjelenjen a meghívottak többsége, ködös délelőtt volt Belgrádban és alig jött el néhány meghívott, mert az utcák járhatatlanok, mondták, így tehát kevesen ültünk az asztal mellett és várakoztunk, Danilo Kiš úrról kellett volna beszélnünk, de tudtuk, hogy vereséget szenvedtünk, s akkor csengett a telefon, a főszerkesztő később csak annyit mondott, hogy Kiš telefonált, azt kérdezte hányan vagyunk, csak ezt kérdezte és semmi mást, tudta hogy *akkor másokat avattak fel a modernnek, és mások voltak a posztmodernnek*, ő csak egy *gyanús, a piszkos politikába belebonyolódó író* volt, amivel rontja írói hitelét, mondogatták a

homo esztétikusok, ez a konfliktus készítette leginkább exodusra, ami megint egy nagy paradoxon, mert a politikai terrortól menekülhet az ember, de nem menekülhet a szellemitől, az veszélyesebb, sokszor bársonyos köntösben tetszeleg, szakértői kézzel sivárítja el az irodalmat; mi csak ezután fogjuk megtanulni azt, amit Kiš úr már régen megtapasztalt, azt az erőt, ami a politikán túl leselkedik ránk, éppen abban az odúban, ahová sorra félrevonult a megbántott és önmagát feleslegesnek érző értelmiség, ezt az odút, palotát, mentsvárat akár nevezhetnénk a *diskurzus rabságának* is, ezzel a politikán túli hatalommal találta magát szemben Kiš, túl korán, amikor kortársai csak a totalitarizmussal feleltek, nem is sejtve, hogy a beszéd szívében miféle ellenőrizhetetlen hatalom rejtezik, talán ezzel magyarázható Újvidék iránti viszolygása, ahová csak akkor jött, ha szerződést kellett aláírnia, *megittam a whiskijüket, az utolsó kortyig*, hajtogatta ilyenkor, ilyen volt a bohémsége, dac csupán, az utolsó kortyig megitta az italt, bosszúból, bosszúból volt bohém, főleg Újvidéken derült ki ez, mert ha nem szerződést akart aláírni, akkor inkognitóban érkezett, kitől óvakodott, ezt soha sem kérdeztem, hiszen akkoriban nem volt a figyelem középpontjában, de mindig megtorpant valahol a Futaki utca környékén, s főleg az egyetem épületét kerülte, bizonyára az járt az eszében, hogy szeretett volna újvidéki polgár lenni, egyetemi fokon akart tanítani, mielőtt még vette volna a vándorbotot, a pannon Babilon egyetemének fordítószakára pályázott, ám az illetékes szakemberek, hangsúlyozom: nem a politikusok, azt mondák, van szakképzettségesebb pályázó, így szólt az ítélet, hallgattak az újvidéki tanárok, professzorok, mind hallgattak, azok is bölcsen hallgattak, akik most ódákat írnak róla, hallgattak, az egyetem tudósai, a tudósok asszisztensei, az asszisztensek asszisztensei, mintha békát nyeltek volna, hallgattak, azok, akik most doktori disszertáció témájának javasolják, vagyis irodalmi múmiát faragnak belőle, külön kiemelve eközben a posztmodernizmusát és természetesen a modernizmusát, ebből muszáj doktorálniuk azoknak, akik most Európa felé menetelnek, felejtve szavaik következményét, traumáit, játékká stilizálva az a rabságot, amelyben a nyelv élt; a beszéd hatalmával és rabságával tehát tisztában volt Kiš úr, mert amikor a nyolcvanas évek vége felé, egy este csengett a telefon és a vonal másik feléről Kiš úr jelentkezett, és megkérdezte, nem csatlakoznék-e az Európa Mozgalomhoz, meg kellene alakítani ezt Jugoszláviában, Párizsból telefonált, ahol ilyesmiről gondolkodott; sok illúziója volt, egytől sem menekült, eggyel sem számolt le, mert egy sem valósult meg, szóval egy percre elhallgattam a világnak ezen oldalán, nem mondtam azonnal, hogy *igen*, mert felvillant a fejemben, kapok majd ezért, már így is *le-européereznek* itt Vajdaságban, hiszen Európa jóval később jött divatba, akárcsak a Közép-Európa, de aztán olyan divatosan, hogy még a kékharisnyák is Európa felé *kocognak*, miközben arról fecsegnek, hogy javíthatatlan és veszélyes balkániak vagyunk, napjainkban ezt mondogatják ájtatosan, szóval hallgattam egy rövid ideig, nem mondtam azonnal, hogy igen, mire Kiš úr hangosan nevetni kezdett a vonal másik végén, és azt mondta, természetesen nem kell komolyan venni Európát, csak dachból, *csakazértis* meg kell alakítani ezt a mozgalmat, *legyen a mi Európánk vörös posztó*, szürrealista provokáció, rendben van, benne vagyok, mondtam, tudtam, hogy Párizsban is elárvultnak érezte magát, sehogy sem tudott beilleszkedni abban a szubtilis szellemi légkörbe, semmitmondónak tartotta egy kicsit, panaszkodott, hogy nincsenek jelentős könyvek, s ebben a kijelentésben benne rejtett, hogy a közeljövőben nem is születhetnek, magamban elégedetten nyugtáztam, *vörös posztóként elfogadom, de ez a posztó is kifakult*, Európa felé menetel mindenki, elkezdődött a Nagy Európa Jogging, vagyis saját komolyságunktól fosztottuk meg magunkat, most már Közép-Európát nem

mások rabolják el, hanem mi raboljuk ki, azt mondják Kiš is oda igyekezett, tehát akkor minden rendben van, de ez sem pontos, hiszen Kiš úr nem oda tartott, ahová ők, halála előtt éppen indulófélben volt vissza, Sehovába, ahol tornyosultak a viharfelhők, ő meg halálos betegen Belgrádba igyekezett, emlékszem, egy vásárnap délután meghívott Želimir Žilniket és engem, az üres könyvespolcokra mutatott, elmondta, hogy Krležával mindig magyarul beszélt, aztán újra a könyvespolcokra terelődött a szó, könyveit készül hazaszállítani Párizsból, mert itt lesz szükségük rájuk, s amikor kocsival elindultunk a Filmváros felé, ahol a *Judit* című drámám belgrádi bemutatóján vett részt (ez volt az utolsó színházi előadás, amit látott), s átkocsikáztunk a nevezetes funkcionárius-negyeden, a Dedinjen, még mindig azt hajtogatta, hogy szembe kell szállni az árral, most itthon kell maradni vagy haza kell jönni, nincs idő, holnap késő lesz, lehet hogy évtizedekig tartó szívós ellenállásra kell felkészülnünk, ide készülődött Kiš úr, a Sehovába, mert csak itt lehet úgy lebegni, hogy a lebegés hiteles maradjon, mert *csak itt lehet elrugaszkodni a valóságtól*, úgy, hogy végzetesen benne maradjunk, hogy képzeletünk hozzá legyen szögezve, de úgy, hogy csak a szögeket tudjuk megnevezni, *keresztünk nincs*, mert ellopták, aztán Žilniket faggatta, mennyi esélye lenne az ellenállásnak, Žilnik alig látott némi reményt, de azonnal csatlakozott az ellenállási maghoz, Kiš pedig számoltatta a megmaradt barátokat, nem ígértek sokat a tények, barátból sem akadt túl sok, de ő makacsul kitartott elképzelése mellett, a dedinjei utcák láttán akart leszámolni velük, ott, ahol rendőrök őrizték a funkcionáriusok villáját, már több évtizede ezt tették, s ez a kép számunkra maradandóbbnak tűnt minden irodalomnál, amelyről egyébként Kiš úr nemigen szeretett beszélgetni, a műhely kérdéseiben kifejezetten szemérmes volt, nem volt per tu-ban a kritikusával, nem rágta a szájukba poétikáját, az olvasmányélményeit, legfeljebb azt árulta el, hogy Párizsban nem tud már írni, mert túlságosan megszokta, hogy nem szakad rá az ég, s azt is megsejtette, hogy ebben a térségben holnap már egészen másképpen kell majd írni, hiszen kopogtat az ajtón a jelentések bársonyos forradalma, ami felborítja az eddigi normákat és konvenciókat, irgalmatlan lesz, de nagyobb világosságot áraszt a szavak világában, akkor majd megtanuljuk, hogy nem vagyunk *kívül*, hanem *belül*, ezzel akkor leszünk tisztában, ha elértük azt, hogy kívül lehessünk, *a tragikus kívüliség* tapasztalatának meghitt ismerete nélkül nem magyarázható meg, hogy Kiš úr végül is miért döntött úgy, hogy Belgrádban temessék el, pravoszláv szertartás szerint, *ez botrány*, sajnálkoztak sokan, *beadta a derekát ő is*, suttozták a jól értesültek, akik értelmetlenül csóválták a fejüket, ugyanazzal a középutas kételkedéssel, mint amikor Kiš elvégezte ugyanannak a nemzeti érzületnek a legkegyetlenebb destrukcióját, amiről ma a középutas kételkedők tömegesen írnak tanulmányaikat, de ő nem csak a nacionalizmust kifogásolta, hiszen sokkal tünékenyebb érzéssel nézett farkasszemet, amit nem lehet könnyen megnevezni, egyfajta életforma, egyfajta írásmód, egyfajta hagyománytisztelet, egyfajta érzés, egyfajta szerelem, egyfajta nyelv és írásmód lebegett a szeme előtt, vagyis mindaz, amit kezdetben mindenki tiszteletre méltónak tartott, ő viszont akkor lépett fel „pajzzsal és dárdával” ellene, amikor a középutasok tekintélyüket vélték növelni általa, akkoriban rendszeresen találkoztunk a belgrádi Szerb Kávéházban, ahol Petri-verseket fordított, kezdetben zavarban voltam én is, akárcsak Predrag Matvejević, akinek a kérdésére hogy hová tartok, elárultam, Kišsel találkozom a Szerb Kávéházban, s láttam, amint a régi jó zágrábi barát hitetlenkedve bámul rám, nem akar hinni a fülének, ez éppen a jugoszláv parlament előtt történt, úgy bámult a semmibe, mintha hintázni kezdett volna szeme előtt a levegőben a jugoszláv parlament, holott akkor még megingathatatlanak tűnt, a nemzeti érzé-

sek csak a saját múlt, csak a saját örökség szeretetét hirdették, a költők és az írók visszatértek a nemzeti hagyományokba, ápolták a hagyományt, a folklórt és a nemzeti történelmet, a nemzeti realizmust, a nemzeti szürrealizmust, a lokális dadaizmust, a nemzeti fantasztikumot, a nemzeti történelmi parabolát, akkor lázadt fel Kiš úr és nem később, amikor már mindenki lázadt, ő viszont ördögi sztoicizmussal nézte a látványt, de becsületére legyen mondván, nem vádolt senkit, hanem be akart rendezkedni belgrádi lakásában, cipelte vissza a könyveket, Belgrád szívében ütött tanyát, az abbahagyott kéziratok a hontalanokról szóltak, ő meg készülődött haza, ahol mindezt be kellett volna fejezni, mert *hol lehet hontalanabb az ember, mint ott, ahol született*, ez volt az európai anatómiai lecke, vagyis a legnehezebb tananyag, s a nyersdeszkából készült könyvespolcokon néhány enciklopédia maradt, rövid időre még eltűnt, aztán hullottak a göröngyök a belgrádi sírverembe, az ismerősök meghatódva néztek maguk elé, akik nagyon tisztelték, azt kérdezték, miért éppen így, miért éppen pravoszláv szertartás szerint, meg sem villant a fejükben, *hogy Kiš urat nem lehetett volna Párizsban eltemetni, montenegrói is volt, magyar is és zsidó is, a szíve pedig a vákuumba húzott*, a szavakat, a mondatokat, a stílust, a nyelvet, csakis e vákuum felől lehet értelmezni, vagyis egy átláthatatlan feszültségből, ezt éreztem, miközben a pápa énekelt, kivonult az egész pravoszláv világ, ah ez volt a hűvös eleganciájú, világosan gondolkodó anarchista *Kiš úr utolsó fintora*: nem lehet a távolban meghalni, s a láncainkat sem szabad cserben hagyni, ez az ünnepélyes szertartás, ez a *rejtélyes mutatóvány* volt az utolsó gesztus az életében, a halált mindig szemmel tartotta, de rejtegette is, a halálról írt legtöbbet, de mielőtt ő került volna sorra, a szertartás fekete fátylával vont be az eget, hogy még az se lássa, tulajdonképpen mi történik odalenn; egyetlenegy gesztussal megadta kulcsát műveinek, nem távozott adósként, úgy ment el és úgy tért vissza, hogy egyetlenegy felesleges mozdulatot sem tett, egyetlenegy felesleges szót sem írt le, nem volt rá szüksége, hiszen saját vákuuma peremén őrködött mindig.

(2)

A díszteremben a portás elhelyezi a pulpitust, a technikus ellenőrzi a mikrofonokat, a hangszórókat, a tálaló teremben a szakácsok és a pincérek ügyködnek, a portás felhajt egy dobozos sört, már újra valami ünnep lesz, valami bankett, mondja, minden nap ünnepelnek valakit és valamit, éppen ezért nem értem, hogy miért kell naponta ki- és becipelni a pulpitust, miért kell hiába cipekedni, nem lenne jobb, ha a pulpitus maradna a helyén, ám a technikus leinti, nem értesz te ehhez, oktatja, észre kellett volna vened, hogy a díszteremben minden nap az alkalomnak megfelelő pulpitust helyezünk el, a tegnapi sokkal cifrább volt, a mai pedig tiszta üvegből van, mire a portás a homlokára csap, úgy van, mondja, a tegnapi sokkal nehezebb volt, ketten is alig bírtunk kicipelni, de ezzel az eggyel elbírtam egyedül is, továbbá azon rajta volt az állami címer, ezen pedig semmi dísz nem látok, hát persze te tökfilkó, válaszolja a technikus, tegnap az elnök beszélt, ma viszont valami író üdvözlölnék, neki nem kell címer, ez nem is olyan fontos, kiderül ez abból is, hogy a pincérek csak felvágottat tálalnak fel, de tegnap igazi bankett volt, pontypaprikás túros csuszával, bifsztek, saláta és sütemény, amennyit akarsz, volt whisky meg francia borok, ezúttal azonban lőttek a francia boroknak, almaszőrp lesz meg ásványvíz, valami hazai lőre, a titkárnő elárulta, hogy az adófizetők pénzét nem fogják pazarolni egy íróra, aki nem is olyan fontos, csak a látszat kedvéért kell ünnepelni, igen, ezt mondta a titkárnő, hogy csak a látszat kedvéért kell megünnepelnünk Kiš úr munkásságát, s erre a melós megértően bólogatott, értem, természetesen csak a látszat ked-

véért, mert ahogy a nevéből látom, nem is hazai, hanem valami külföldi firkász, aki messziről érkezik, s a messziről jött vendéget mértéktartó jóindulattal kell fogadni, nem terülj asztalkával, magyarázta, s erre a technikus is bólogatni kezdett, úgy van, azelőtt a messziről jött vendégeket nem kellett ünnepelni, de mostanság más szelek fújnak, őket is ünnepeljük, úgy bizony, s ahogy látom, jönnek is csőstől, ami rendben van, mert teli van a zsebük pénzzel, csak azt nem értem, hogy mit akarnak egy íróval, mert úgy tudom, az írók zsebe üres, de mindegy, az a fontos, hogy elkészültünk, fejezte be a mondókáját a portás, miközben letörölte a port a pulpitusról és a tálaló felé tartott, hogy a szakácsoktól kikönyörögjön néhány falat felvágottat, erre a technikus is a nyomába eredt, nehogy kimaradjon, és hangosan követelte a maga porcióját, jut is, marad is, mondta, egyébként a mai bankett nem is olyan fontos, nem lesz nagy baj, ha Kiš úrnak nem jut felvágott, én pedig mindezt véletlenül hallva, arra gondoltam, hogy ezek a melósok fején találták a szöveget, amikor azt gondolták, hogy Kiš úr még közöttünk van, meglátogat bennünket, mivel ünnepelni akarjuk, legalább a látszat kedvéért ünnepeljük, s elképzelttem Kiš urat, a másvilági utazót, amint felkészül az útra, rendezgeti utazótáskáját, s azon töri a fejét, hogy minél kisebb csomaggal induljon útra, mert nem szeret cipekedni, s ezenkívül a cipekedés nem illik egy íróhoz, ezért méregeti a mennyei kofferokat s végül egy könnyű kis kézitáska mellett dönt, közben arról jegyzetel, hogy csepp kedve sincs többé utazgatni, annál is inkább, mert tetszik neki a mennyei magány, ám ezúttal Kiš úr erőt vett magán, mert az örökös hontalan ezúttal is másként, másféle céllal utazik, ugyanis háborgó lelkiismerettel indul útnak a másvilágról, mert úgy értesült, hogy ünnepeljük, nyakra-főre ünnepeljük, és nagyon kíváncsi volt, hogy ugyan miért ünneplik abban a világban, amelyben mostanság mindenki ellenzéki, s az is kiderült, hogy nemcsak most, hanem örök időktől fogva az volt, mert itt az emberek már a pólyában is ellenzékiek voltak, amikor köztünk tartózkodott abban a fránya szocializmusban, akkor is, tapasztalhatta, hogy a drága dedinjei villákban állami kitüntetésekkel a mellükön az ellenzékiek hogyan szidták a kommunizmust, aztán, úgyszintén mind ellenzékiek ugyebár, hogyan szidalmazták az albánokat, meg a többi gyanús elemet, és ettől kezdve az ellenzékiek egyre hangosabbak lettek, s odáig merészkedtek, hogy a kommunista pártvezetők óriás posztereit hordozgatva forradalomra adták a fejüket, sőt mi több, a kommunista párt vezetésével nacionalisták lettek, igen, így volt, s ő halála előtt rosszat sejtve megpróbálta emlékeztetni őket, hogy a kettő együtt nem megy, de hiába, így hát csak a halála után értesült róla, hogy a kemény fiúk, mármint az ellenzékiek, megbombázták Vukovárt, Szarajevót és az ő kedves Dubrovnikját, többek között azt a Stradunt is, ahol szívesen sétálgatott, s bámulta a kirakatokat és a nőket, ám a bombázások után az ellenzékiességet a tökélyig fejlesztették, a nagy háborúskodás után némi habozási korszak következett, aztán megrögzött európeáerek lettek, ami minden eddigi teljesítményt lepipált, Borghes sem találhatna ki fantasztikusabb valóságot, gondolhatná Kiš úr, úgyhogy létrejött a tökéletes ellenzékiesség kora, amelyben minden tiszteletre méltó és befolyásos személy egyszerre üldözött és üldöző, ellenzéki és kormánypárti, tehát abban a kollektív ellenzékiességben született meg a tökéletes szintézis kora, ahol az arra érdemesek lubickolnak a szabad piacban, s a nagy lubickolás közben nincs szörnyűbb dolog, mint mikor a jövőt illetően kiderül, hogy egy fránya írónak írónak igaza volt, bár szinte senki sem adott neki igazat, legfeljebb néhány kelekótya alak, akik a partvonalról kiabáltak be, hogy nem jó ez így, csak kritizálni tudtak, de nem valósították meg a nagy szintézist, sajnos, Kiš úr is rossz lóra tett, gondolják titokban a demokráciában és a szabad piacon lubickoló ellenzékiek, de mivel elköltözött

vagyis elutazott a másvilágra, ajánlatos némely ünnepi alkalomkor megemlíteni a nevét, bár legszívesebben megfedkezne róla, ám rendben van, bocsássunk meg neki, mivel mi is Európa felé tartunk, igen, igen, bólingatnak mímelt ünnepélyességgel, Kiš úr európai volt, de másként mint mi, megrögzötten hitt benne, mi azonban csak mértékkel vagyunk európeerek, csak annyira amennyire kell, nehogy elrontsuk a gyomrunkat és a népünket, ám inkább mellőzzük ezt a felettébb kényes kérdést, beszéljünk másról; hisz Európa válságba tántorog, nekünk tehát csak a pénze kéne nem a válsága, ezenfelül szintűgy nem aktuális Közép-Európa, amire Kiš úr esküdött, mivel hogy Közép-Európa újdonsült EU-s polgárai úgy vicso-rognak egymásra, hogy azok a hálósapkás brüsszeli diplomaták alig tudják őket lecsillapítani, illetve féken tartani, szegények egyik kezükben euró köteget, a másikkban törvénykönyveket tartogatva nyögdcicsélnek, jogállam nélkül nem akarnak egy fityinget sem adni, de a dolog nem ilyen egyszerű, Európa mulandó, a pénze is mulandó, semmi sem örök érvényű csak a múlt, amelyben nehéz kijelölni Kiš úr helyét, mivelhogy a múlt az igazi szentély, ahol ilyesféle európai csavargónak, mint Kiš úr nincs megfelelő hely, de belemegyünk a játékba, rendben van, félig-meddig otthontalanként ünnepeljük Kiš urat, hangoztatják a nagyokosok, mert hát ünnepelni muszáj, ha már az európai értelmiségiek akkora tisztelettel ejtik ki a nevét; ünnepeljük, de csak azért, mert mi is Európába vánszorgunk, bármennyire is hihetetlennek tűnik, vagy legalább is úgy teszünk, merthogy igazából nem arra fele indultunk, csakhogy időközben eltájolódtunk, tévútra kerültünk saját választott, hiteles utunkon, mígnem teljességgel váratlanul kiderült, hogy ez az út Európába vezet, hirdetik a nagyokosok, nos, hát rendben, kössünk látszólagos békét Kiš úrral, mondogatják taktikusan, ezek szerint, látszólag megbocsátjuk neki, botladozásait, meg azt is, hogy arról fecsegett, hogy megjósolta a katasztrófát, azt is megbocsátjuk, hogy nem tisztelte a nemzeti érzéseket, elnézzük kalandorságát, nem vesszük figyelembe az általunk választott jövőről szóló sötét jóslatait, úgy teszünk, mintha nem is írta volna meg azt a rosszhírű *Anatómiai lecke* című pamfletjét, amely teljesen felesleges és meggondolatlan kalandorság volt, merthogy miért is ír az író pamfleteket, foglalkozzon inkább az örök szépséggel; merüljön el a szavak világának szépségében, legyen avantgárd, csak ne mondjon semmit, kísérletezzon a szavakkal, de úgy, hogy közben ne bosszantson bennünket; ha erre vállalkozott volna, akkor arra biztattuk volna nagyon tisztelt állami egyetemi doktorainkat, docenseinket, asszisztenseinket, hogy szakszerűen elemezzék műveit, helyezték el valamelyik irodalomtörténeti ládikóba, sorolják be a kötelező iskolai tananyagba, sajnos nem fogadta meg tanácsainkat; így hát, fogfájósan elfogadjuk, hogy Kiš úr legyen ugyan kötelező olvasmány, de olyképpen, mintha véletlenül pottyant volna oda, így állunk bosszút rajta, hogy semmiképpen se jusson a kétes híré, rendbontók eszébe, hogy reá hivatkozzanak, Kiš úrnak természetesen túrnie kell mindezt, mert holtában nem védekezhet; ő aki sohasem volt avantgárd, nem volt posztmodern, sőt, klasszikus sem, ki nem állhatta a valóságirodalmat, de az esztétizáló, hermetikus modernizmust sem kedvelte; disszidens volt minden tekintetben, és irodalmilag se tartozott sem ide, sem oda, egyetlen egy ládikóba sem lehet besorolni, azt mondják a párizsi és berlini firkászok, hogy stendhali szenvedéllyel írta flaubert-i mondatait, világosan fogalmazott, nem kedvelte a művészkedő frázisokat, a rimbaud-i értelemben vett, vagyis mindenestől modern író, távol tartotta magát a hányaveti modernizmustól, nem írt intim prózát, hisz családtörténete is fellelhetők a század véres pettyei, a szörnyű huszadik századot is személyes élményként ábrázolta, nem tett különbséget a személyes és a nem személyes között, rossz néven vette az intimitás zsarnokságát,

minden bizonnyal ezért képzelte be magának, hogy idejekorán figyelmeztet, idegszájai már érzékelték, mert mondatai egyre rövidebbek lettek, hiszen tudta, hogy a legfontosabbat rövid, világos és rövid mondatokban, vagy pedig egyetlen hosszú befejezetlen mondatban kell kifejtetni, a hosszú mondatokra már nem volt idő, ezért Kiš úr rohant a loholó idővel, gyakran megelőzte azt, időközönként azonban üldözöttként egyedül maradt saját látomásaival a történelmi vákuum ismeretlen viharában, a látomások, úgymond, beteljesültek, de sebj, egy-két évtized múltán, úgy teszünk, mintha nem is történt volna semmi, Kiš úr csak hallucinált, bizonygatják a nagyokosok, a társadalom túlnyomó részének bólogatása közepette; a bólogató társadalomban nem történt semmi rendkívüli, magolja a tömeg a kötelező történelmi leckét, csupán arról van szó, hogy egymás torkának estünk, bűnöket és bűnöcskéket követtek el az egyik oldalon is, a másikon is, ez kétségtelen, hiszen rangos nemzetközi jogászprofesszorok ezt minden kétséget kizáróan bebizonyították, s ha bűn volt itt is, ott is, akkor nem létezett bűn, tehát nincsenek bűnösök, ezért elegendő mímelni megbánást, aztán, hipp-hopp, a harcosokból békegalambok lettek, a bűnösök és az áldozatok kiegyenlítődték; itt is, ott is előfordultak vétségek, bűnök voltak, de nincsenek bűnösök, mondogatják a nagyokosok, ergo: felejtjük el a bűnöket, rágódjanak rajta a történészek, inkább a jövőképet pásztázzuk, tehát lelkesen építjük egyre baljósabb jövőnket, gyakoroljuk a demokráciát, amely mind torzabb, olyannyira, hogy rá sem lehet ismerni, hirdetik diadalmasan a nagyokosok, akik élvezettel úszkálnak ebben a kelet-közép-európai pocsolóban, amely cseppet sem hasonlít arra az eszményre, amelyről a nevezetes hármas, Kundera, Konrád és Kiš úr álmodozott, és amit a kommunizmus diktatúrával temetett el, ám a kommunisták vezetésével megszabadultunk a kommunizmustól és csak most tárul fel Közép-Kelet-Európa igazi arca; a csalárd diktatúrából visszatértünk az ősi, romlatlan barbárságba, végre szabadon gyűlöljük egymást, nincs többé identitászavar, a magyar az magyar, a szerb az szerb, a szlovák az szlovák, a zsidó az zsidó, a horvát az horvát, és így tovább, mindenkinek megvan a saját ládikója, védettségben él, aki onnan kilép, az elárulja nemzetét, tehát, végre rend van Kelet-Közép-Európában, rend és csend, senki sem tiltakozik, mindenki hallgat; Kiš úrról alkalomadtán megemlékezhetünk, persze csak óvatosan, nehogy akár véletlenül is felforgató eszmékre leljünk életművében, amelyet gondosan elhelyezünk a nemzeti szalon valamelyik sarkában, mindezek után megjelentek az ünnepségen az országos és a városi előkelőségek, a kijelölt szónokok díszes mapában szorongatták a beszédírók szövegeit, amelyet fel kell olvasniuk, pontosan ki volt mérve, melyik szónok mennyi időt kapott, köztudott ugyanis, hogy parlamenti erőviszonyok alapján állapítják meg a szónoklat idejének hosszát, először a kormánypártiak beszélnek, a legerősebb, kormánypárt tíz percnyi időt kap, a kisebbek annak felét sem, a legkisebbek csak egy percet, de ki tehet róla, a nép eldöntötte, hogy ki mennyi ideig üdvözölheti Kiš urat, mi csak a nép akaratát hajtjuk végre ezúttal is, és semmiképpen sem tehetünk kivételt senkivel, a teremben üdvözölték egymást a meghívott főméltóságok, szónokok türelmesen várakoztak, a pincérek idegeskedtek, tán valami változott az időbeosztásban, töprengtek, mert ha változott, akkor szólni kell a szakácsoknak, a protokollfőnök beintett, uraim kezdhetjük, mondta halkan, mire a főszónok felmordult, hogyhogy kezdhetjük, és hol az ünnepelt, a protokollfőnök, arca idegesen megrándult, a főszónokhoz lépett, és a fülébe súgta, hogy az ünnepelt még 1989-ben meghalt, isten nyugosztalja, persze, mondta a főszónok, aki hirtelen gondba esett, hogyhogy meghalt, villant meg a fejében, hiszen a beszédíró az írta, hogy Kiš úr tanúja volt hősi harcunknak, és a legnagyobb csodálattal és elismeréssel adózott annak, hogy éle-

tünket kockáztattuk a demokráciáért vívott hősiek harcunkban, tehát valami nem stimmel, mert halála előtt még nem harcoltunk, mivel egy csepp lehetőségünk sem volt erre, s az ostoba beszédíró szövegét ezek szerint úgy is értelmezhetik, hogy Kiš úr a komcsikat is dicsérte, ami pedig nagyon rosszul sülni lehet el, bár ki tudja, ebben a világban, minden nagyon zavaros, lehet az is, hogy Kiš úr is komcsi volt, ha már olyan sok könyvet kiadott a komcsik keze alatt, a jó ég tudja, mi történt a háttérben, a főszónok tehát nem véletlenül esett gondba, de erőt vett magán, krákolgott egyet és a szónoki emelvény mögé lépett, lesz, ami lesz gondolta, nem változtat a szövegen, mert akkor belezavarodna, és ki tudja, hol kötne ki, csak a hangja csuklott meg, amikor kimondta, hogy Kiš úr milyen nagy csodálattal adózott a vezetők harcának, melyet életük kockáztatása árán vívtak a demokráciáért, a meglepődéstől felkapta a fejét, mert amikor kimondta ezeket a mondatokat, felcsattant a taps, néhány percnyi szünetet tartott, semmit sem értett ez egészéből, olyan nagy taps fogadta, mint réges-régen, amikor a kommunista szövetség fórumain tartott beszédet, alig várta, hogy befejezze a szónoklatát, amelyben mértéktartóan dicsérte az ünnepelt érdemeit, ragyogó stílusát, természetesen tapintatosan botlásaira is célzott, a túlfeszített individualizmusára, meg arra, hogy néha túlzásba vitte a kozmopolitizmust, s a tapsvihár után megnyugodva hallgatta a többi szónokot, s elégedetten állapította meg, hogy azok is ugyanazt mondják, amit ő mondott, majdnem szóról szóra, úgy látszik a beszédírók összebeszélnek, mert lehetetlen, hogy ugyanazok a mondatok hangozzanak el egyszer, kétszer, háromszor, négyszer, aztán elvegyült a tömegben, hívei a kezét szorongatták, végre kimondta, amit egyszer valakinek ki kellett mondani, mi már akkor is az életünket kockáztattuk Európáért és a demokráciáért, s Kiš úr legnagyobb érdeme, hogy ezt írói tehetségének köszönve a harcunk előtt nagy művészi erővel ábrázolta harcunkat, úgy van, mondták többen miközben fanyalogva vetettek néhány pillantást a szegényesen tálalt felvágottakra, alig vettek néhány falatot, csak az illem kedvéért, ez nem éppen sikeres bankett, állapították meg, de meg kellett tartani, a külföldi firkászok kedvéért, meg hogy jó színben tűnjön fel az ország, sietve búcsúztak, és egyikük sem vette észre, hogy a technikus rákacsintott az ajtó előtt várakozó munkásokra, akik elcipelik a pulpitust, azért kacsintott, mert a nagyokosok sok kaját hagytak, nem faltak fel mindent, mégis nagy író volt Kiš úr, akit most ünnepeltek, mert a nép neki köszönve jó lakhat, hála a jó stílusának meg a kozmopolitizmusnak bőségesen marad kaja a szegény portásnak meg a technikusnak, akik alig várták, hogy az urak távozzanak, akik szerencsére alig falatoztak, mert nagyon siettek, ám még az ajtóban is azt bizonygatták egymásnak, hogy igaza van a főszónoknak, ők az életünket kockáztatták, így volt bizony, Kiš úr megérdemli, hogy ünnepeljék, bár az elnök úr fenntartásait is kifejtette és ügyesen célzott azokra a tévedésekre, amelyeket az ünneplő sereg hithű patriótaként soha sem bocsájt meg neki.

LÁSZLÓ SZABOLCS

Bérkocsival az Ígéret Földjén

VÉGEL LÁSZLÓ: NEOPLANTA AVAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE. VÁROSREGÉNY

Noran Libro
Budapest, 2013
296 oldal, 2990 Ft

”

„Újvidéken újvidékiek lenni sziszifuszi hitvallás” – írja elegikusan Végel László *Hontalan lokálpatriotizmus* című esszéjében az otthonaként választott, többkultúrájú és összetett történelmű vajdasági városról. Elemző tekintetének szeretetteljes és komoly hangütése érthető, hiszen Újvidék, és ennek irodalmivá lett képzete – már első regényétől kezdve, ön-elemző esszéin keresztül – életművének központi témájává vált. Végel szövegeiben a konkrét kiterjedésű, ám ugyanakkor szimbolikus jellegű város egyidejűleg képviseli a békés szellemiség, az utópisztikus világnézet és a kiegyensúlyozott életforma ideálját, illetve eme reményteli képzelgések csalóka, kudarcos illúzióját. Új regénye, a *Neoplanta avagy az Ígéret Földje*, amely alcímében „városregényként” van meghatározva, erről a részben átélt és részben elképzelt ambivalens, közép-európai jelenségről nyújt kikerülhetetlen tanúságtételt, édes-keserű emléket, és tudatosan felépített epilógust.

Egy város mindig több önmagánál: így Végel számára is a történetekben és nyelvekben gazdag Újvidék egy többretegű kompozíciót alkot, amely nem csupán hálás irodalmi nyersanyag, hanem művészileg és társadalomelméletileg jelentős téma, pontosabban folyamatos kihívás. Hiszen olyan laboratóriumként lehet kezelni és ábrázolni, amelyben a modern kor egyik legfontosabb és legproblematiszababb kísérlete zajlott le: a különböző etnikumú egyének és közösségek együttélésének viszonytárgyas története. Mert az ilyen többretegű és többkultúrájú városok – amelyek jellegzetesen előfordulnak tágasabb térségünkben, Kolozsvártól Pozsonyig, Vilniustól Isztambulig – mikro-társadalmának a vizsgálatán keresztül az összefonódott, traumatikus múltunk, és az általa meghatározott önazonosságunk kérdéseit lehet boncolgatni. Ezen problémakör feszegetését és ábrázolását felvállaló irodalmi paradigmában – amelyet olyan szerzők is képviselnek, mint Bodor Ádám, Láng Zsolt vagy Hunčík Péter – Végel immár igazi klasszikusnak számít.

Amint a regényből kiderül, Újvidéknek már a keletkezéstörténetében ott az ideális, kiegyensúlyozott létformára való sorsszerű indíttatás, sőt egyenesen felszólítás. A krónika szerint 1748-ban a területen lakó németek, szerbek, magyarok, zsidók és örmények (meg a többi nemzetiségek: a románok, szlovákok, horvátok, bolgárok stb.) elhatározták, hogy várost szeretnének alapítani, ezért összegyűjtötték minden megspórolt pénzüket, előljáróik felutaztak Bécsbe, és Mária Teréziához folyamodtak a „szabad királyi város” címéért és jogáért. A császárnő teljesítette kérésüket, és mivel a kérelmezők nem javasoltak nevet, ékes betűkkel ráírta a latin oklevélre: „Legyen a neve Neoplanta, és minden nép nevezze a saját nyelvén.” Ezért lett aztán a város neve németül Neusatz, szerbül Novi Sad, magyarul pedig Újvidék. Az összefogás anekdotikus gesztusából kinőtt városalapítás így teremtetten meg a „neoplantai” kozmopolita ethosz bámulatra méltó, ám sajnos illuzórikus meséjét.

A könyv lapjain a város sorsa összefonódik lakosainak sorsával: a huszadik század történelmi erőszakhullámai és abszurd szituációkat okozó impériumváltásai közepette a regény olyan szereplők tragikomikus szenvedéstörténetét követi, akik jóhiszeműen hittek az újvidéki utópiában és a város egyedi szellemiségében. Megidézett alakjuk, történetük és jámbor hitvallásuk által kap formát, s egyben bizonyítékot, a város ethosza, ám elkerülhetetlen bukáruk, avagy az elszigeteltség révén elő kövületté változásuk jelzi a szellemiség sziszifuszi jellegét. Kívülről Hitler és Sztálin, Horthy és Tito katonái, belülről pedig a lappangó, kitörésre kész utálat, irigység és sovinizmus rombolja a városban az együttélés törekény békéjét. A minderre rátelepülő „szardónikus hazugságok” nem tudják elfelejtetni vagy megváltoztatni azt a groteszk tényállást, hogy a Duna völgyében egy hatalmas „multikulturális tömegsír”.

A regény főszereplője, Újvidék magányos, de annál beszédesebb fiákerese, Lazo Pavletić, remekül testesíti meg a város ambivalens szellemiségét: a kultúraköziség ethoszát és a titkos bűnök keserű terhét. A városregény az ő alakján és történeteinek keresztül bontakozik ki, míg a szöveg végigköveti a fiáker megszokott, ám immár utolsó körútját. Lazo, mesterségének köszönhetően, minden egyes utcát és városlakót ismer, s ami a legfontosabb: mint egy hrabali figura, megszakíthatatlanul mondja-mondja a viszontagságok, gyilkosságok és túlélések történeteit. Apjától örökölt bérkocsija révén mintha összenőtt volna a várossal, nézőpontja a néma tanúk, a helyszínek és épületek felől mutatja be a sokat megtapasztalt Szabadság tér, a hajdani Dornstädter (később Moszkva, aztán Zágráb, végül Atina nevű) kávézó, a Csillag Szálloda, a temető és az utcák történetét. Ugyanakkor személyében felidéződik az a bizonyos közép-európai átlagember, akinek származása összetett, aki a három helyi nyelven (majd öregkorára angolul is) gond nélkül képes társalogni, és aki számára az urbánus, modern, kozmopolita életmód szinte banálisan természetes. Mindazonáltal, fekete öltönyében és régi bérkocsijával maga az anakronizmus jelképe, a „régidő” maradványa, aki – akárcsak a város egyes részei – elvileg nem kellene már létezzen, sem a szocializmusban, sem a kapitalizmusban.

Beszélgetőpartnere, a regény közvetlen narrátora (aki pár életrajzi adat és tapasztalat révén összefüggésbe hozható a szerzővel), már egy másik kor gyermeke, aki az „épülő szocializmus” prizmáján keresztül ismerte meg Újvidéket, és így vált számára az Ígéret Földjévé. Az ötvenes években szocializálódva, számára a „neoplantai” ethosz, és a városban megtapasztalt diverzitás, a Jugoszláv föderáció univerzalista ideológiájával válik azonossá. Az etnikumok fölötti világnézet választása talán érthető menedékként is, miután gyerekkora a magyarellenes történelemtankönyvek („a fasiszta magyarok Hitler csatlósai”) és a titokban hallga-

tott, Jugoszláv-ellenes Kossuth Rádió („Tito a kapitalizmus láncos kutyája”) közötti feldolgozhatatlan ellentétben telt el. Ám ugyanakkor meggyőző képet kapunk arról is, ahogy a Tito elvtárs hiperbolikus alakjából sugárzó kohéziós erő ideiglenesen képes volt – például a gimnáziumi bentlakásban vagy a vidéki munkásokkal felduzzasztott soknyelvű, modernizálódó városban – megteremteni azt a vonzó illúziót, hogy a „testvériség és egység” eszméje valóra válhat.

Ám akárcsak a törékeny újvidéki kozmopolita szellemiség, a nagyléptékű testvériség reménye is kudarcra van ítélve. A regény szerkezetének talán leglényegesebb aspektusa, hogy az elbeszélés és a visszaemlékezés a két központi szereplő (néhol szerb, máskor magyar nyelven zajló) dialógusában jön létre. Beszélgetésük, és az ebben megidézett számtalan múltbeli szóváltás, több generáció párbeszéde is egyszerre: Lazo révén az apák szólítják meg a fiak nemzedékét. Késérő szarkazmussal vallanak a mindent átszövő történelmi bűnökről: „Valamennyien gyilkosok unokái vagy örökösei vagyunk. De a gyilkos mindig a másik, a vérengzés úgy kezdődött, hogy mi csak visszalóttünk. A kezünk véres, de a lelkiismeretünk tiszta.” (237) Ennek a háritásnak ellenállva, a traumatikus múlt kibeszélése, illetve felderítése rámutat a titói szlogen és felszíni béke alatt meghúzódó közös hallgatás szerződésére, és az ebből származó káros amnéziára. Így, miközben Lazo és a narrátor baráti, ám szimbolikus erejű társalgásában konkrét, személyes formát ölt az együttélés „neoplantai” szellemisége, egyben a város legemberibb öröksége, addig az általuk megidézett tragikus vagy abszurd történetek fokozatosan lebontják egy idealizált és nosztalgiaá burkolt életforma lehetőségének illúzióját.

A visszaemlékezés záró pontján a város jelene lesújtó: egyedi ethosza és sokszínűsége immár csak emlékként él három nevében, a többnyelvű táblákban, és a temetőben. Ám mindez ellenére, jövője azért nyitott, konklúzió nélküli és kifürkészhetetlen. Az utolsó jelenetben egy titokzatos és érthetetlen beszédű férfi átveszi a Lazótól hátramaradt fiákert, és eltűnik vele a sarkon. Ezután pedig csak találgatni lehet, hogy milyen hagyományt akar továbbvinni, mit is akar meghódítani, és hogy számára a város átkozott végzet lesz, avagy az Ígéret Földje.

LENKES LÁSZLÓ

Vad, kerek, egész

FENYVESI OTTÓ: TELE VAN A MEMÓRIA

Vár Ucca Műhely
Veszprém, 2012
210 oldal, 2500 Ft

”

Fenyvesi Ottó legutóbbi kiadványa, a cím alatti jelzés szerint, „verseket és átköltéseket” tartalmaz. A Fenyvesi-bibliográfia első olyan kötete, amelyben a versei mellé szerkeszti a műfordításait is a szerző. Mi több, a kiadvány nagyobb részét éppen a délszláv nyelvekből fordított szövegek alkotják. A kötet első harmincnégy oldalán azok a versek kaptak helyet, amelyek nagyobb része az utóbbi néhány évben jelentek meg különböző magyarországi és határon túli folyóiratokban, a többi, igen impozáns százhetven oldal, délszláv nyelvekből való átköltéseket tartalmaz.

A kötet egyfajta kompilációként aposztrofálható, amely kötet első részének tizenegy szövegében felismerhetjük a Fenyvesi-poézis többé-kevésbé minden sajátosságát egyfajta „sűrített változatban”. A Fenyvesi-féle nosztalgikus-ironikus hangnem-tengelyen íródott világ tapasztalható e kiadvány verseiben is. Az *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* kiadványától a *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötetéig meghatározó sajátos, kettős irány ismerhető fel itt is: egyfelől a (vajdasági, magyar, irodalmi) hagyomány tisztelete, továbbbírása, másfelől pedig a globális, angolszász [beat, rock], újavantgárd, punkzenei-képzőművészeti, stb., progresszív tónus. Konkrét esetben, a periférikus, „nomád” költőként meghatározott Fenyvesi ugyanabban a kötetben tudja „összeegyeztetni” egymással József Attilát, Ilia Mihályt, Bori Imrét, Géczy Jánost vagy Németh Istvánt Baksa-Soós Jánossal, Szilágyi Lackóval vagy Bada Dadával akár.

A kötetnyitó vers azonnal dübörög, visz magával: zajos energiabomba és szabadságígéret. A *Helter skelter* elnevezésű Fenyvesi-kollázsnek a címében kettős utalás érzékelhető. Egyrészt a híres Beatles-sláger, amely szerzemény egyebek mellett a tudatosan „zsírosabbra”, zajosabbra kevert hangzása révén a „keményebb rockzene” és az összes többi ebből születő rockműfaj elődeként tartható számon. A „vadabb” rockműfajok közös jellemzője a súlyos, közvetlen, leegyszerűsített és fülsüketítő hangzás, és ezt a hangot költői nyelv-

re fordítva a kezdetektől észlelhetjük Fenyvesi poézisében is, miközben a kifejezés angolul a káosz szinonimája, utalva ezáltal e különös poézis alaptermészetére is. Fenyvesi a legelején megadja az alaptónust: nyájas, kaotikus, egészségtelen, hamis, részekre bomlott és látszatokra redukált jelenünk ellenében „Vadnak születtünk, kereknek, egésznek” és a feladatunk, ha egyáltalán többes szám első személyben fogalmazhatunk ebben az esetben, éppen ezt az elvesztett egészséget visszaszerezni. A költő egyfajta nemzedéki köntösbe bújtatja a mondani-valót, de e keret kitágítása folytán továbbértelmezve azt, a mindenkori szabadságigényről, szabadságkövetelésről szól. A *Helter Skelter* első két strófája figyelmeztetően hangos ízelítőként a kötet hátlapján is olvasható. A kötetszerkesztés koncepciójához híven, a következő versek is, ahogy fentebb említettük, a Fenyvesi-opus egy-egy állomását képviselhetik adott esetben. A kötetcímet viselő *Tele van a memória* „Árad a Tisza” verskezdő sora egy olyan metaforikus tömondat, amely refrénszerűen jelentkezik strófakezdő sorként e kollázs-szerkesztésű szabad versben. A víz lázad, nem fér a medrébe. Ha a kiadvány első fejezetének versei sűrítve hordozzák magukban a Fenyvesi-életművet, akkor szabadon mondhatjuk, hogy ez a vers magának a kötetnek a summája is egyben. A költő a Széchenyi-díjas, szegedi irodalomtörténész-szerkesztő Ilia Mihály professzor úrnak ajánlja a versét, amelyben arról szól jelképesen, amit az előző *Helter skelter* idéz fel másként: mai valónk a teljesség („kerek, egész”) hiánya és az e probléma elleni (semmit vagy nem eleget) tevés. „Örvények, fodrok” és fragmentáltság; a világ montázs és nincs, ami összefogná a széttöredezett részleteket. Majd a végén a száraz logikába (technológiába) örvénylik minden, jelezvén a specifikus Fenyvesi-ironia eszköztárával, egyben válaszként is, hogy a megoldás kizárólag a művészet, a költészet lehet, ami „...nem logika. Nohát! // Aranykori hordalék, özönvíz.” Az emlékezet memóriává, a megoldások, a válaszok raktárává, tárhelyévé lesz, és a memória abban különbözik az emlékezettől, hogy (technológiai-technikai értelemben) véges. Ezért egyszer megtelhet, ami egyben a vég. Mindezt a költő a rá jellemző, látszólag ellentétes elemek kollázstechnikával való összeolvasztása által festi elénk: Tom Waits muzsikál valahol a távolban a Tisza-parton miközben a Sex Pistols zenekar borul össze Petőfivel. „Méla szláv dudák” és „láncfűrészre írt etűdök” keverednek egybe. Totális a káosz. Ledolgozta a rendszer a sajátját. Lejárt. „Ki kellene törölni végérvényesen a memóriát.” „Újra kellene telepíteni az életet, valami // új és értelmes programot kellene adni neki”. „Tele van”.

A Memória utáni következő két szöveg, a „vajdaságiakat olvasva” kötetre utaló momentumokat hordozza. Fenyvesi Bori Imre tanár úrnak és Németh Istvánnak ajánlja a két verset. A „szülőföldmítosz Fenyvesi Ottó költészetének (...) továbbra is kiaknázandó témája” – idézhetjük Harkai Vass Éva idevonatkozó megjegyzését. A magyar történelem egy-egy meghatározó eseményét ragadja ki és írja köré szövegét, és e magyar történelmi motívum mentén haladván a harmadik szöveg már a veszprémi ügyvédnek, politikusnak, Horváth Baláznak ajánlott három versszakos szabad vers, ami az ötvenhatos tematika által jeleníti meg Fenyvesi alapmotívumát: a szabadságot, a szabadság szeretetét, a szabadságért való harcot, mintegy kitágítva a fogalmat a mindennapi életre vonatkozó, a létfenntartásunk függvényeként értelmezhető, apró, mindennapi szabadságharcainkra. A vers nyitó sorai: „Voltak dátumok. Voltak és lesznek, // nagyon fontosak. S köztük is volt valami, mert // mindig kell lenni valaminek, kevésbé fontosnak”, jelzik a Fenyvesi világra jellemző átfogó intenciót, a teljesség, és hiányának, megidézését: jelen esetben, az egyik legfontosabb magyar nemzeti ünnepet és a szürke hétköznapiak közötti feszültséget-összeolvadást.

E jelképes hang íródik tovább a barátjának, Géczi Jánosnak ajánlott mélabús, elégikus versben. A *Ősz a Buhimban* vers visszaemlékezés. Két költő, művész barát közös útjuk során létrejött emlékeit, tapasztalatait, „adatait” raktározó memóriának a leltára. „Ősziesen” bús iróniával fűszerezett nosztalgiával emlékezik vissza a költői én egy boldog, vidám életre, amelyet a Buhim-metonímia még kézzel foghatóbbá, élvezetesebbé mélyít. Az ajánlásban szereplő személlyel több szálon is egymást metsző életutakra vonatkozó versfolyam a verszáró sorban tetőzik: „nem baj, bennünk is lakozott// egy kicsit a végtelen”. Az elégikus hang utáni *Csak annyit írjon* és *A kanális partján* című következő két vers pedig akár egyetlen szöveg két részeként is működtethető. Fenyvesi Ottó, mint a tudatosan vállalt periférián lévő személyek, „nomádok”, örök kívülállók, outsiders világát ismerő és megéneklő művész, e két versben is e világot festi meg, azzal a különbséggel, hogy ezúttal az urbánus szövegkörnyezet ellenében rurális környezetbe helyezi figuráit. Mindkét versben egy-egy vajdasági magyar fiatal férfi szólal meg és velük együtt a mindenkori periféria, a „végek”, a kilátástalanság, az elveszettség. Egy (vagy „a”) vajdasági magyar természethez közeli rurális ember „helter skelter”-szerű léte rajzolódik ki a két versben.

A felütött lassabb tempót a *Sok a szöveg* című, három kisprózáat tartalmazó epizód követi. E prózák mintegy átmenetként, bevezetőként szerepelnek a következő két darab előtt, amelyek által visszatérünk a Fenyvesire jellemző ún. rockköltészeti versvilágba, kerek egészet, körívet írva le: *Maximum rock and roll*. A cím, alapjelentése mellett, az egyik legrégebbi és még ma is működő amerikai punkfanzine címére utal. A vers két olyan figuráról emlékezik meg, akik egy adott korban meghatározó alakjai voltak a punknak keresztelt rebellis pop kulturális jelenségnek. Amellett, hogy a kritikák zöme, már-már automatikusan „el szokta rendezni” Fenyvesit, a „magyar kortárs költészet lázadó fenegyerekeként” vagy a magyar „rockköltészet egyik legkiválóbb alakjaként”, Fenyvesi kollázs-szerű (punk)rockversei mindig sokkal többről szólnak, mint amit első látásra „rockként” írhatnánk le. Amellett, hogy a két említett punk/művész olyan figura, akiknek életútja több ponton is érintkezik, miközben nem ismerték egymást (olyan mélyen tragikus közös vonások, mint pl. mindketten viszonylag fiatalon haltak meg és mindketten saját kezük által, mindketten különböző formában megnyilvánuló pszichés gondokkal küszködtek, mindkettőjüknek volt/van köze az underground zenéhez (képzőművészetéhez stb.). És a közös vonások mellett éppen Fenyvesi Ottó „sorsa” és „verse” köti össze e két outsider művészt: mint ahogyan azt költőnk életrajzából ismerhetjük, Fenyvesi Újvidékről Veszprémbe költözik a kilencvenes évek elején, és történetesen az említett két anti-művész Szilágyi Lackó és Bada Dada életével is épp e városok vannak kapcsolatban. Sőt, ha úgy akarjuk, a két személyiség-történet egy-egy olyan fiktív, vertikális tér, amelyben Fenyvesi Ottó éppen olyan mértékben otthon van, nevezetesen a Szilágyi Lackó és Bada Dada által képviselt világokban, mint horizontális síkon, Veszprémbe vagy Újvidékre. Két-két külön pont, ami látszólag különbözik, miközben egy. A többi pedig maga a versbe szedett lüktetés, rock and roll, maximális intenzitás, életté nőtt esztétika a periférián. Ami e szövegben a lényeg és érték az az, hogy valamiért az effajta világok versbe szedését igen kevés (magyar) költőnek sikerül autentikusan létrehozni, és Fenyvesi épp e kevesek közé tartozik. Vagy ahogy Szilágyi Zoé, Lackó özvegye mondja egy helyen, Fenyvesi „azon kevesek egyike, akik már „kihalófélben” vannak, holott nagy szükség lenne rájuk...”.

És a *Maximum rock and roll* után méltán egy full extrás outro következik. A *Full extra* című szöveg, a verstömb utolsó darabja, afféle újavantgárd összeollózás, melyet „szabad ötle-

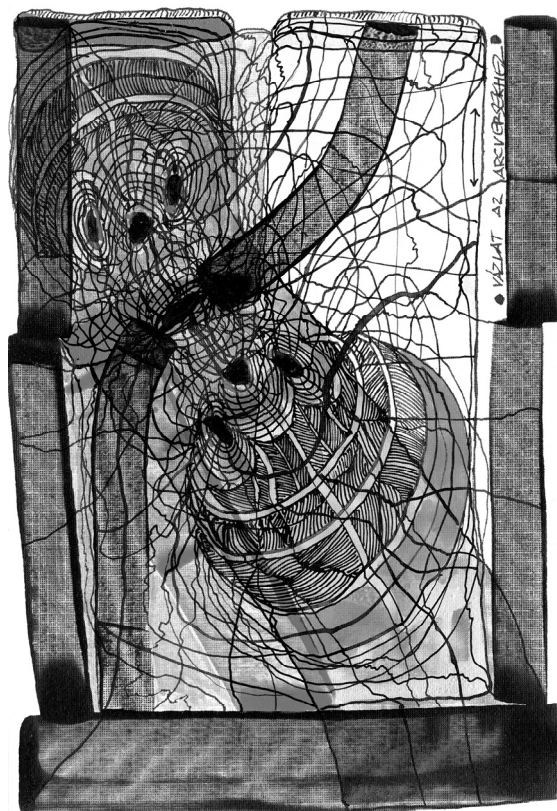
tekként” határoz meg a vers alcímében József Attilának, a költő „mesterének” emlékére. A kilenc rövid szöveg feltehetően különböző médiafelületről beollózott hírek címeiből állhat, melyek egymás mellé helyezése William Burroughsra jellemző szövegszerkesztési technikát és a (beat) szellemét elevenítik fel. Fenyvesi pop kulturális vonatkozásokkal nyit és zárja is e fejezet körét. A populáris kultúra nomenklatúrája és nyelvezete általi vonatkozásokkal hozza közvetlen közel hozzánk mondanivalóját a *Tele van a memória* első verstömbjének nyitó darabjában (Helter skelter) és ugyanilyen hangnemben zárja is a kört (Full extra). A leírt kör „kerek, egész”.

A csupán tizenegy darabból álló fejezet egyes darabjait tehát azért vázoltam részletesen, mert Fenyvesi, koncepciója révén, egy olyan tömböt állít össze, amelyben a tizenegy szöveg a saját életművének egy-egy részletét képviseli egyfajta ismertető kompilációként. Minden fázisából van egy-egy példa, ha úgy akarjuk, egy-egy kószoló. Mindegyik vers látszólag különbözik a többitől, már-már egymással ellentétes, de egymást kiegészítő elemeket fog egybe, végleteket fűz kerek egészé a specifikus Fenyvesi-versnyelv által és minden egyes vers intertextuálisan kapcsolódik az életmű során létrejött egy-egy Fenyvesi-fejezethez. A Fenyvesi-versekre jellemző legszerteágazóbb elemek találhatók meg e tizenegy versben is, a teljesség igénye nélkül: a beat-poézis hatása, az újavantgárd hagyomány, a kollázs-technika, a punk, a populáris kultúra, a magyar történelem-nyugati pop kultúra-kettőssége, a szabadság-motívum, a kívülállóság, („halott”) vajdasági költőelődök, a jugoszláv-magyar múlt/jelen stb. Mintha a költő valóban egyfajta summás visszaemlékezést állítana össze, kollázként ollózná össze a látszólag különböző tizenegy versét egyetlen reprezentatív, tömény, erős egészé.

A kötet második, nagyobb része a *Lingua Illryca – Elveszett jelentés* fejezetcímet viselő tömb, mely ciklus a költő délszláv irodalomból fordított verseit gyűjti egybe. A fejezetcím alatti zárójelben az „átköltések, versfordítások” alcím utalásként jelzi, hogy akár az első fejezet verseivel is együtt, illetve azok folytatásként is olvashatóak ezek az átköltések. Fenyvesi már több mint három évtizede fordít szerb, horvát, bosnyák és szlovén irodalmat magyar nyelvre. A *Tele van a memória* háromnegyed részét éppen ezek az átköltések teszik ki. Toldi Éva jegyzi egy szövegében, hogy „A műfordítást mint a kultúrák közötti átjárhatóság termékét értelmező elméletek napjainkban már nem tesznek éles különbséget eredeti és fordítás között, sokkal több figyelmet fordítanak a művek intertextuális mezőben való elhelyezhetőségére.” Ennek értelmében ezeket az átköltéseket is a Fenyvesi Ottó-poézis elemi részeként kezelhetjük. Azokat a délszláv költőket sorakoztatja fel a műfordító Fenyvesi, akik egyrészt nyelvezetükben egészen közel állnak a költő versnyelvéhez, világához, vagy nagy hatással voltak rá, illetve akik a költő kortársai, sőt ismerősei, barátai voltak még a jugoszláv (Új Sympós) kulturális közegben is akár. Több érdekes irodalomtörténeti és intertextuális utalást tartalmaz e több mint százharminc átköltés. A kötet végén található tartalomjegyzék előtt lévő szerzők listájából leszűrhető, hogy a délszláv költők legnagyobb hányadát a horvát költők alkotják. A huszonöt horvát szerző versfordítása által gazdag képet kapunk a kortárs horvát líráról. Fenyvesi olyan meghatározó, a második világháború előtt született horvát költők verseit költi át, mint Tin Ujević, Josip Sever, Ivan Slamnig, Vesna Parun, Josip Pupačić, Arsen Dedić vagy Slavko Mađer, beemelve kötetébe ezáltal a XX. századi horvát költészet legnagyobbjait. A nemzedékéhez tartozó költőket, Jagoda Zamoda, Branko Čegec vagy Boris Novak illetve az a Goran Rem képviseli, akit a *Posztmodern horvát költők* antológiája szerkesztőjeként jegyez az irodalomtörténet, mely posztmodern horvát lírához a kötet több költője is

sorolható, többek között pl. a fiatalabb nemzedékhez tartozó Dinko Telečan. A macedón, néhány bosnyák és szlovén – mindenekelőtt a kortárs szlovén –, sőt a kelet-európai új avantgárd költészet egyik legfontosabb képviselője, Tomaž Šalamun, versei mellett, olyan XX. századi szerb irodalmi „klasszikusok” is helyet kaptak, mint Vasko Popa, vagy Danilo Kiš egy hosszúversével, ezek mellett a Fenyvesi-poézissel (és Fenyvesivel) közvetlen kapcsolatban lévő Vojislav Despotov és Vladimir Kopicl versei is, a szerző kitűnő fordításában.

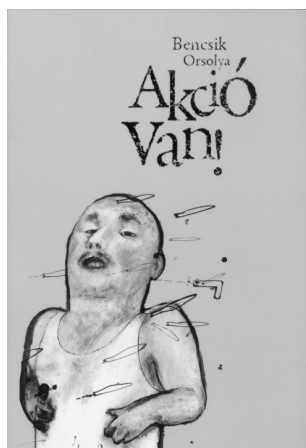
A Vár Ucca Műhely könyvek sorozatának sorban 24. kötete tehát versekből és átköltésekből álló kompiláció. A Baráth Áron festménye alapján készült, leegyszerűsített, elvonatkoztatott motívumot ábrázoló, fekete borítóval díszített kiadvány egyrészt műfordításkötet is, amelyet a költő saját tizenegy versével indít, másrészt a költő legutóbbi versesköteteként is beszélhetünk róla, ha átköltéseként értelmezzük a műfordításokat, lévén a Fenyvesi Ottó-s alapszín, annak ellenére, hogy egyfajta búskomor-összegző-feketés tónus, végigkövethető a verseskötet több mint kétszáz oldalán, az első laptól az utolsóig, ha versről, ha versfordításról van szó. Mindvégig „vad, kerek és egész”.

BERÉNYI EMŐKE

Egy provincia válsága

BENCSIK ORSOLYA: AKCIÓ VAN!

PRAE.HU-Forum-JAK,
Újvidék-Budapest, 2012
98 oldal, 2000 Ft

”

Gilles Deleuze és Félix Guattari *littérature mineure* fogalma értelmében a kisebbségi irodalom nem egy kisebbségi nyelv irodalma, hanem egy olyan irodalom, amelyet a kisebbség a többség nyelvén ír, s amelyre a nyelvi deterritorizáltság, az individuálisnak a direkt politikaira való rácsatlakoztatása és a kollektív megnyilatkozás-elrendeződés jellemző. Ezt a megállapítást szem előtt tartva, valamint az elmúlt több mint húsz évben íródott szövegeket és azok teoretikus interpretációit figyelembe véve igény mutatkozik a vajdasági magyar irodalom definiálása érdekében tett kísérletek – Szenteleky Kornélnek az Hippolyte Taine-féle miliőelméleten alapuló és a transzszilvanizmus mintájára létrehozott *couleur locale* téziseitől egészen Bori Imrének az életteret fetisizáló irodalomtörténetéig – és az általuk bevezetett terminusok felülbírálatára. A vajdasági magyar irodalom ugyanis a kulturális emlékezet specifikus elemeire való koncentrálttsága és a délszláv háborúkra való reflektáltsága okán – a szó posztkulturális kritikában használatos értelmében – radikálisan elkülönül a más magyar nyelvű irodalmaktól, mivel narratív technikái és tematikus kötődései tekintetében a déli areához, leginkább a posztjugoszláv térséghez tartozó literatúrából veszi mintáit. Az általam vizsgálandó szövegegyüttes, Bencsik Orsolya *Akció van!* című prózakötete is ilyennek tekinthető, hiszen – a szerző első, *Kékítőt old az én vizében* című könyvéhez hasonlóan, intertextuális játékok által – nem csupán elődeivel – Tolnai Ottótól a pétérek nemzedékén át Balázs Attiláig – próbál párbeszédbe lépni, hanem – ahogyan a szerző a kötetajánló trailerben hivatkozik rá – a kulturális emlékezet olyan elemeit (mint például a partizánok által a negyvenes években elkövetett magyar irtásokat) is megmozgatja, amelyek csaknem ötven esztendeig a tabu tilalma alá estek.

Bencsik Orsolya szövegegyüttesének egyes szám első személyű elbeszélője posztkoloniális szubjektumként jeleníti meg magát: olyan egyénként artikulálódik, aki *modus vivendi*

diként sajátítja el a mimikrit, ami ebben az esetben hibrid identitás létrehozásával jár. Alkalmazkodási próbálkozásai rámutatnak többszörösen minoritárius léthelyzetére: egy patriarchális társadalomban nőként, Szerbiában magyarként, Magyarországon határon túliként igyekszik a többség részévé válni, sikertelenül. Jó példa erre, amikor a novínarka bőrbe bújik, aki időről időre elbiciklizik a szomszéd falu kocsmájába, hogy „nem éppen jóképű, nem éppen okos” (43.) harmincas férfiakkal vedelje a Lavot a Radio Ass monoton technóütemeire, s kiselőadásokat rögtönözzön nekik a szerb és magyar viszonyokat összehasonlítva úgy, hogy azok valójában nem értik, nem érthetik meg, mit mond, hiszen míg ők nem beszélnek magyarul, addig a fiatal nő nem tud szerbül, ettől függetlenül élvezettel nézik, ahogy monológja közben lehúzogatja a nedves sörösuvegekről a rájuk izzadt címkéket.

Az autoritás és a diszkrimináció problematikája az *Akcio van!* kisprózáinak számos szignifikáns szegmensében előtűnik, a legerőteljesebben talán éppen a folytonosan széteső, majd újraépülő, s ezért meghatározhatatlan származási helyre mint terra incognitára való utalásban. A *Nyúl szív, szitakötő nyelv* című kisprózában szitakötő-nagymama arra a legbüszkébb, hogy előre tudja, „olyan országban fog családot alapítani, amelynek Jugoszlávia lesz a neve. Gyerekei pionírok lesznek, és boldogan vasalgatja majd piros kis kendőcskéjüket. Azt is tudja, minden egyes tagállam elvesztésével két szárnyának színe egyre fakóbb lesz. Nagyapanyúlnek hiába mondaná, hogy ez nem az öregedés jele, hanem a hiányé, nagyapa-nyúl nem hallaná, akkor már évek óta csak az ágyat nyomná. Történne mindez akkor, amikor nagyapanyúl megtudná, hogy többé nincsen tengere. Nincs hova lógnak a végtagjait. Többé már nincs miért félnie a cápáktól. Nem feküdhet napernyője alatt a napszúrástól tartva, nem nézheti a szinte pucér női testeket.” (16–17.) Ennek értelmében a sokkoló hiátus által megképződő posztjugoszláv önazonosság nem az elbeszélő sajátja, hanem a nagyszülei és a szülei generációjának alapélménye. Neki mindebből csupán a frázisokból strukturálódó jugonosztalgia marad: a Tolnai Ottó által a vajdasági magyar író tulajdonának minősített tenger azúrja helyett egy kínai boltban vásárolt kék-fehér-piros csíkos fürdőruha. „Mit tagadjam, szeretem a hazámat” (93.) – hangsúlyozza több ízben is, és jugoszlávsága ismervének a testvériség-egység jegyében kibontakozó szexuális vonzalmat teszi meg: „Ha egyszer lesz egy szerb pasim, Milošnak fogják hívni, vagy Nikolának, és biztos, hogy nem lesz szóke, mert a szőkét nem szeretem. Az egész életemet a tenger mellett fogom leélni egy ilyen Nikola vagy Miloš mellett, akivel majdnem minden nap beülünk a kávézóba meginni egy Nikšićot, elszívni egy cigarettát és elolvasni a napi sajtót. Ha jó idő lesz, tehát a víz éppen meleg, akkor én fogom magam, és úszok benne egyet, majd kifekszem a jugoszláv zászlós fürdőruhámban a napra szárítkozni. Miután a Nikola vagy Miloš átolvasta az újságot, utánam jön és jó vastagon beken naptejjel, nehogy leégjek, mert nekem nagyon fehér bőröm van, és ő ezt szereti. Ha éppen nincsenek mások a tengerparton, akkor szeretkezik is velem. Nagyon gyorsan tudja letépni rólam a jugoszláv zászlós fürdőruhám, de olyan is van, hogy csak arrébb húzza a bugyimat, és úgy rakja be a farkát. Mikor elélvezek, mindig arra gondolok, hogy én egy igazi honleány vagyok, és hogy ennek a Nikolának vagy Milošnak legalább hat gyereket kellene szülnöm.” (93.) A nemzeti identifikáció ennek megfelelően szoros összefüggésben van a testi tapasztalatokkal, de mindvégig a giccs szintjén marad, ami azt sugallja, a közhelyszerűség az egyetlen lehetséges elbeszélési módzata. A jugoszláv néplélek fikciónak tűnik, Jugoszlávia pedig a – Dubravka Ugrešić-től kölcsönzött kifejezéssel élve – közös háttérismeretet feltételező jugó-gének ellenére, valamint imagináriussága dacára spiritualizált térré változik. A narrátor

nemzedéke tehát az Adria sós vizét magukról lerázó megszártkozottaké, azoké, akik ugyan tisztában vannak vele, hogy regionális determináltságuk okán nem kerülhetik meg a történelmi múlttal való szembenézést, mégis igyekeznek új ideákat kreálni, a korábban használtaktól elkülönülő fogalmakat konstruálni.

Talán emiatt kerülnek előtérbe náluk a mikroközösségek: Bencsik Orsolya (is) kiterjedt magánmitológiát épít fel, újra felfedezi a család és a falu által körülhatárolt vidéket, és azt a metafizikai értelemben vett provincializmust, amiről Radomir Konstantinovič is értekezik *A vidék filozófiája* című könyvében. A vidéki a közösségi akarat mintájára stilizált ember, aki megbújik az általánosság biztonságában, vagyis kiskorúsítja magát: „a provinciális szellem, [mely] (...) mindentől megvéd, mindenekelőtt önmagunktól, az *Énnek* nevezett minden kihívástól és megpróbáltatástól (a személyes felelősségtől és a személyes kezdeményezéstől), szükségszerűen infantilizmushoz vezet” (Konstantinovič, Radomir: *A vidék filozófiája*, ford. Radics Viktória, 9). A vidék filozófiája a kis fesztáv filozófiája, mert ebben a norma színházának nevezhető teátrumban nem állnak rendelkezésre nagy vétségek, amelyek komoly egzisztenciális megpróbáltatásokhoz vezetnének, ezért nincsen tragédia sem, hacsak az üresség drámáját nem nevezzük annak, noha az is inkább a tragédia megkerülésének tragédiája. A kötet novelláit egységessé tevő elbeszélői hang jól kivehetően egy gyermeké, de legalábbis egy gyermeki sorban maradt lányé, akinek identitása nemcsak kisebbségisége miatt bizonytalan és állandóan mozgó, hanem periférikus családi helyzete miatt is. A familia központi alakja a mama által 300 kilósra hizlalt nagyapa (Tóth Antal, született 1927 pünkösöd másnapján), akinek mutogatására nem kötöttek szerződést a cirkusszal, inkább ők maguk rendeztek kiállítótermet köré. Ott feküdt a kisházban, a cukortól elüszkösödött lábbal, a sok fekvéstől kidörzsölte a bőrét a hipózott ágynemű, így végül az egész teste egyetlen élő sebbé vált. Az ágyat ellepő teste ellenére a feje akkora volt, mint egy madaré, szinte eltűnt a nagypárnában. Pont rálátott az anyja által hímezett falvédőre („Szórakozást ne keress a távolban, itt van a boldogság a nyugodt otthonban”) és a meztelen nős naptárra, amely mellett Jézus kínálta fel neki a szívét egy ócska nyomaton. Olyan bűdös volt, hogy nem lehetett benn megmaradni. Az abjekt lett öregember jelenlétének azonban a helyiek is örültek, hiszen fellendítette a faluturizmust: kíváncsi külföldiek jöttek el megnézni, hogy miután jól kihányták magukat a külön erre a célra felhúzott udvari budiban, megtöröljék a szájukat a mama és a rendőrfőnök által 10×10 centiméteres négyzetekre hasogatott, vajdasági magyar kiadóktól érkező nyomdatermékekkel, két napig egyenek a kiadós bácskai kosztból és iganak a kerítésszagotató pálinkából.

A nagyapa centrális helyzete azzal magyarázható, hogy az őt körülvevők mind a szubjektív szubjektumok, az önmagától elijedt egyediség naiv realizmusát képviselik, miközben ő maga éppen különbségével, jelesül hatalmasra dagadt testével üt el tőlük. Ennek az állapotnak a fenntartásában azonban kénytelen a környezetére hagyatkozni: mivel magatehetetlen, arra szorul, hogy a felesége táplálja, és egyáltalán, ő tartsa életben. Ebben a momentumban visszaköszön a provincia szelleme, hiszen a vidék felruhazza lakóit a mindenbe betekintés zsarnokságával, feljogosítja őket arra, hogy ítélkezzenek tettekről, életről és halálról. Amikor az összes árutartalék elfogy az üzletek polcairól, és többé már nincs mire kenni a margarint, még az az ötlet is felvetődik, hogy a nagyapát fogyasszák el. „A tata akkor még egy ötvenessel slankabb is volt, noha furcsamód tovább már nem fogyott, még ha a boltokból az áru el is tűnt, akárcsak a bónra kapható kenyér, a környék összes kutyája, galambja, verebe, hala vagy

éppen házi kedvence. Amikor apám a kilencvenes évek éhezései alatt végül a tatát akarta nekünk feltálalni (1992 volt, áprilisi nap), az a fiának a nővéremet ajánlotta. »Még ezer gyereket csinálhatsz. De apát hogy csinálsz?« (52.) A *Disznók* című kispróza ezen részlete majdnem szó szerinti átvétele Alek Popov bolgár író *A függetlenség napja* című, *Symposion*-ban megjelent novellájának, amely Bencsik Orsolya bevallása szerint meghatározó olvasmányélménye volt tizenévesen: „az ilyen szövegeken keresztül tapasztaltam meg a háborút, tulajdonképpen az irodalom által traumatizálódtam” (Boldog Zoltán: *Trauma van!*).

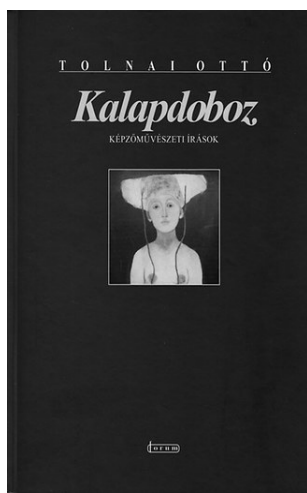
Nem véletlen, hogy a narrátort az apja gyakran szólítja Antalnak, hiszen ő sem illik bele maradéktalanul a vidék világába. Abszurd közeg ez, mint ahogyan a szerző is nyilatkozta egy interjúban, „a címmel ellentétben a narratíva tekintetében tulajdonképpen nem történik semmi, mozdulatlanság van, zártság, normalitássá változtatott, simulékonnyá tett abnormalitás. Falusi unalom, leskelődés, kocsma, alkohol, döngő legyek és bűdösség. A támadás pedig bár ezt csak remélni tudom, a narráció során jön létre, a diskurzus szintjén valósul meg” (Rizsányi Attila: *Küzdök a regénnyel*). A hétköznapivá tett torzulásokkal, a természetessé avatott perverziókkal szemben a pszeudoinfantilis hangon megszólaló elbeszélő fegyvere maga a beszéd, az akaratlan kimondás önfeledtsége. „Sok mindent tudok, de sok mindent nem szabad kimondanom” (8.) – a kötet első, *Macskainvázio nagyapáéknál* című novellájában a narrátor több helyütt is hivatkozik azokra a titkokra, amelyekre az őt körülvevő groteszk univerzum épül: ezekből az üres helyekből képződik meg ez az irodalom. „Hogy a kíváncsiság a legveszélyesebb dolog a világon, ez a történet valódi üzenete! NE MERJ! NE KÉRDEZZ! NE NÉZZ! És legfőképp, puha kis végtagodat ne rakd bizonytalan kinézetű folyami hajók fedélzetére!” (18.) Ahogyan tehát a szabadkai könyvbemutatón Tolnai Ottó is utalt rá, Bencsik Orsolya akciója lényegében egyfajta gerillatámadás a vidéki szavak üressége ellen – ennek felismerése által szüntethető meg a szöveg és a cím közötti feszültség.

A Szirmai-díj átvételekor felolvasott köszönőbeszédben a szerző a recesszió termékének nevezte a kötetet: „Az egyik szegedi ismerősöm azt mondja, olyan vagyok, mint a sátoros cigányok. Meg hogy két ország között összevissza rohangálok. (Haza-válság.) A háború elől menekült szomszédom meg azt mondja, nem vagyok tisztában a nyelvekkel. Nem érti, hogy mit beszélek, de akkor se ért, ha szerbül beszélek. (Nyelv-válság.) A bosnyák író barátom meg, aki mindössze harmincöt éves, átélte a háborút, és amikor apám az élményeiről faggatta, kimenekült a konyhából, elmenekült Topolyáról, és már csak e-mailen keresztül hajlandó velem értekezni (Bocs, apa.), azt mondta, nem tudom eldönteni, ki szeret. (Szeretet-válság.)” (Bencsik Orsolya: *Szűkös szó*). Az *Akció van!* a térség válságirodalmának fontos eleme: egy posztháborús, az erkölcsi értékek általános degradálódásának tanújává tett nemzedék sajátja.

NOVÁK ANIKÓ

A néző nézi a nézőt

TOLNAI OTTÓ: KALAPDOBOZ.
KÉPZŐMŰVÉSZETI ÍRÁSOK

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2013
456 oldal, 5000 Ft

”

„egy képet nézünk, ahonnan egy festő minket néz”, írja Michel Foucault *Az udvarhölgyek* című Velázquez-festmény kapcsán, Tolnai Ottó *Kalapdoboz*ából Edita Kadiric „kis heroinája” néz ránk felidézve emlékezetünkben *A kékítőgolyó* fedőlapjáról a kékítőgolyószemű gyerek pillantását. Habár Tolnai könyveinek fedőlapjai egy külön írást is megérdemlőnek, szögezzük tekintetünket a *Kalapdoboz*ra, amelyet a tekinteteknek egy másfajta játékaival írhatunk le. Nagyszerű kiindulópont például Skuteczky Döme *Velencei múzeumban* című festménye, melyre önkényesen esett e szöveg írójának pillantása, ám több szálon is kapcsolatba hozható a Tolnai-művekkel. Skuteczky képén egy nőt látunk a *múzeumban* könyvvel a kezében, *kék* sállal a nyakában, *kalappal* a fején, amint egy festményt néz, helyzetünket pedig a néző nézi a nézőt képlettel írhatjuk le. Keresve sem találhatunk jobb jellemzést a *Kalapdoboz* befogadójának alapállapotára, hiszen az esszéket olvasva valójában voyeurként lessük meg a képeket néző szerzőt a művészettel való örömszerző, intim találkozási közben. Messzire vezethet ez a gondolatmenet, de maradjunk most a múzeumban. Daniel Silbony szerint a voyeurnek éppen ez a momentum a legizgalmasabb, egy kiállítás számára a műveket nézegető emberek a tárgyak. Thomas Struth művészetét is ez a fajta voyeurizmus határozza meg, 1989 óta készít nagyméretű fotográfiákat a világ híres múzeumainak látogatóiról. „Struth mindenesetre a nézőkre helyezi a hangsúlyt, mintha arra hívná fel a figyelmüket, hogy a múzeumokban valóban ők lettek a főszereplők: nekik kell nem csak passzív fogyasztóként, de aktív részvételükkel, saját reflexióikkal újrinterpretálni a múltat. A múzeumlátogatás Struth számára is szociális rítus, képeivel pedig arra is figyelmeztet, hogy a megfigyeltség állapota csak nézőpont kérdése” – állítja Székely Katalin. Ilyen pillanatképek sorozataként foghatók fel Tolnai Ottó legújabb képzőművészeti kötetének írásai is (mindez természetesen a korábbi

szövegekről is elmondható, ugyanis nem tapasztalhatunk lényeges eltéréseket a korábbi és az új képzőművészeti esszék között), a művészet befogadója főszereplői körében főszereplőként aktívan, saját reflexióival újrainterpretálja, újraalkotja a múltat, a műveket, a közöttük lévő kapcsolatokat.

Fordítsuk figyelmünket a *Kalapdobozra*, nézzünk farkasszemet a *Boxer* című kép doboz-ból kikukucskáló kalapos kis hősnőjével, és a saját bőrünkön tapasztalhatjuk, hogy a megfigyeltség állapota tényleg csupán nézőpont kérdése. A néző nézi a nézőt, de ki az alany és ki a tárgy szerepét betöltő néző, ez csupán nézőpont kérdése.

Visszatérve a Skuteczky-festményre, azon túl, hogy a *Kalapdoboz* befogadjának helyzetét tárja elénk, a figyelmet leginkább megragadó, világító kék sállal máris a Tolnai-életmű szöveglabirintusának kellős közepébe csöppentünk, az azúr szakadék szélére, ahol a már előbb felvetett néző-problematika is tematizálódik Kling György élete és festészete kapcsán. A festő a II. világháború idején Pesten bujkált (bár voltak Wallenberg-papírosai, útlevele, nem élt velük, nem használta azokat) körüti műterme gardrób szekrényében, s csak éjszaka bújt elő. Ez az életrajzi mozzanat erőteljesen foglalkoztatja az esszéíró, a festő képein mindenütt ezt a gardrób szekrényt, illetve annak helyét keresi. Rádöbben, hogy nemcsak saját képérzékelése érdekli, hanem az is, „hogyan lát ama rejtőzködő szem, a mester szeme”. E másik szemet többször is érzékeli a képekbe merüléskor a szerző-elbeszélő: „Nemegyszer az volt az érzésem, a szép képnézési szeánszokon, miközben félszegen, halkán a képeket kommentálom, valaki más is nézi a képeket, noha mivel már csak imaginárius az a szekrény, a camera obscura, maguk a képek nyitnak számára rést, hogy egyben durván fel is szakítsák a rossz, a borzalom, a sötétség, a homály, a szürkesség zárkáját, hogy végül is megadja mesterének a teljes fény kegyelmét...”

Bár a kötet kulcsszavai a regény, a regényírás, a nyomozás, *Az azúr szakadék* mégis a mese műfaját helyezi előtérbe, annak is egy igen különleges fajtáját, az Andersen-mesét, a szerző-elbeszélő pedig a mesemondó pozíciójába vágyakozik. A szöveg elején vágyként fogalmazódik meg az az írói, elbeszélői eljárás, amellyel a leghívebben érzékeltethetjük Tolnai képzőművészeti esszéinek sajátosságait: „Egész életemben ezt szerettem volna megírni, valójában egész életemben ezt is tettem, próbáltam megírni, elmesélni egy-egy festő, festészet, a szép, avagy a rút ígézetében fogant festészet, kép, képrészlet, tónus, különböző intenzitású, a gyengéd érintéstől a rombolásig terjedő, akár a kép határán is átbillenő gesztus jelölte sáv, talán ez lenne a legpontosabb kifejezés, sáv, *napsütötte sáv* történetét”. A részletek kiragadása, de leginkább a történet hangsúlyos. Foucault szerint a képleírás lehetetlen, de Tolnai nem is erre törekszik, a Tolnai-esszé nem akar szigorú értelemben vett ekphraszisz lenni, inkább Daniel Arasse festménytörténeteivel, festménytalányaival áll szoros rokonságban.

Arasse a festészetről szólva Leon Battista Alberti gondolatát idézi, miszerint „mi egyéb a festészet, ha nem magunkhoz ölelni a forrás vizének tükkrét”. E gondolattól több irányba is indulhatunk, a művészet magunkhoz ölelésének gesztusa Tolnai Ottó *A rózsaszín sár* című nagyon fontos írását juttathatja eszünkbe, mely Balázs Arth Valéria *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikonának* előszavaként is olvasható, de a *Kalapdobozban*, mely akár a lexikon regényesített párjaként is felfogható, szintén helyet kapott. A tükör a Tolnai-opusban számtalan utat is nyit, ám most maradjunk a művészet és nézés problematikájánál. A műalkotások tükörként való megközelítése gazdag hagyományra vezethető vissza, Arthur C. Danto úgy vé-

li, a műalkotások mindig is külsővé tesznek egy világlátást, kifejezik egy kulturális korszak belsőjét, önmagukat tükröként kínálva, hogy megértsük a királyok tudatát.

A tükröként értelmezett műalkotás tükrözi alkotója pillantását, de benne önnön tükrünkre is rálelhetünk. E folyamat a *Kalapdoboz* írásaiban többszörösen is végbemegy, a festők tudatát tükröző festményekben az esszéíró önnön tükrére lel, s esszéiben saját tudatát, tekintetét tükrözi, s e tükrőben az olvasó-néző szintén felfedezi önmagát. A tekintetek játékaival mindezt talán így írhatnánk le: az esszéíró miközben a képet nézi, a festő szemével látja a világot, azaz a festő pillantását követi, az esszé olvasója pedig olvasás közben az esszéíró tekintetét kutatja, hogy mit néz, lát, mit sajátít ki a valóságnak kimerevített, lefestett pillanatából, ám a befogadás aktusa közben saját pillantásának tudatosítása is hangsúlyossá válik.

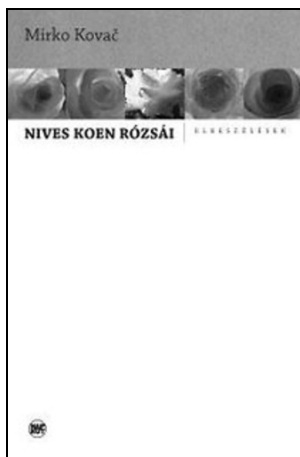
Nem egyszerű feladat követni a Tolnai-szövegek elbeszélő-nézőjének a festők pillantását kutató tekintetét, olykor egészen közel hajolunk, máskor hirtelen ugrásokra kényszerülünk, éppen ezektől a meglepetésektől olyan izgalmas. Egy meglepő és izgalmas ugrással a DNS rózsa szín Pop-dobozához érünk, melyben a látás kiegészítődik a tapintás, az ízlelés, a hallás érzeteivel, örömeivel, és a játék folytatódik tovább, és még szinte semmit nem láttunk, s láttatunk a *Kalapdoboz* kincsei közül.

HUSZÁR TAMARA

Igazzá váló történetek

MIRKO KOVAČ: NIVES KOEN RÓZSÁI

Napkút Kiadó
Budapest, 2012
392 oldal, 3790 Ft

”

Mirko Kovač Danilo Kiš szavait idézve egyszer azt nyilatkozta, hogy számára a való élet az írás alapanyaga, nincs kedve történeteket kitalálni. Új elbeszéléskötetében számos, kifejezetten az írás aktusára vonatkozó kommentárt találhatunk, kijelentését legjobban mégis az a bekezdés árnyalja, amelyben az igaz történet mibenlétéről értekezik: „Ha egy író azt állítja, hogy igaz történetet vetett papírra, csalást sejtetek a dologban; igaz történet ugyanis nincs, hanem azzá kell válnia!” (379.) Így nem is meglepő, hogy a *Nives Koen rózsái* a gyermekkor kérdések nélküli, kritikátlan olvasásélményét hívja elő. A válogatott novellákat tartalmazó könyvből egyetlen írást sem emelhetnénk ki, amely ne tükrözné a szerző ez irányú törekvését.

A közvetlen hangú nyitások, a történetek végén megjelenő utóiratok, a rejtélyek, a csattanók, a semmiből felbukkanó titokzatos idegenek a Kovač-próza azon elemei, amelyek arról tanúskodnak, hogy írjuk mély olvasóismerettel rendelkezik. Nem is kérdés, az elbeszélések a nem szakmai olvasóközönség megszólítására is képesek, miközben szépirodalmi helyük egyetlen percre sem kérdőjeleződik meg. Nemcsak a novellák olvasmányossága, a mondatok gördülékenysége emelendő ki (amely természetesen Borbély János fordítói munkáját is dicséri), hanem a jól választott tematika, az építkezési fortélyokról nem is beszélve.

Kovač a *Nives Koen rózsái*ban egyértelműen kijelöli életművének fő kapcsolódási pontjait: Dosztojevszkij és Borges mellett természetesen Ivo Andrić neve is felbukkan – nem is akárhogyan. A *hézag* című elbeszélés vérbeli hommage; főalakja meggyőződéssel hirdeti, hogy olyan tudás birtokában van, amely alkalmassá teszi az irodalmi művekben minduntalan fellelhető hiányosságok pótlására. Halála után kiderül, hogy házi könyvtárának mindössze egyetlen kötete maradt érintetlenül: Ivo Andrić *Elátkozott udvar* című kisregénye tökéletesnek bizonyult. A novella azonban nem esik a hódolattot kifejező művek gyakori hibájába, a cselekmény nem a

csattanóra épített ürügy, a novella didaktikus záróakkord nélkül is megállná a helyét.

Természetes egyszerűség, pátosznélküliség és felszabadító öntörvényűség uralja Kovač műveit, amelyeket az író kompromisszumok nélküli őszintesége, idealizációtól mentes önképe még hitelesebbé tesz: „Sohasem törődtem a nekem siránkozókkal, könnyen elviseltem a hozzám közel állók könnyeit (...). A tragédiák nem indítottak meg, a betegekkel és a nyomor-gókkal nem éreztem együtt.” (381.) Kovač életrajzából egyébként is körvonalazódik meg nem alkuvó természete: a szerb-nacionalizmus bírálata miatt Belgrádból a horvátországi Rovinjba menekült. A társadalom változó erkölcsi mércéje helyett saját (irodalmi) értékrendjére támaszkodott, s ennek meg is lett a következménye. A „minden lehetséges” (22.) jegyében szü-letett irodalmi művek ugyan elbírták Kovač sötét világát, a kommunista vezetés azonban tűrhetetlennek minősítette azokat: „Szememre vetették, hogy könyveimben mindenféle gaz-fickók, haszonlesők, prostituáltak, árulók nyüzsögnek, sehol egy humán értékekkel felruhá-zott regényalak.” (18.) Az idézett sorok keserűsége mögött azért felsejlik a helyzet abszurdit-ására kihelyezett irónia is. Kovač elbeszélései függetleníthetetlenek a politikai, nemzeti vi-szonyok által meghatározott életútától, annak ellenére, hogy egy helyütt a szerző éppen arról elmélkedik, hogy a történelem „gyűlöletes mérgezője az irodalomnak”. (380.)

Kovač érdeklődésének központjában az ember áll, akkor is, ha a sanyarú múlt élhetetlen szakaszai kerülnek terítékre – elég, ha a novellák címeire tekintünk: *Akim Kukin rövid életraj-za*, *Luko Meštrević sebei*, *Tripo Đapić, a nehézsúlyú ökölvívó*. A férfisorsokra koncentráló no-vellák mellett nem hagyható figyelmen kívül a Kovač-próza sokszínű nőábrázolása. Az írások szerves részét képező erotika, az aktusok aprólékos ismertetése ugyanis nem jelenti azt, hogy a nő csupán a férfi vágyának tárgyaként lenne jelen. Az érzékeny, visszafogott, zárkó-zott Nives Koentől, a jó barátnak tartott Olga Hercegen keresztül a férfiakat kizsigerelő per-szónáig, Mása Rovanovaig terjed a skála.

A naiv életrajzi olvasáshoz tulajdonképpen minden adott, hiszen a vallomásos elbeszélői szövegek nemcsak a narrátor és az író összemosására adnak lehetőségek. Az elbeszélő ugyanis pontos részletekkel látja el az olvasót azzal kapcsolatban, hogy a történet főszereplő-jével mikor és mi módon kötött ismeretséget. Az írás körülményeire utaló megjegyzések nem a szöveg létrehozottságát hangsúlyozzák, vagyis nem egyfajta posztmodern „ez csak szöveg” sulykolás történik, épp ellenkezőleg. Az elbeszélő közlései sosem állnak az olvasói belefeled-kezés útjába. Az írás miértjének kifejtése úgy jelenik meg, mintha a megszólalás más formája elképzelhetetlen volna.

Az elbeszélések cselekményei minden esetben reális, valóságos alaphelyzetből indulnak, azonban szinte észrevétlenül lezajlik a történetek valamiféle misztikus átváltozása, míg végül az olvasó rájön, hogy az általa birtokolt információk már nem olvashatók a valóság logikája szerint. Kovač izgalmas *Nappalok és éjszakák* című horrornovellájának kettős életet élő kato-likus papja úgy viselkedik mintha ördög szállta volna meg. Nappal a tisztesség mintaképe, éj-jel azonban véreskezű, alattomos gyilkos (aki nem mellesleg a pravoszláv egyház híveit öldösi) – egészen addig, míg az isteni igazságszolgáltatás – kissé közhelyesen – le nem csap rá. A *gyász-ruhás hölgy látogatása* című novellában sem magától értetődő, hogy a felbukkanó, majd elil-lanó nőalak a vágyat, a szerelmet hozta vagy éppenséggel a vég képviselőjeként érkezett.

Kovač írástechnikájának legnagyobb talánya, hogy a halál légkörében fogant, baljós at-moszférájú élettörténeteket hogyan alakítja vibráló, élénk, ám cseppet sem vidám prózává. Jól példázza ezt az *Akim Kukin rövid életrajza* című elbeszélés egyik egészen mesteri jelenté-

nek zsongása, a vad orgiának a leírása: a részegedést bemutató egyre obszcénabb passzusok, a gondos szerkesztést tükröző egyre indokolatlanabb, józan eszt nélkülöző hirtelen döntések, a sikoltások, a csókok hangjai szinte jelenlévővé avatják az olvasót. A filmszerűen megleve-nedő, vizuális gondolkodáson alapuló történetrészek nyilvánvalóan összefüggnek azzal, hogy Kovač az elbeszélést filmnek, „mozgóképnek” (183.) tartotta, mi több, számos filmforgató-könyv szerzője volt.

A kötet visszatérő motívuma az apa alakjának rombolása, a ki nem hűlő, el nem csituló harag, gyűlölet szavaival. A lefestett apa-fiú viszony tehát korántsem nevezhető problémát-lannak, ugyanakkor az író az utolsó, *Apám és mondásai* című novellában teljesen átértelmezi kettejük kapcsolatát. Sajátos (fordításban többnyire visszaadhatatlan) nyelvi leleményeinek forrásaként ugyanis éppen édesapját jelöli meg, írásművészetének céljaként pedig az apa be-széd módjának megőrkítését. Feltehetően az írói önérzet (amint írja, szóképzéseit egyesek nyelvrontásnak tartották) és az emlékállítás gesztusa egyszerre vezette a novella létrehozá-sakor. S hogy mennyire fontosnak is tartotta Kovač a tárgyalt írást? „Továbbra is zsémbes vénember maradok, no és ha megküldik a könyvet, a *Száz legszebb elbeszélést*, csak az enyé-met, az *Apám és mondásait* olvasom el; a többi nem érdekel – s nem is érdekel többé semmi más.” (387.) – írja a tárgyalt írás utóiratában. És el is hisszük neki.

FÖRKÖLI GÁBOR

Regénytelen regény – avagy „mi az a plöm-plöm?”

BALÁZS ATTILA: POKOL MÉLYÉN RÓZSAKERT,
AVAGY AZ EZREDES ÚR GOLYÓSTOLLA

Palatinus Kiadó
Budapest, 2013
270 oldal, 3200 Ft

”

Szépirodalom és történetírás rokon mesterségek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy művelésük sokáig ugyanahhoz az egy foglalkozáshoz tartozott: az írástudóéhoz, az erudituséhoz. Persze ekkor, amíg reneszánsz humanista szellemi éthosz tartott – még elméletben sem mindig – vált el teljesen egymástól a múlt tudományos igényű feltárása, az épületes szórakoztatás és az elfogult propaganda. Aztán amikor megjelenik a klasszikus történelmi regény, írók és olvasók minden addiginál nagyobb tömegben kezdik a maguk képére formálni a múltat, még hozzá olyan sikeresen, hogy még történész kortársaink, elismert szaktudósok sem tudják letagadni, mennyire az irodalmi fikció hatása alatt kezdődött tudományos karrierjük. (Hogy egy példát mondjak, a híres középkorász, a különben szintén meglehetősen jó tollú Michel Pastoureau egyik könyvében elismeri, hogy részben az *Ivanhoe* hatására fordult a lovagkor felé az érdeklődése.) Ezek a regények többé vagy kevésbé törekszenek arra, hogy fenntartsák a történelmi hitelesség látszatát, hogy a fiktív cselekmény mögött kitartó és valós kutatómunkával megrajzolt kulisszák működjenek, és hogy elhitessék az olvasóval, hogy az adott történelmi korban az elképzelt események akár meg is történhettek volna úgy és azokkal a részletekkel, ahogyan azt a regényben olvashatjuk.

Erre a hagyományra meglátásom szerint három válasz született az újabb magyar irodalomban: az ún. áltörténelmi regények, amelyek bár kétségtelenül felismerhető történelmi korokban játszódnak, általában nem követelik meg, hogy a fiktív időket, helyszíneket és szereplőket valódiakkal azonosítsuk (Háy János, Darvasi László, Márton László, Szilágyi István), az alapos kutatómunkát nagyszabású realista vízióval ötvöző, voltaképpen hagyományörző Spiró György *Fogsága*, valamint az önreflektív, dokumentarista esszéregény, mint

amilyenek Lovas Ildikó *Kijárat az Adriára* és *Spanyol menyasszony* c. könyvei. Ez utóbbi kategória véleményem szerint jól leírja azt, hogy mi történik Balázs Attila utóbbi könyveiben.

Ezekben a távolról regényre emlékeztető kötetekben nincs egységes, következetesen kibontott bonyodalom, és a hagyományos, jelenetek és leíró részek váltakozására épített elbeszélés is visszaszorul. A narrátor többnyire arra szorítkozik, hogy a történelemről való tudását – illetve nem tudásával kapcsolatos észrevételeit – megossza velünk, a tények közötti sajátos összefüggésekre felhívja a figyelmünket, miközben sajátos stílusban, nemritkán vaskos humorral előadott reflexióit sem hallgatja el. Vállaltan személyes, ugyanakkor ideológiamentes megközelítésre törekvő könyvei így sokkal közelebb állnak az esszé műfajához, mint a regényéhez. Talán ez a fajta esszéisztikus, a zsurnalizmus legnemesebb hagyományaitól sem távol álló írói technika – éppen mivel nem találjuk a könyvben az irodalmi dramaturgiával megalkotott cselekményt, hanem a szerzői énnak a múlttal és a múltra vonatkozó forrásokkal való találkozására helyeződik a hangsúly – sokkal radikálisabban jelenti be a szépirodalom igényét az olvasó történelemképének formálására, mint a hagyományos történelmi regény és annak játékos utánzata, az áltörténelmi regény. Hiszen a történelem kutatásában messzebb merészkedik a regényességtől, elhagyva annak megszokott eszköztárát, amelynek felismerésével az olvasó könnyedén azonosítani tudta a szövegnek a szépirodalomhoz való tartozását. Balázs Attila könyvei viszont a szépirodalom és a történelmi megismerés elválaszthatatlansága mellett teszik le a voksot, vagyis bizonyos értelemben szerzőjük módszere közelebb áll a klasszikus erudícióval dolgozó, premodern történetíróhoz, mint a tizenkilencedik században megjelenő regényszerzőhöz. Balázs Attilának nem kell fiktív cselekmény, nem kell történelmi kulissza, sem a kitalált és a valós tények megfelelően adagolt kevercse, hiszen nála maga az írás mint reflektált folyamat az, ami egyáltalán lehetővé teszi a történelmi múlttal való kapcsolatfelvételt. A múltból való írás nem is lehet nem szépirodalmi, hiszen a szigorúan vett szaktudományos vagy pusztán zsurnalisztikus szövegekből hiányzik az előbbire jellemző személyesség, amely nélkül a múlt egyszerűen nem adja meg magát az értelmezőnek, nem jön létre valódi érintettség, valódi találkozás.

Ezzel a radikális hozzáállással a *Pokol mélyén rózsakert* című regény nagyon nehéz feladat elé állítja szerzőjét. Nem kisebb kérdést kell megválaszolnia Balázs Attilának, mint azt, hogy hogyan képviselhet a szöveg a hagyományos regényesség híján egyfajta magasabb rendű, írói minőséget. Az elokvencia mint a humanista tudós történetíró ismérve ugyanis régiesen hitelét veszítette, és a pátoz is csak takaréklángon éghet, különben az író könnyen gyanúba keveredik. Ott lenne még a rideg, pontos, lényegre törő nyelv, az effajta szikárságnál azonban mi sem lehet idegenebb Balázs Attilától. Marad az irónia és a humor, és a persze az ezeket tragikummal vegyítő groteszk finton.

A szerző legújabb könyve arról a nem is olyan régen történt esetről szól, amelynek során bolíviai katonák egy Santa Cruz-i hotelben rajtaütöttek a horvát-magyar-bolíviai állampolgárságú Eduardo Rózsa-Flores csapatán, mivel állítólag fennállt a gyanú, hogy merényletet terveznek Evo Morales elnök ellen. Az akció során Flores és a neki dolgozó romániai magyar származású Magyarosi Árpád életét veszítette. A csapatban állítólag rendszergazdai feladatok ellátó Tóásó Előd sok más társával együtt fogságba esett, és bírói ítélet nélkül, szabadságától megfosztva a mai napig börtönben várja sorsa jobbra fordulását. Rózsa-Flores valóban regénybe illő figura volt. Haditudósítóként érkezik a horvát-szerb háborúba, majd rögtön katonának áll a horvátok oldalán. Háborús akciói mellett blogot, emlékiratokat és verseket ír.

Amellett, hogy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület alapító tagja, a Jobbik.net c., az azonos nevű párthoz nem vagy csak homályos módon kötődő honlapot is szerkeszti (!), sőt később felveszi az iszlám vallást is, és a Magyar Iszlám Közösség alelnökeként tevékenykedik. A 2000-es évtized végén aztán visszatér szülőföldjére, Bolíviába, hogy a polgárháború szélére sodródott országban segítsen megszervezni Santa Cruz védelmét. Kalandos, ellentmondásos élete még Che Guevarához is kapcsolódik egy lazább szálon, hiszen a bolíviai vád szerint az a Gary Prado Salmón tábornokkal is üzeneteket vált, akinek az alakulata annak idején a dzsungelben elfogta és kivégezte a legendás hadvezért. Ha tehát a történelem mellbevágó véletlenjei és abszurd momentumai érdekelték Balázs Attilát, volt miből válogatnia. Az olvasó pedig olyan nagy ívű esszét kap, amely Bolívia függetlenségi harcaitól Che Guevara utolsó menetelésén át a nemzetközi terrorizmusig számos olyan jelenséget megvizsgál, amely segíthet megérteni Tóásóék ügyét.

Megérteni és leleplezni mindent e nyugtalanító történet kapcsán persze nem lehet, főleg nem egy magyarországi karosszékekben ülve. Viszont össze lehet gyűjteni szinte minden olyan, az eseményekkel kapcsolatos információt és interpretációt, amelyekkel itt-ott, külön-külön az újságolvasó ember is találkozhat. Balázs Attila a szorgalmas gyűjtőmunkán kívül sajátos látásmódját adja hozzá ehhez az anyaghoz. Nyilván éppen ez ad létjogosultságot a szépirodalmi megközelítésnek a politikai elemzések, a történeti tanulmányok és a zszurnalisztikai szövegek közötti bizonytalan térben.

Elsőként említendő Balázs Attila humora és különleges, groteszk világlátása. Azzal együtt, hogy talán a humorról a legnehezebb szubjektív megérzéseinknél stabilabb alapokon nyugvó ítéletet mondani, ezen a téren nem lehetünk teljesen elégedettek. Tulajdonképpen egyáltalán nem kellemetlen az a fanyar hangvétel, amely a könyv majd' minden mondatát áthatja, ám sajnos nagyon ritkán lépi túl a lapos kedélyeskedés szintjét. Balázs Attila stílusa nem túlságosan fárasztó ugyan, és jóval tapintatosabb az üres jópofizásnál, de ritkán nyit meg igazi emberi mélységeket. Van itt minden: az esendő emberi természet kiváltotta vállrándítás, torz finto, a tragikumot ellensúlyozó fekete humor – szerencsére azonban, ha kell, Balázs Attila jó ízléssel megálljt parancsol az ironizálásnak. Ennek az önmérsékletnek köszönhető, hogy a Magyarosi Árpád édesanyjával való valós vagy kitalált levélváltás különösen intelligensre és megindítóra sikeredett. Ebben olvasható a szerző krédója: „én nem Magyarosi Árpád és a többiek emlékét szeretném bemocskolni saját írói népszerűségem növelésére. Valami mást. De azt most itt nem tudnám pontosan megfogalmazni. Vagy nem is kívánom. Szóljon majd a könyv helyettem.” És bizony komoly erőfeszítések történnek annak érdekében, hogy a könyv valóban úgy tudjon szólni az olvasóhoz, hogy a narrátor őszintén beismert emberi gyengeségei ellenére a befogadó is átérezze a tollat ragadó íróra nehezedő felelősséget, amellyel az aprólékosan körbejárt, ám eleve kibogozhatatlan ügy milliányi ellentmondó részletének tartozik.

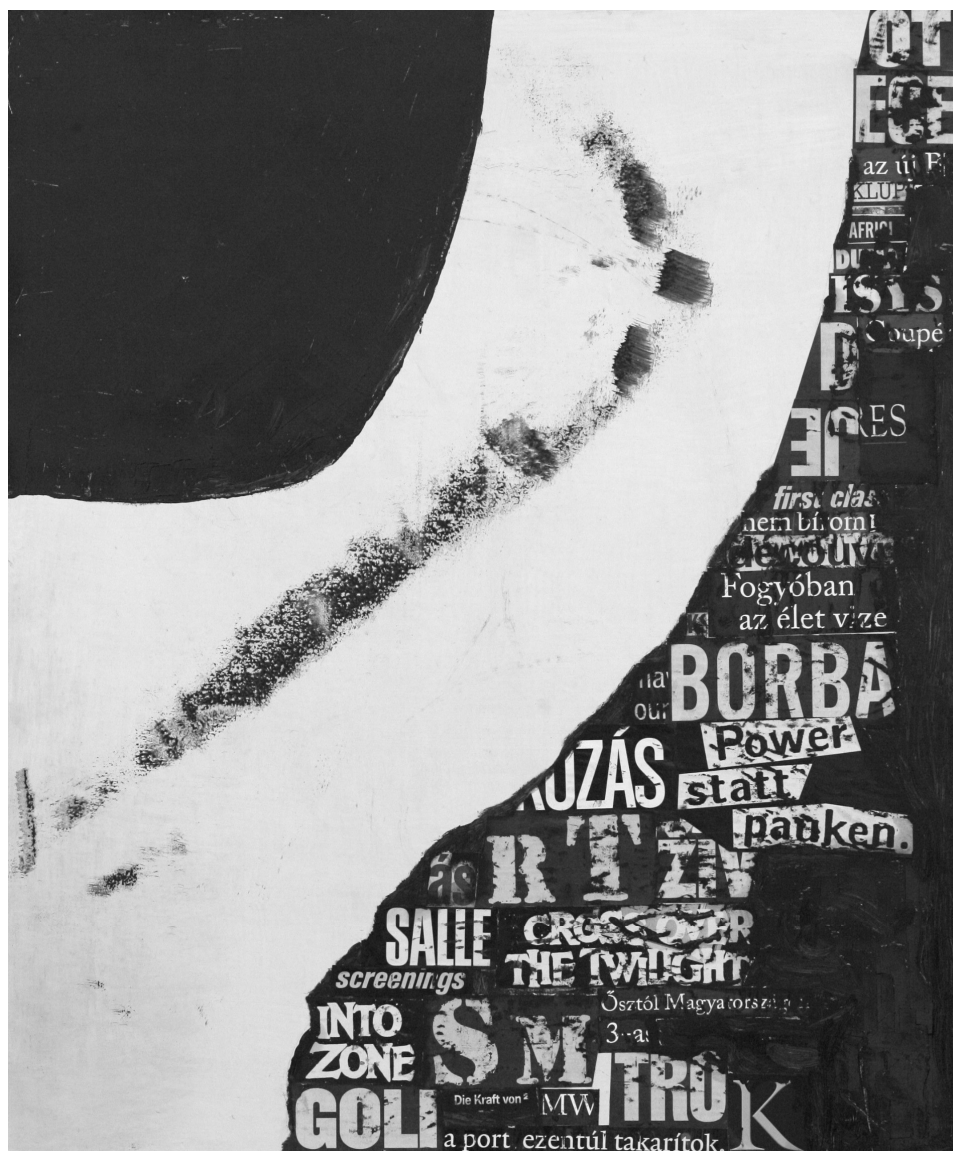
Talán ezért sem hiábavaló a kutatás folyamatának olykor önreflektívvá váló leírása, vagyis ahogy a narrátor bevallja, hogy az internet mint médium különböző sajátosságai révén meghatározza az írás irányvételét. Néha az elbeszélés metaszintje valósággal megelevenedik. Egy helyen például annak a feltételezésnek a kapcsán, amely szerint a bolíviai államügyész egy Asbún nevű illetőnél nagy kaliberű fegyvereket halmozott fel, az információs csatorna ideiglenes elakadásáról olvashatunk: „Útközben viszont megnyílt az a kép is nagy nehezen, amely az Asbún boltban talált fegyvergyűjteményt mutatja.” Az internet persze inkább az

adatok könnyed, már-már túlságosan is bőséges áramlásáról híres, és ennek megfelelően a kutatás nehézsége a narrátor számára inkább a média egy másik sajátosságából fakad. Nevezetesen abból, hogy az interneten megjelenő információk és vélemények ellenőrizhetetlenül sokszínűek. Erről a diverzitásról Balázs Attila a polifónia és a dialógus tipikusan szépírói fogásával ad számot.

Az eltérő szövegek közti párbeszéd nem ritkán szó szerint értendő. A szerző ugyanis a történethez kapcsolódó, élő és holt szereplőket a színpadi szövegekre jellemző tipográfiával szólaltatja meg, megtörve ezzel a próza egyhangúságát a szövegtükörben. Ezek a személyek úgy vonulnak fel, mint a maszkos alakok egy karneválban: köztük vannak nemcsak Flores társai, hanem mindazoknak szellemei, akikkel a szerző vagy alteregója képzelte párbeszédet folytat. Freud például úgy bukkan fel szakértői szerepben, mint az Annie Hall emlékezetes jelenetében Marshall McLuhan. Különösen jól sikerült ezek közül a drámai betétek közül a Borgesszel való párbeszéd, amelyben az argentin szerzőnek a vakságról írott esszéjéből vett idézetek is vannak. Olykor a polifóniát a valódi vagy hamisított források közlése valósítja meg: internetes fórumok, blogok kommentjeit, kihallgatási jegyzőkönyveket, levelezéseket és különböző véleményeket olvashatunk itt. Ez a hatalmas, ellentmondásos anyag a nézőpontok állandó váltogatását kívánja, hiszen az a sokszerű élmény, amelynek során ugyanannak az eseménynek eltérő narratíváival találkozunk, elengedhetetlen része a körülöttünk zajló történelem megértésének. A művészi próza jelentéstelítettsége, sokrétűsége – akárcsak az írás felelősségében rejlő személyes érintettség, amelyre már utaltam – ahhoz hivatott hozzájárulni, hogy a történelem kibogozhatatlanságából, többszólamúságából valamit visszaadjon. Míg a hagyományos történelmi regény írója a történelem színpadát többé-kevésbé kitalált figurákkal népesíti be, addig Balázs Attila eggyel hátrébb lép: ő ugyanis a rendelkezésére álló tények szövedékét nem fiktív szereplők tetteivel, hanem áldokumentumokkal tölti ki. Az „ez is történhetett volna” helyét az „ezt is írhatták volna róla” veszi át.

Sajnos azonban pontosan azok a részek hibáznak a könyvben, amelyeknek a pluralitás illúzióját kellene megteremteniük. A polifónia hitelességét aláássák Balázs Attila mindent nivelláló, anakronikus stilisztikai fogásai. „Mi ennek a konteónak a lényege?” – a szerző ezt a divatszót Jean-Paul Sartre szájába adja. (Ő a globális terrorizmusról szóló fejezetekben lép színre, mivel egyszer meglátogatta a börtönben azt a szélsőségest, aki rálőtt Rudi Dutschkéra.) A stilisztikai probléma felvetése talán szórszálhasogatásnak tűnik, azonban a nyelv megbicsaklása csak tünete egy olyan fájó hibának, amely a polifónia működését a könyvben alapvetően lehetetleníti el. Ez a valódi dramaturgia hiánya, amely a folyamatos prózát megszakító párbeszédekben különösen bántó. A drámai szükségszerűség helyett ezekben a részletekben a szerző erőltetett kiszólásokkal próbálja előrelendíteni vagy valahogy egyben tartani a szöveget. Bőségesen lehetne idézni az ilyen üresjáratokat: a Florest boncoló patológus az elbeszélő alteregójától kávéért kér; Sartre „plöm-plöm száju”-nak nevezi Dutschkét – ez Balázs Attila leleménye lehet, mint a „konteó” –, majd pár lappal később Dutschke zavartan visszakérdez, mintegy erősítve a szövegkohéziót: „Mégis mi az a plöm-plöm?”, sőt később Borges is visszautal erre a szóra, mivel ő sem érti; Freud pedig egy jelenet végén ezt találja mondani: „Üdvözlöm Anna lányomat innen, ha nézi ezt a műsort. Vagy mi is ez?”, mire elbeszélőnk felvilágosítja, hogy: „Inkább irodalom.” Mintha csak egy rosszul megírt bohózatot néznénk.

Ezzel együtt el kell ismerni, hogy a sajtós tapasztalatokkal is rendelkező Balázs Attila olyan könyvet tett le az asztalra, amelyet Magyarországon újságírótól ritkán látunk. Hitelesen szembesíti az olvasót azzal a döbbenetes ténnyel, hogy a kalandorok köztünk járnak, le lehet ülni velük beszélgetni egy pesti kávézóban, mielőtt megölelik magukat egy forró égővi országban. Kutatásának eredményein kívül személyes tapasztalatait is át tudja adni, mivel – bár a helyszínen, Bolíviában nem jár – még balkáni haditudósító korából Rózsa-Florest személyesen is ismerheti. Számos dolgot persze hiányolhatunk is a könyvből. Balázs Attila például nem megy utána annak a közismert szálnak, amely szerint Rózsa-Floresnek az őszi beszéd kiszivárogtatásához is köze volt, nem boncolgatja a zsidó és a muszlim identitás problémáit, sem ennek a kettős azonosságtudatnak a magyarországi szélsőjobbhoz való viszonyát. De ez nem feltétlenül baj. Még a dramaturgiai üresjáratok ellenére is lebilincselően izgalmas könyv lett a *Pokol mélyén rózsakert*. Egészséges szkepticizmusa, amelyet a könnyedén kínálkozó összeesküvés-elméletekkel szegez szembe, nem akadályozza meg a szerzőt abban, hogy kiérlelt következtetéseket fogalmazzon meg. Kiemelendőnek tartom a könyv harmadik harmadában olvasható gondolatmenet a terrorizmus fogalmáról, amelyből a szerző Flores alakulatának megítélésére nézve is bátor következtetést von le. A narrátor maga viszont ezúttal nem bocsátkozik veszélyes kalandokba, hacsak nem szellemi értelemben. Így aztán igazi oknyomozó újságírásról nem beszélhetünk a könyv kapcsán, noha természetesen nem egészen áll tőle távol ez a műfaj sem. Ezt a hiányt egyszeriben elfeledtethetné, ha a könyv bravúros megoldást kínálna a irodalom és történetírás kapcsolatának etikai és esztétikai problémáira. Úgy érzem, ez az igény ott motoszkál a regény soraiban. Kár, hogy maradéktalanul nem valósulhatott meg.

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167